

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

19. YÜZYILDA KİRMASTI
(MUSTAFAKEMALPAŞA) KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK DURUMU

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İsmail YAŞAYANLAR

BURSA-2012

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**19. YÜZYILDA KİRMASTI
(MUSTAFAKEMALPAŞA) KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK DURUMU**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

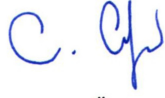
İsmail YAŞAYANLAR

**Danışman:
Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ**

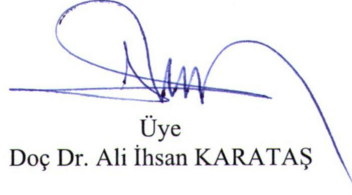
BURSA-2012

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

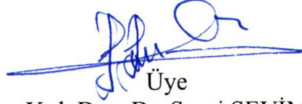
Tarih Anabilim Dalı'nda, 701042001 numaralı yüksek lisans öğrencisi İsmail Yaşayanlar'ın hazırladığı “**19. Yüzyılda Kırmasti (Mustafakemalpaşa) Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu**” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 23/07/2012 günü 11:00 - 12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

Üye
Doç Dr. Ali İhsan KARATAŞ

Üye
Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM

23/07/2012

ÖZET

Yazar Adı-Soyadı : İsmail YAŞAYANLAR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xi + 99
Mezuniyet Tarihi : 23.07.2012
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

19. YÜZYILDA KİRMASTİ (MUSTAFAKEMALPAŞA) KAZASI'NIN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

Yerel tarih çalışmalarının önem kazanmasıyla, değişim sürecinin izlenebileceği idâri birimlerden olan köy, mahalle, kaza ve şehir tarihi üzerine pek çok çalışma yapılmaktadır. *19. Yüzyılda Kirmasti (Mustafakemalpaşa) Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu* isimli bu tez çalışmasının temel problemi, Kirmasti Kazası'nda 19. Yüzyıl boyunca sosyo-ekonomik yönden yaşanan değişimi tespit etmek ve kaza tarihinin aydınlanmamış noktalarını ele almaktır.

Genellikle tek kaynak türüne dayalı olarak yapılan yerel tarih çalışmalarının aksine, bu çalışmada değişimin yüzyıla olan etkilerini detaylı olarak inceleyebilmek için üç farklı tür kaynak kullanılmıştır. Bunlar, 1844 tarihli temettûat defterleri, Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Kirmasti Kazası ile ilgili belgelerdir. İncelenen kaynaklardan elde edilen veriler çerçevesinde 19. Yüzyıl sürecinde Kirmasti Kazası'nın idâri yapısındaki değişimler ele alınmış, demografik yapısı incelenmiş, sosyal hayatın bir parçası olan esnaf teşekkülleri ve eğitim kurumları üzerinde durulmuş, gelir kaynakları çerçevesinde ekonomik faaliyetler ve vergilendirme sistemi detaylı bir şekilde irdelenmiş, son olarak da sosyo-ekonomik hayatı etkileyen olaylar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Osmanlı, Kirmasti, temettûat defterleri, vilâyet sâlnâmeleri, tarım, hayvancılık, ormancılık

ABSTRACT

Name and Surname : İsmail YAŞAYANLAR
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch :
Degree Awarded : Master
Page Number : xi + 99
Degree Date : 23.07.2012
Supervisor : Doç. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF KİRMASŦİ (MUSTAFAKEMALPAŞA) DISTRICT IN THE 19th CENTURY

With studies of local history that gained importance, many studies have been made on the history of village, quarter, district and city that are the administrative units of which the process of change can be followed. The basic problem of this thesis study named the *Socio-Economic Situation of Kirmasti (Mustafakemalpaşa) district in the 19th century* is to determine the socio-economic change experienced in Kirmasti district in the century of 19th and to discuss non-enlighten subjects in history of the district.

In contrary to the local history studies generally made by depending on a single source type, in this study, three different kinds of sources were used to examine the effects of change on the century in detail. These are temettûat notebooks dated 1844, Hudâvendigâr Province Yearbooks and documents related to Kirmasti district kept in the Prime Ministry Ottoman Archive. Within the framework data obtained from the examined sources, changes in the administrative structure of Kirmasti district in the century of 19th were discussed, its demographic structure was examined, tradesmen organizations and education institutions were emphasized, economical activities and taxation system within framework of income sources were studied in detail and finally, evaluations were made on events that effected the socio-economic life.

Keywords:

Osmanlı, Kirmasti, temettûat notebooks, province yearbooks, agriculture, stockbreeding, forestry

ÖNSÖZ

19. yüzyıl sürecinde Osmanlı ülkesi dâhilinde yaşanan değişimleri izlemek ve yapılan yeni uygulamaların sonuçlarını somut verilerle değerlendirmek açısından, küçük ölçekli kaza ve şehir çalışmalarının önemi büyüktür. Bu çerçevede hazırlanan *19. Yüzyılda Kirmasti(Mustafakemalpaşa) Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu* isimli yüksek lisans tezi, kaynak niteliği taşıyan 1844 tarihli temettûat defterleri, Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Kirmasti ile ilgili belgelere dayanmaktadır. Bu üç temel kaynak grubunun yanında çalışılan dönemi kapsayan süreçle ilgili tetkik eserler de araştırmada kullanılmıştır.

Bu tez çalışması Uludağ Üniversitesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi işbirliği protokolü çerçevesinde, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi tarafından desteklenmiştir. Tez çalışmam esnasında akademik birikimiyle bana yol gösteren ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Cafer Çiftçi'ye ve yanımda olup, beni teşvik eden herkese teşekkür ediyorum.

Bursa 2012

İsmail YAŞAYANLAR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	viii
TABLO VE GRAFİKLER	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH İÇİNDE KİRMASŦI VE 19. YÜZYILDA KİRMASŦI KAZASI'NIN İDÂRİ YAPISI

1.1. KİRMASŦI KAZASI'NIN TARİHİ.....	6
1.2. 19. YÜZYILDA KİRMASŦI KAZASI'NIN İDÂRİ YAPISI	8
1.2.1. Sincan Nâhiyesi	10
1.2.2. Kirmasti'de İdâreciler	13

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA KİRMASŦI KAZASI'NIN SOSYAL DURUMU

2.1. DEMOGRAFİK YAPI	17
2.1.1. Nüfus Verileri ve Dağılımı	17
2.1.2. Hâne Yapısı.....	26
2.1.3. Muhacir Unsurlar ve Nüfusa Etkileri.....	29
2.2. EĞİTİM KURUMLARI.....	33

2.3.1. Medrese.....	33
2.3.2. İbtidâî ve Rüşdiye Mektepleri.....	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA KİRMASÎ KAZASININ EKONOMİK DURUMU

3.1. GELİR KAYNAKLARI	38
3.1.1. Geliri 10.000 Kuruş Üzerinde Olan Hâneler	39
3.2. TARIMSAL YAPI.....	41
3.2.1. Tarımsal Arazi Miktarları ve Kullanımı	41
3.2.2. Kozacılık	45
3.2.3. Bağ ve Bostancılık	46
3.2.4. Arıcılık	47
3.3. HAYVANCILIK.....	47
3.4. ORMANCILIK.....	51
3.5. ESNAF TEŞEKKÜLLERİ	54
3.6. DİĞER GELİR KAYNAKLARI.....	55
3.6.1. Madenler	55
3.6.2. Kaplıcalar ve Maden Suları	56
3.6.3. Değirmenler	57
3.7. ÇİFTLİKLER.....	58
3.7.1. 1844 Senesi Temettuat Defterlerine Göre Kirmasti Çiftlikleri.....	58
3.7.2. Kirmasti'de Padişah Çiftlikleri	62
3.8. 19. YÜZYILDA KİRMASÎ KAZASI'NDAN TOPLANAN VERGİ TÜRLERİ VE MİKTARLARI.....	63
3.8.1. VERGİ-İ MAHSÛSA	63
3.8.2. A'ŞÂR	67
3.8.3. ÂDET-İ AĞNAM / AĞNAM RÛSÛMU.....	68

3.8.4. CİZYE.....	69
-------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK DURUMU ETKİLEYEN OLAYLAR

4.1. DOĞAL AFETLER.....	72
4.2. SALGIN HASTALIKLAR.....	74
4.2.1. İnsanları Etkileyen Salgın Hastalıklar	74
4.2.2. Hayvanları Etkileyen Salgın Hastalıklar.....	76
SONUÇ	78
KAYNAKLAR	81
EKLER	87
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AE.SAMD. III.	Ali Emirî Ahmed III
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.MKT.MHM.	Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrâkı
A.MKT.MVL.	Sadâret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrâkı
A.MKT.NZD.	Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâ'ir Evrâkı
A.MKT.UM.	Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Evrâkı
BCA.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO.	Bâbîâli Evrâk Odası Evrâkı
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.AS.	Cevdet Askeriye
C.ML.	Cevdet Mâliye
C.NF.	Cevdet Nâfiâ
C.SM.	Cevdet Saray
Çev.	Çeviren
DH.MKT.	Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi
H.	Hicrî
HAT.	Hatt-ı Hümâyûn
Haz.	Hazırlayan
HRT.h.	Haritalar
HVS.	Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi
İA.	İslâm Ansiklopedisi
İ.DH.	İrâde Dâhiliye
İE.TCT.	İbnülemin Tevcihat
İ.MVL.	İrâde Meclis-i Vâlâ

M.	Miladî
MF.MKT.	Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi
ML.VRD.TMT.d.	Mâliye Nezâreti Vâridat Muhasebesi Temettûat Defterleri
MÖ.	Milattan önce
MS.	Milattan sonra
MVL.	Meclis-i Vâlâ Evrâkı
Nu.	Numara
R.	Rumî
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet Evrâkı
TDVİA.	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Tyg.	Toplam yıllık gelir
Y.	Yıl
Y.A.HUS.	Yıldız Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı
Y.PRK.UM.	Yıldız Perâkende Evrâkı Umûmi

TABLolar ve GRAFİKLER

TABLolar		
Tablo No	Açıklama	Sayfa No
Tablo I.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Mahalle ve Köyler	8
Tablo II.	1844 Senesi Sincan Nâhiyesi Köyleri	11
Tablo III.	1890 Senesinde Sincan Nâhiyesi'ne Dâhil Köyler	12
Tablo IV.	Kirmasti Nâhiye Müdürleri	14
Tablo V.	Kirmasti Kazası Kaymakamları	14
Tablo VI.	Kirmasti Belediye Başkanları	15
Tablo VII.	Kirmasti Kazası Mahalleleri 1844 Senesi Hâne Sayıları ve Nüfus Tahminleri	18
Tablo VIII.	Kirmasti Kazası Köyleri 1844 Senesi Hâne Sayıları ve Nüfus Tahminleri	19
Tablo IX.	Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmelerine Göre 1870-1886 Seneleri Arası Kirmasti Kazası Nüfusu	20
Tablo X.	Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmelerine Göre 1891-1900 Seneleri Arası Kirmasti Kazası Nüfusu	22
Tablo XI.	1898/1899 Senesinde Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Köyler	26
Tablo XII.	1885/1886 Senesinde Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Mahallelere Yerleştirilen Muhacir Sayıları	30
Tablo XIII.	1885/1886 Senesinde Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Köylere Yerleştirilen Muhacir Sayıları	31
Tablo XIV.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Geliri 10.000 Kuruşu Aşan Hâneler	39
Tablo XV.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Geliri 10.000 Kuruşu Aşan Hânelere Ait Tarımsal Veriler	40
Tablo XVI.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Geliri 10.000 Kuruşu Aşan Hânelere Ait Hayvan Miktarları	41
Tablo XVII.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası Mahallelerinde Tarımsal Arazi Dağılımı	42
Tablo XVIII.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası Köylerinde Tarımsal Arazi Dağılımı	43
Tablo XIX.	1844 Senesi Kirmasti Kazası Mahallelerinde Bulunan Hayvan Miktarları	48
Tablo XX.	1844 Senesi Kirmasti Kazası Köylerinde Bulunan Hayvan Miktarları	49
Tablo XXI.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Köylerde Bulunan Çiftlikler	59

Tablo XXII.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Köylerde Bulunan Çiftliklere Ait Tarımsal Veriler	60
Tablo XXIII.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Köylerde Bulunan Çiftliklere Ait Hayvan Miktarları	61
Tablo XXIV.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası Mahallelerine Ait Vergi Miktarları	64
Tablo XXV.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası Köylerine Ait Vergi Miktarları	66
Tablo XXVI.	1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Yaşayan Gayrimüslimlere Ait Cizye Vergisi Miktarları	70

GRAFİKLER		
Grafik No	Açıklama	Sayfa No
Grafik I.	1844 Senesi Kirmasti Kazası Nüfus Oranları	26
Grafik II.	1844 Senesi Kirmasti Kazası Gayrimüslim Hânelerin Etnik Menşelerine Göre Yüzdeleri	27
Grafik III.	1844 Senesi Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Tarımsal Arazi Yüzdeleri	44
Grafik IV.	1844 Senesi Kirmasti Kazası Vergi-i Mahsûsa Oranları	64
Grafik V.	1844 Senesi Kirmasti Kazası A'şâr Oranları	67

GİRİŞ

Modernleşmenin sadece fikrî boyutta kalmadığı, uygulamaya da konulduğu sürecin yaşandığı 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya kapılarını araladığı dönemdir. Batılılaşma sürecinde uygulanan reformlar, Osmanlı ülkesinde var olan sosyo-ekonomik yapıyı yeni bir forma sokma çabalarının tetikleyicisi olmuştur. Tanzimat Fermanı ile başlayan büyük dönüşüm, ekonomik ve sosyal alanı da etkilemiştir. Yüzyıl boyunca yeni bir sistem oluşturma ve bunu tüm topluma yayma çabaları, Osmanlı ülkesinde eski usûllerin terk edilmesini zorunlu kılmıştır.

20. yüzyılda önem kazanmaya başlayan yerel tarih çalışmaları, Türk tarih yazımında geç dönem Osmanlı idâri birimlerinden olan köy, mahalle, kaza ve şehirler üzerinde yapılan çalışmaları da arttırmıştır. Bu çerçevede yapılan incelemeler, daha çok tek tür kaynak kullanımına dayanmaktadır. Bu tez çalışmasının temel problemi, Kirmasti Kazası'nın 19. yüzyıl boyunca sosyo-ekonomik yönden yaşadığı değişimi tespit etmek, kaza tarihine ilişkin eksiklikleri tamamlamaktır.

Araştırmanın temel kaynakları 1844 tarihli temettûat defterleri, Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan arşiv belgeleridir. Çalışma, tarihsel süreç açısından 19. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. Kaza bazında yapılan çalışmalara nazaran oldukça geniş bir süreç ele alınmış olsa da, çalışmanın temel problemi gereği 19. yüzyıl sürecinin tamamının incelenmesi daha uygun görülmüştür. Temettûat defterlerinden elde edilen veriler ile başlayan süreç, Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri ile tamamlanmıştır. Bu iki büyük kaynak türünü kapsamayan dönemler ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen Kirmasti Kazası ile ilgili arşiv belgeleriyle aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı ülkesi hızlı bir değişim sürecine giriş yapmıştır. Tanzimat öncesi *tekâlif-i örfiyye* adı altında toplanan ve sayıları onları geçen pek çok vergi, Tanzimat ile beraber kaldırılmış ve yerine *vergi*, *vergi-i mahsûsa* gibi

isimler verilen, senelik olarak tek bir kaleme tahsil edilen yeni bir vergi konulmuştur. Mâlî idâre için bir yenilik olan bu verginin miktarını tespit etmek için ise ahâlinin sahip olduğu tüm menkûl ve gayrimenkûl mal-mülk, bu mal veya mülkün senelik geliri ile eğer kişi tarımsal üretim dışında bir iş kolunda faaliyet gösteriyorsa, bu iş kolundan kazandığı senelik gelirin toplanarak, ahâlinin servetini tespiti karar verilmiştir. Ahâlinin servetini tespit etme görevi, merkez tarafından görevlendirilen ve taşradaki en küçük idâri birime dahi gönderilen muhassıllar tarafından gerçekleştirilmekteydi.¹ Muhassıllar görevlendirildikleri bölgeye giderek tek tek her hâneyi dolaşacaklar, hâne dâhilinde yaşayan vergi mükellefi erkekleri tespit edecekler, tespit edilen vergi mükellefi erkeklerle ait serveti hesaplayacaklar ve bu servete göre uygun vergi miktarını belirleyip, belirledikleri vergiyi tahsil edeceklerdi.²

İlk temettü³ sayımları muhassılların görevlerine tayin edilmeleri ile başlamıştır. H.1256/M.1840 tarihli bu sayımlar eski vergilendirme sisteminin değişmesi ve muhassılların kendilerini ön plana çıkarma amacıyla vergi miktarlarında keyfi belirlemeler yapmaları sebebiyle başarılı olamamıştır. Muhassılların görevlerini tanzim etmek ve muhassıllık görevine bir standart getirmek amacıyla pek çok nizamnâme yayınlanmış olsa da, bu nizamnâmelerin hiç birisi muhassıllık sistemini kurtarmaya yetmemiştir.⁴ 1842 senesinde muhassıllıklar kaldırmış ve eyâletlerin genel mâli sorumluluğu defterdara, sancakların genel mâli sorumluluğu kaymakamlara, kazalarınki ise kaza müdürlerine verilmiştir.

İkinci temettü sayımları H.1260/M.1844 senesinde yapılmaya başlanılmıştır. Bu defa defterlerin yazılmasında Müslüman ahâli için köy muhtarı veya imamı, gayrimüslim ahâli için ise kocabaşı veya papazlar sorumlu kılınmıştır.⁵

Temettü sayımları sonrası oluşturulan temettûat defterleri 19. yüzyıl Osmanlı ekonomik ve sosyal yapısını belirlemede oldukça önemli kaynaklardır. Sadece 1840/1841 ve 1844 senelerine ait temettü sayımları olmasına rağmen 17.000'i aşkın temettûat defteri

---

¹ Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.49

² Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, s.98

³ Temettü, kelime anlamı itibariyle kazanç ve kâr anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.1499

⁴ Nuri Adıyeko, "Temettûat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamnâme Örnekleri", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.11, Ankara,2000, ss.776-777

⁵ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", **Bellekten**, C.LIX, S.225, Ankara, 1995, ss.397-398

bulunmaktadır. Temettûat defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde *Mâliye Nezâreti Vâridat Muhasebesi Temettûat Defterleri* fonunda *ML. VRD. TMT. d* kodu ile kayıtlıdır.

Temettûat defterleri yapı itibariyle 17,5x48 veya 20x60 cm arasında değişen boyutlarda ve çoğunlukla ciltlidir. Her bir sayfada çoğunlukla iki hâne kayıtlı iken, emlak ve malı çok olan bazı hâneler tek başlarına bir sayfaya kaydedilebilmekteydi. Buna karşın emlak ve mülkü olmayıp, sadece ırgatlık-karaişçilik gibi işlerde çalışan dört hânenin bir sayfaya kaydedildiği de görülmüştür.

Kirmasti Kazası'na ait temettûat defterleri 1844 senesine aittir. Kazaya dâhil 34 köy ve 5 mahalleye ait toplam 117 defter incelenmiştir.⁶ 19. yüzyılda Kirmasti Kazası'nın sosyo-ekonomik durumunu aydınlatması açısından temettûat defterlerinin önemi oldukça büyüktür.

Farsça *sâl* kelimesi yıl/sene anlamına gelmektedir⁷, *sâlnâme* ise bir sene zarfında geçen her türlü olayın kayıtlı olduğu kitap anlamında kullanılmaktadır.⁸ Sâlnâmeler devlet tarafından yayınlanabileceği gibi, özel gayretlerle de basılabilmektedir. Tanzimat'ın ilanı ile beraber toplumun devlet idâresini ve işleyişini daha iyi kavraması için çeşitli konulara ait sâlnâmeler yayınlanmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmi sâlnâmesi 1847 senesinde Hayrullah Efendi, Ahmed Vefik Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın liderliğini yaptığı bir komisyon tarafından hazırlanmış ve yayınlanmıştır.⁹

Devlet tarafından yayınlanan sâlnâmeler farklı konularda olabilmekteydi. Her bakanlık kendi çalışma alanı ile ilgili sâlnâme yayımlayabiliyordu.¹⁰ Resmî sâlnâmelerden olan vilâyet sâlnâmelerinin ilk örneği ise H.1283/M.1866 senesinde yayınlanan Bosna Vilâyeti Sâlnâmesi'dir.¹¹

⁶ BOA., **ML.VRD.TMT.d**, No: 8512, 8518, 8478, 8508, 8507, 8484, 8479, 8502, 8516, 8494, 8509, 8489, 8492, 8504, 8515, 8510, 8520, 8514, 8496, 8491, 8499, 8495, 8483, 8503, 8500, 8501, 8513, 8497, 8481, 8511, 8486, 8485, 8482, 8517, 8519, 8487, 8480, 8493, 8505, 8488, 8490

⁷ Kanar, a.g.e., s.1268

⁸ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-i Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, s.701

⁹ "Sâlnâme", **İA.**, Cilt 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, 2001, s. 134

¹⁰ Harbiye Nezâreti'nce *Sâlnâme-i Askerî*, Ticaret ve Nafiâ Nezâreti'nce *Rasathâne-i Âmire Sâlnâmesi*, Hâriciye Nezâreti'nce *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-i Hâriciye*, Bahriye Nezâreti'nce *Sâlnâme-i Bahrî*, Maarif Nezâreti'nce *Maarif Sâlnâmesi*, Mâliye Nezâreti'nce *Rûsûmat Sâlnâmesi*, Meşihat Makâmı'nca *İlmiye Sâlnâmesi* yayınlanmaktaydı. Bkz. "Sâlnâme", **İA.**, s. 135

¹¹ Hasan Duman, **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri**, Cilt 1, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara, 2000, s. 5

Kirmasti Kazası'nın dâhil olduğu Hudâvendigâr Vilâyeti'ne ait ilk sâlnâme H.1286, M.1869/1870 senesine aittir. Hudâvendigâr Vilâyeti sâlnâmeleri H.1286-H.1297 seneleri arası kesintisiz yayınlanmış, H.1297 senesinden H.1301 senesine kadar ise arada üç sayı yayınlanmamıştır. Sâlnâmeler üzerinde yapılan çalışmalarda en büyük problem hicrî ve rûmî senelerin birbirine karıştırılmasıdır. Dikkat edilecek olunursa, sâlnâmelerin ilk sayfalarında hicrî seneye mi yoksa rûmî seneye mi ait oldukları belirtilmektedir. Hudâvendigâr Vilâyeti sâlnâmelerinden 1306 senesine ait iki sâlnâme yayınlanmış gibi gözükse de birisi H.1306, diğeri ise R.1306 senesine ait sâlnâmelerdir. H.1306, M.1888/1889 senesi sâlnâmesinden sonra R.1306, M.1890/1891 sâlnâmesi yayınlanmıştır. Rûmî 1306 ve 1307 sâlnâmelerinden sonra ise H.1310 sâlnâmesi yayınlanmıştır. Arada üç senelik bir boşluk var gibi gözükse de esasen R.1307 senesi M.1891/1892 senesine, H.1310 senesi ise M.1892/1893 senesine tekâbül etmektedir. H.1310-H.1325 seneleri arası kesintisiz olmakla birlikte, böylece toplam 36 adet Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi yayınlanmış ve günümüze ulaşmıştır.

Hudâvendigâr Vilâyeti sâlnâmelerinden ilk 28'i bu çalışmanın dönemini kapsadığından, araştırmada kullanılmıştır. Sâlnâmelerden elde edilen veriler, Kirmasti Kazası'nın 19. yüzyılın ikinci yarısını aydınlatması açısından oldukça önemlidir.

Çalışmanın birinci bölümünde Kirmasti Kazası'nın idâri yapısı üzerinde durulmuştur. Literatür taraması esnasında Kirmasti Kazası'nın idâri yapısına ilişkin pek çok tarihleme yapıldığı görülmüştür. Tarih yazımı açısından oldukça problemli olan bu tespitlerin, yazılı kaynaklara dayalı olarak yapılmadığı ve pek çok hatayı barındırdığı tespit edilmiştir. Kirmasti Kazası için yapılan pek çok yerel tarih çalışmasında ortak doğru olarak kabul edilen bazı bilgilerin yanlışlığı, belgelere dayalı olarak ispatlanmıştır. Bu bölümde ayrıca Kirmasti'nin 19. yüzyıl boyunca yaşadığı idâri değişiklikler ve süreç içerisinde görev yapan idâreciler de ele alınmıştır.

İkinci bölümde Kirmasti Kazası'nın sosyal durumu incelenmiştir. Bu çerçevede 19. yüzyıl boyunca Kirmasti'de değişen demografik yapı, nüfusun dağılımı ve nüfus sayımı verilerine dayalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca demografik yapıyı etkileyen muhacir unsurlara da bu bölümde değinilmiştir. Sosyal yapıya etkisi olan eğitim kurumları da bu bölümün konusudur.

Kirmasti Kazası'nın 19. yüzyıl boyunca değişen ekonomik durumu üçüncü bölümde ele alınmıştır. Ekonomik durum başlığı altında temel gelir kaynaklarından olan tarımsal yapı, hayvancılık ve ormancılık detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu üç temel gelir kaynağı dışında, kaza ahâlisine gelir sağlayan veya sağlama potansiyeli olan madenler, kaplıcalar ve maden suları ile değirmenlere de değinilmiştir. Bunlardan başka kaza dâhilinde kurulmuş olan ve toplam geliri büyük oranda etkileyen, gerek özel mülkiyet gerekse devlet mülkiyetinde bulunan çiftlikler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde son olarak, 19. yüzyıl boyunca Kirmasti Kazası ahâlisinden toplanan vergi türleri ve miktarlarına değinilmiştir.

Dördüncü bölümde, genellikle kaza çalışmalarına dâhil edilmeyen, fakat Kirmasti için büyük önem teşkil eden, sosyal ve ekonomik hayatı büyük ölçüde etkileyen olaylar incelenmiştir. Coğrafi konumu gereği hem dağlık alanlarda hem de ovada toprakları olan Kirmasti Kazası, doğal afetler ve salgın hastalıklar sebebiyle sık sık sarsılmıştır. Özellikle Apolyont Gölü kıyısında olan köylerde yaşanan su baskınları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan salgın hastalıklar, kazanın sosyo-ekonomik yapısını etkilemekteydi. Bir diğer doğal afet olan depremin Kirmasti Kazası'na olan etkileri de bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın tüm bölümlerinde, kaynaklardan elde edilen bilgilerin daha rahat kullanılması ve anlaşılabilmesi için pek çok tablo ve şekil kullanılmıştır. Bundan başka Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden tespit edilen Kirmasti Kazası'na ait haritalara, arşiv belgelerine ve temettûat defterlerinden örneklere çalışmanın ekler kısmında yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH İÇİNDE KİRMASİ VE 19. YÜZYILDA KİRMASİ KAZASI'NIN İDÂRİ YAPISI

1.1. KİRMASİ KAZASI'NIN TARİHİ

Kirmasti Kazası'nın kapsadığı coğrafya, akarsuları ve gölleri ile denize bağlantı imkânı da vermesi sebebiyle Antik Çağ'dan bu yana pek çok medeniyeti barındırmıştır. MÖ. 7. yüzyılda kurulduğu düşünülen Miletopolis antik kentinin, Kirmasti'ye beş kilometre uzaklıkta Melde Bayırı adı verilen bölgede bulunduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir.¹² Strabon'a göre Miletopolis, Kyzikos'a bağlı bir kenttir.¹³ MS. 1. yüzyılda kentin hububat üretimi ve ticareti açısından oldukça gelişmiş olduğu bilinmektedir. Fakat MS. 3. yüzyılda başlayan Got saldırıları, kenti büyük ölçüde yıpratmıştır.¹⁴ Roma döneminde başlayan bu bozulma, Bizans döneminde bölgenin önemini yitirmesine sebep olsa da, kent yaşamı devam etmiştir.

Kirmasti'yi Osmanlı tarihi ile buluşturan nokta, Orhan Gazi'nin Karesi seferi öncesi bölgeyi ele geçirmesi ile başlamaktadır. Karesi Beyliği ile arada sınır görevi gören Ulubat, Kirmasti ve Mihaliç, Orhan Gazi'nin Karesi seferi öncesi fethettiği Rum kaleleridir. Osmanlı tarihlerinde kaydedildiği kadarıyla o dönemde Kirmasti Kalesi'nin yöneticisi bir kadındı ve ismi Klemastorye/Kirmestorya idi. Klemastorye/Kirmestorya'nın

---

¹² İbrahim Hakan Mert, "Kirmasti Bölgesinin Arkeolojik Önemi", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, s.210

¹³ Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası**, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s.74

¹⁴ Mert, a.g.m., s.212

kardeşi ise Mihaliç'in idârecisi Mihalçe/Mihaliçe'dir. Orhan Gazi 1335'de bu iki kaleyi de ele geçirdikten sonra, idârecileri olan iki kardeşi yerlerinde bırakmayı uygun görmüştür.¹⁵

Erken Osmanlı döneminde Kirmasti ile ilgili çok aydınlatıcı bilgiler bulunamamakla birlikte, 16. yüzyıla kadar Kirmasti ile ilgili elimizdeki en önemli belge Lâlâ Şahin Paşa'nın 1348 tarihli vakfiyesidir.¹⁶ Lâlâ Şahin Paşa Kirmasti'de bir cami, zâviye, kendi için bir türbe yaptırmıştır. Kirmasti'de bir de Lâlâ Şahin Paşa Medresesi vardır ki, 1348 tarihli vakfiyede geçmemesine rağmen, Lâlâ Şahin Paşa evkafına dâhil olan bu yapıya çalışmanın ileriki bölümlerinde değinilecektir.

16. yüzyılda Kirmasti, bir nâhiyedir.¹⁷ Fakat 16. yüzyıldaki nâhiye birimi, 19. yüzyıldaki nâhiye biriminden farklı olarak askerî bir yapıyı ifade eder. Haydarlar ve Temrezler nâhiyesi ile birlikte Kirmasti Nâhiyesi'de kaza merkezi olan Mihaliç'e bağlıdırlar. 1590 senesinde itibaren ise Haydarlar, Temrezler ve Kirmasti nâhiyelerinden müteşekkil bir Kirmasti Kazası oluşturulduğu görülmektedir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nde 17. ve 18. yüzyıllar boyunca taşra idâresinde değişiklikler yaşanmış olsa da Kirmasti 19. yüzyıla girildiği süreçte de kaza statüsünü korumaktaydı. 19. yüzyıl boyunca idâri ve tarihsel süreç bu tez çalışmasında detaylı bir şekilde incelenmiş olduğundan, bu bölüm Kirmasti'nin Cumhuriyet döneminde Mustafakemalpaşa İlçesi ismini aldığı belirterek sonlandırılabilir.¹⁹

---

¹⁵ Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihannûma**, Cilt I, Haz. Faik Reşit Unat ve Mehmed Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, ss.165-166 ; Aşıkpaşazâde Ahmed Aşıkî, **Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihleri I içinde)**, Haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949, s. 121 ; Hoca Sâdettin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, Cilt I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.48 ; **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 34, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1324, s.136

¹⁶ Lâlâ Şahin Paşa'ya ait vakfiye metni için Bkz. Sezai Sevim - Hasan Basri Öcalan, **Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2010, ss.25-32

¹⁷ Sezai Sevim, "Kanuni Devrinde Kirmasti'nin (Mustafakemalpaşa) Durumu", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, s.51

¹⁸ A.g.m., ss.52-53

¹⁹ BCA., Fon kodu : 51..0.0.0, Yer no: 8.65..28., 29.09.1923

1.2. 19. YÜZYILDA KİRMASI KAZASI'NIN İDÂRİ YAPISI

Kirmasti 19. yüzyıl boyunca idâri yönden çeşitli değişimler yaşamıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde Kirmasti'nin Hudâvendigâr Sancağı'na bağlı bir kaza olduğu görülmektedir.²⁰

1844 senesi temettûat defterlerinde Kirmasti *Hudâvendigâr Eyâleti mülhâkâtından Kirmasti Kazası* olarak tanımlanmıştır. Aynı sene kazaya dâhil 34 köy²¹ ve 5 mahalle olduğu bilinmektedir.

Mahalle	Ateri	Köy	Gerede
Mahalle	Hamzabey	Köy	Gönü
Mahalle	Lâlâşahin	Köy	Güllüce
Mahalle	Şeyhmüftü	Köy	İnadlar
Mahalle	Züferbey	Köy	Kadı
Köy	Ada	Köy	Karapürçek
Köy	Ayas	Köy	Kavaklı
Köy	Azathı	Köy	Kayıkçı
Köy	Behram	Köy	Kepsut
Köy	Beratlı	Köy	Mudam
Köy	Çatallar	Köy	Paşalar
Köy	Çeltikçi	Köy	Sarıbey
Köy	Çördük	Köy	Sünlük
Köy	Demireli	Köy	Tepecik
Köy	Derecik	Köy	Uzгур
Köy	Dere-i Kebir	Köy	Üçbeyli
Köy	Doğancı	Köy	Yamanlı
Köy	Dönberiz	Köy	Yaveyli
Köy	Durumtay	Köy	Yumurcaklı
Köy	Evcikli		

Tablo I. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Mahalle ve Köyler

İdâri taksimatta sancak sisteminden vilâyet sistemine geçildiğinde ise Kirmasti'nin Hudâvendigâr Vilâyeti Bursa Sancağı'na bağlı olduğu görülür. Hudâvendigâr Vilâyeti'nin ilk sâlnâmesi olan H.1286, M.1869/1870 tarihli sâlnâmede ise Kirmasti, Bursa Sancağı'na

²⁰ Kirmasti'nin bu dönemde hâlihazırda kaza olduğuna dair bkz. BOA., **C.ML.**, 17/787, 4 Rabi'ül-evvel 1219 ; BOA., **HAT.**, 1520/38, 29 Zilhicce1227 ; BOA., **C.ML.**, 596/24552, 29 Zilhicce 1231

²¹ Kepsut Köyü dâhilinde iki çiftlik bulunup, çiftlikler hâricinde yaşayan hâne bulunmadığından, bundan sonraki tablolarda Kepsut çiftlikler arasında gösterilecektir.

bağlı bir nâhiye statüsündedir.²² Bu durum 1870-1874 tarihleri arasında da böyle devam etmiştir. 1874/1875 tarihli sâlnâmede Kirmasti ve Sincan Nâhiyeleri bir arada anılmıştır.²³ 1878/1879 senesinde ise Kirmasti müstakil bir nâhiye olmuş olsa da 1879/1880 senesinde tekrar Sincan ile birlikte anılmıştır.²⁴

1883/1884 senesine ait sâlnâmede ise Kirmasti'nin artık Bursa Sancağına dâhil bir kaza olduğu görülür.²⁵ Fakat kaza oluş tarihi 1883/1884 değildir. Hudâvendigâr Vilâyeti'ne ait 1879-1882 seneleri arası sâlnâmeler yayınlanmadığından, Kirmasti'nin kaza olduğu seneyi sâlnâmelerden tespit etmek mümkün değildir. Fakat Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 25 Mayıs 1881 tarihli bir belgeye göre Atranos ve Kirmasti Nâhiyeleri'nin kazaya tahviline dair karar alındığı belirtilmiştir.²⁶ Bu tarihten sonra ise Kirmasti, Bursa Sancağı'na bağlı bir kaza haline gelecektir.

Kirmasti'nin kaza statüsüne yükseltilmesi, Sincan Nâhiyesi'nin Kirmasti'ye dâhil edilmesi ve muhacirlerin iskanı için yeni köyler ve mahallelerin kurulması ile kaza sınırları oldukça genişlemiştir. 1890 senesine gelindiğinde Kirmasti Kazası sınırları dâhilinde 144 köy ve 14 mahalle olduğu görülmektedir.²⁷

Kirmasti Kazası'nın sınırlarının bu derece büyümesi, yönetsel zorluğu ortaya çıkarıyordu. Bu sebeple 1898 senesinde kazaya bağlı bir nâhiye oluşturma fikri ortaya çıkmıştır. Merkezleri Bük ve Akçapınar köyleri olmak üzere iki nâhiyenin oluşturulması için çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1898/1899 sâlnâmesinde yer alan bilgilere göre kaza merkezine beş buçuk saat uzaklıkta olan Bük Köyü merkezli nâhiyeye Oda, Mahmudiye, Macarlar, Delice, Karyağmaz, Soğucak, Çakallar, Tırnova, Yenibalçık, Yoncağağaç, Eskibalçık, Çaltılı, Kestelek, Camandar, Çamlıca, Çömlekçi, Karakilise, Karacalar, Kızılelma-i Cedid ve Atik, Şehriman, Ömeraltı, Sarnıç, Fethiye, Soğukpınar köyleri dâhil edilecekti. İkincisi ise kaza merkezine dört saat mesafedeki Akçapınar Köyü merkezli nâhiyedir ki bu nâhiyeye dâhil olması planlanan köyler şunlardır: Alibeyyurdu, Kocakoru,

---

²² **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 1, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1286, s. 51

²³ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 5, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1291, s. 59

²⁴ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 11, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1297, s. 95

²⁵ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 12, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1301, s. 162

²⁶ BOA., İ.DH., 828/66718, 25 Cumade'l-ahire 1298

²⁷ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 13, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1303, s.79 ve s.89 ; **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 18, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, R.1307, ss. 123-124

Minayva, Gülek, Hırsızpınarı, İncealıpınarı, Kürekem, Doğanoluğu, Unçukuru, Ayva, Fadıllı, Onaç, Dorak, Kite nâhiyesinin Akçalar, Hasanağa, Söğüdüluğu (Sordalan).²⁸

Yapılan çalışmalara ve yer tespitlerine rağmen 1898/1899 senesini müteakip senelere ait sâlnâmelerde bu iki nâhiyenin kurulduğuna dâir herhangi bir kayıt görülmemiştir.

1.2.1. Sincan Nâhiyesi

Sincan bölgesi, Apolyont Gölü'nün ve Kirmasti'nin güney kesimlerini kapsayan alandır. 16. yüzyılda var olan Haydarlar ve Temrezler nâhiyelerinin bulunduğu bölge, Sincan sınırlarını kapsayan alana dâhildir.²⁹ Özellikle de Temrezler Nâhiyesi'nin merkezi olan Kestelek Köyü, Sincan Nâhiyesi'nin de merkezi sayılmıştır. Fakat Haydarlar ve Temrezler nâhiyelerine 19. yüzyılda rastlanamamaktadır.

19. yüzyılın ilk çeyreğinde, Kirmasti Bursa Sancağı'na bağlı bir kaza olduğunda, Sincan da Mihaliç'e bağlı bir nâhiye olmuştur. 1844 senesi temettûat defterlerinde Sincan'ın *Mihaliç tevâbi-i Sincan Kazası* şeklinde tanımlandığı bilinmektedir. Bu dönemde Sincan, Mihaliç Kazası'na bağlı bir nâhiye statüsündedir. Temettûat defterlerine göre 1844 senesinde Sincan Nâhiyesi'ne bağlı 24 köy bulunuyordu.

Akçapınar*	Kabulbaba
Aktaş**	Karaağaç**
Alpagut**	Karacalar
Ayva**	Karaköy**
Balçık**	Karyağmaz**
Bali	Kestelek**
Burunca**	Kızılelma-i Cedid**
Bük	Macarlar
Cedid	Melik**
Delice	Onaç*
Dorak	Şapçı**

²⁸ Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 25, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1316, ss.288-289

²⁹ Sezai Sevim, a.g.m., ss.55-56

Hacıahmet	Şehriman*
-----------	-----------

Tablo II. 1844 Senesi Sincan Nâhiyesi Köyleri

1869/1870 tarihli Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'nde Sincan'ın nâhiye statüsünü devam ettirdiği görülmektedir. Fakat artık Mihaliç Kazası'na değil, tıpkı Kirmasti gibi Bursa Kazası'na bağlı bir nâhiyedir. Kirmasti ile aynı statüde gözükse bile Sincan nâhiyesi hakkında sâlnâmelerde detaylı bilgilerin olmadığı görülür. 1880/1881 senesine kadar Kirmasti ve Sincan'ın aynı başlık altında değerlendirilmeye devam edildiği görülür. Kirmasti'nin 1881 tarihinde kaza statüsüne yükseltilmesiyle ise Sincan, Kirmasti Kazası'na bağlı bir nâhiye olmuştur.

Sincan, hem Bursa Kazası'na bağlı olduğu dönemde hem de Kirmasti Kazası'na bağlı olduğu dönemde sadece nâib ve vukûat kâtibi olan, müdürü olmayan bir nâhiyeydi. Bu sebeple nâhiyeye dâhil köyler ahâlisi tarafından müdür talebinde bulunuluyordu. 29 Nisan 1890 tarihli bir belgede Kirmasti'ye bağlı Sincan Nâhiyesi'nde müdürlük teşkil edilmesi talebinin reddedildiği görülmektedir.³⁰ 28 Aralık 1894 tarihinde yenilenen talep bir öncekine göre daha detaylı hazırlanmış, Sincan Nâhiyesi'nde Kestelek Köyü merkezli bir müdürlük kurulmasının gerekli olduğu belirtilmiş ve nâhiye sınırlarına dâhil olan köylerin bir listesi de ârizaya eklenmiştir.³¹ Bu belgeye göre Sincan Nâhiyesi'ne dâhil 79 köy bulunmaktadır. Bu köyler ve Kirmasti Kazası'na olan uzaklıkları Tablo III.'de görülmektedir.

Köy	Kirmasti'ye Olan Uzaklığı (Saat)	Köy	Kirmasti'ye Olan Uzaklığı (Saat)
Akarcabaşı	2.30	İncealipınarı	3
Akçapınar	4	Kabulbaba	3
Akhisar	12	Kadirçeşme	1
Alaca	9	Kahya	6.30
Alibeyyurdu	3.30	Karacalar	5
Aliyakub	1	Karakilise	7

³⁰ BOA., **DH.MKT.**, 1721/50, 9 Ramazan 1307

³¹ BOA., **ŞD.**, 1549/20, 01 Receb 1312

* 16. yüzyılda Haydarlar Nâhiyesi'ne dâhil olan köyler.

** 16. yüzyılda Temrezler Nâhiyesi'ne dâhil olan köyler.

Alpagut	7	Karaoğlan	2.30
Ayas (Şehr-i Ayas)	7	Karaorman	2
Ayva	6	Karyağmaz	10
Bahariye	2.30	Kapaklıçeşme	1
Bali-i Bala	8.30	Kestelek	4
Bali-i Zir	8	Kızıllar	5
Burunca	11	Kızılelma-i Atik	6
Bük	5.45	Kızılelma-i Cedid	7
Camandar Akhisar	2.30	Kocakoru	3.30
Çakallar	7	Kocalar	2
Çaltılıbük	4.30	Köleler	3.30
Çamlıca	2	Kömürcükadı	2.30
Çavaş	2.30	Köşehoroz	4
Çivilıçamboğazı	9	Kurşunlu	6
Çömlekçi	4	Macarlar	11
Çördükbeleni	2.95	Melik	2.30
Değirmendere	2.30	Mudam	3
Delice	11	Münire	3.30
Derekadı	2	Oda	10
Devecikonağı	5.30	Onaç	3.30
Doğanalanı	5	Ömeraltı	7
Döllük	2.30	Sarnıç	3.30
Erikliyayla	6.30	Sincançayırı nam-ı diğer Gözölük	9
Eskibalçık	6	Soğukpınar	5.30
Gökçe	2.30	Söğüdalanı	9
Gönü	6	Suğluca	7
Gündoğdu	6	Şapçı	2
Güvem	4	Tekfurçiftliği	2
Hacıahmed	9	Unçukuru	6
Hacali	2	Yenibalçık	2.30
Hamidiye	2	Yenice	6
Hırsızpınarı	3	Yoncaağaç	5.30
Hisaraltı	2		

Tablo III. 1890 Senesinde Sincan Nâhiyesi'ne Dâhil Köyler

Bu süreçte ârizaya hemen bir cevap gelmediği görülmüştür. 1891/1892 senesi Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'nde, Kirmasti Kazası'nın köylerinin bir kısmının Sincan

Nâhiyesi'ni teşkil ediyor olmasına rağmen doğrudan doğruya yönetildiği belirtilmiştir.³² Sincan Nâhiyesi'nde müdürlük teşkil edilmesi isteği ancak on bir sene sonra cevap bulabilmiş ve 26 Şubat 1901 tarihinde nâhiyeye bir müdür tâyin edilmiştir.³³

Kimi araştırmacılar Sincan'ın esasen Kirmasti olduğunu, isminin daha sonra değiştirildiğini iddia etmiş olsalar da bu doğru bir yaklaşım değildir. Yapılan tespitler neticesinde iki yerleşim biriminin birbiriyle iç içe olduğu, Sincan'ın ilk olarak Mihaliç'e daha sonra da Kirmasti Kazasına bağlı bir birim haline geldiği açıklığa kavuşturulmuştur.

1.2.3. Kirmasti'de İdâreciler

Kirmasti Kazası'nda 19. yüzyılın ilk yarısında görev yapmış olan idâreciler tespit edilemediği için bu bölümde sadece sâlnâme verilerinden yararlanarak Kirmasti'de görev yapmış nâhiye müdürleri, kaymakamlar ve belediye başkanlarına değinilecektir.

Hudâvendigâr Vilâyeti'ne ait ilk sâlnâme yayınlandığında Kirmasti bir nâhiye idi. 1869/1870 senesinden 1879/1880 senesine kadar görev yapmış olan nâhiye müdürlerini, nâibleri, menâfi sandığı vekillerini, kâtipleri, kısacası nâhiye idâresinde görevli tüm memurları sâlnâmelerden tespit etmek mümkündür. Tablo IV.'de Kirmasti Nâhiyesi müdürleri görev yıllarına göre sıralanmıştır. İlk nâhiye müdürü Halil Efendi'dir.³⁴

Halil Efendi	H.1286 / M.1869-1870
Hasan Bey	H.1287 / M.1870-1871
Hüsnu Bey	H.1288 / M.1871-1872
Hacı Mehmed Bey	H.1289 / M.1872-1873
Akif Efendi	H.1290 / M.1873-1874
Mustafa Behçet Efendi	H.1291 / M.1874-1875
İbrahim Salih Efendi	H.1292 / M.1875-1876
İbrahim Salim Efendi	H.1293 / M.1876-1877
Osman Efendi	H.1294 / M.1877-1878
Ahmed Şükrü Efendi	H.1295 / M.1878
Hüseyin Hüsnu Efendi	H.1296 / M.1878-1879

³² Kurâ-yı mezkûrenin bir kısmı mukaddeman Sincan Nâhiyesi'ni teşkil eylediği halde el-yevm doğrudan doğruya idâre olunur. Bkz. HVS., R.1307, s. 121

³³ Bkz. BOA., DH.MKT., 2454/104, 07 Zilkâde 1318

³⁴ HVS., H.1286, s.51

Ahmed Şükrü Efendi	H.1297 / M.1879-1880
--------------------	----------------------

Tablo IV. Kirmasti Nâhiye Müdürleri

Kirmasti 25 Mayıs 1881 tarihinde kaza statüsüne yükseltilmiştir. Kaza idâresinde en üst düzey memur kaymakamdır. Kirmasti'nin nâhiyeden kazaya yükseltildiğini gösteren 25 Mayıs 1881 tarihli belgede, aynı zamanda ilk kaymakamın tâyin edildiği de belirtilmiştir. Bu belgeye göre Kirmasti Kazası'na tâyin edilen ilk kaymakam, eski Rize kaymakamı olan Mahmud Bey'dir. Mahmud Bey Kirmasti'de iki sene görev yapmıştır. 1880-1900 seneleri arası Kirmasti Kazası kaymakamlarının sık sık değişmediği, üst üste birkaç sene görev yapan kaymakamlar olduğu görülmüştür. Tablo V.'de Kirmasti Kazası kaymakamları görev senelerine göre sıralanmıştır.

Mahmud Bey	H.1298 / M.1881
Osman Sıdkı Efendi	H.1301 / M.1883-1884
	H.1302 / M.1884-1885
Mehmed Ramazan Efendi	H.1303 / M.1885-1886
	H.1304 / M.1886-1887
	H.1305 / M.1887-1888
	H.1306 / M.1888-1889
	R.1306 / M.1890-1891
	R.1307 / M.1891-1892
Mehmed Tevfik Efendi	H.1310 / M.1892-1893
Ali Haydar Bey	H.1311 / M.1893-1894
	H.1312 / M.1894-1895
	H.1313 / M.1895-1896
	H.1314 / M.1896-1897
	H.1315 / M.1897-1898
Rauf Bey	H.1316 / M.1898-1899
Süleyman Rauf Bey	H.1317 / M.1899-1900

Tablo V. Kirmasti Kazası Kaymakamları

Kirmasti'nin ilk hükümet konağı 1885 senesinde inşâ edilmiştir.³⁵ Hükümet konağının inşâ masrafı olan 52.000 kuruş ise Hudâvendigâr Vilâyeti'nden tahsil edilmiştir.³⁶

Beledî hizmetlerin pek çoğunu üstlenen vakıf sisteminin yozlaşması sonrası artık yerel yönetimlerde belediye daireleri kurulmaya başlamıştı. Kirmasti'de 1874/1875 senesinden itibaren belediye azâları bulunmasına rağmen, ilk belediye başkanı 1878 senesinde tâyin edilmiştir. Göreve başlayan ilk belediye başkanı Hasan Efendi, bu görevi üç sene boyunca sürdürmüştür.

Belediye meclislerinde, belediye başkanından başka meclis üyeleri de bulunmaktaydı. Bu meclis üyelerinin belirlenmiş bir sayıları olmamasına rağmen, meclis üyeleri arasında üçte bir oranında gayrimüslimin de olduğu görülmektedir. Tablo VI.'da Kirmasti Kazası belediye başkanları görev senelerine göre sıralanmıştır.

Hasan Efendi	H.1295 / M. 1878
	H.1296 / M. 1878-1879
	H.1297 / M. 1879-1880
Mustafa Efendi	H.1301 / M. 1883-1884
	H.1302 / M. 1884-1885
	H.1303 / M. 1885-1886
	H.1304 / M. 1886-1887
	H.1305 / M. 1887-1888
	H.1306 / M. 1888-1889
	R.1306 / M. 1890-1891
	R.1307 / M. 1891-1892
	H.1310 / M. 1892-1893
Mehmed Tevfik Efendi	H.1311 / M. 1893-1894
	H.1312 / M. 1894-1895
	H.1313 / M. 1895-1896
Ahadzâde Ali Rıza Efendi (Vekâleten)	H.1314 / M. 1896-1897
Tevfik Efendi	H.1315 / M. 1897-1898
	H.1316 / M. 1898-1899
Hacı Mehmed Nuri Efendi	H.1317 / M. 1899-1900

Tablo VI. Kirmasti Belediye Başkanları

³⁵ Müceddiden vasi' ve mükemmelce bir hükümet konağı yapılmıştır. Bkz. **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 12, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1302, s.398

³⁶ BOA., **ŞD.**, 312/29, 24 Zilkâde 1303

Kaza ahâlisinin 1889/1890 senesinde göreve başlayan Hacı Mehmet Nuri Efendi'nin hizmetlerinden memnun olmadığı, hatta Mehmet Nuri Bey'in belediyeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı, un ve ekmek ticaretini tekeline almaya çalıştığı iddialarıyla Dâhiliye Nezareti'ne 6 Ocak 1901 tarihinde verdikleri arzuhâlde, Mehmed Nuri Efendi'nin görevden alınmasını talep etmişlerdir.³⁷ Bu arzuhâl üzerine yapılan tahkikat neticesinde Mehmet Nuri Bey görevinden azledilmiş ve yerine Edhem Efendi belediye başkanı tâyin edilmiştir.³⁸

1883/1884 senesinde Kirmasti Kazası'nın ilk belediye dairesi inşâ edilmiştir. İki katlı ve üç odalı olan bu binaya gelir olması için iki kahvehâne dükkânı da yapılmıştır.³⁹

---

³⁷ BOA., **DH.MKT.**, 2444/99, 15 Ramazan 1318

³⁸ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 28, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1319, s.136

³⁹ **HVS.**, H.1301, s.209

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA KIRMASTI KAZASI'NIN SOSYAL DURUMU

2.1. DEMOGRAFİK YAPI

2.1.1. Nüfus Verileri ve Dağılımı

Osmanlı klâsik döneminde doğrudan doğruya nüfus tespiti amacıyla özel bir sayım yapılmadığı, vergiye tâbi erkek nüfusun kayıtlara geçirilmesi için tahrir, cizye ve avâriz defterleri oluşturulduğu bilinmektedir. Timar sisteminin sona ermesi sonrası, yeni bir vergilendirme sistemi ihtiyacının doğduğu süreçte temettü sayımları yapılmaya başlanmış ve ayrıca yine sadece erkek nüfusun tespitine yönelik nüfus sayımları gerçekleştirilmiştir. Temettü sayımları sonucu oluşturulan *temettûat defterleri* sadece vergiye tâbi erkek nüfusu gösterirken, *nüfus defterleri* ise vergiye tâbi olan veya olmayan tüm erkek nüfusun kayda geçirilmesi ile oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımı olan 1831 tarihli sayım da sadece erkek nüfus üzerinden gerçekleştirilmiştir.⁴⁰

1831 senesi nüfus sayımına göre Kirmasti Kazası'nda 1139'u 12 yaşından küçük ve ergenlik çağına erişmiş olan ve 1735'i yetişkin olmak üzere toplam 2874 erkek nüfus vardı.⁴¹ Kirmasti Kazası'ndaki gayrimüslimler bu sayıma dâhil edilmemişlerdi, 2874 olarak tespit edilen erkek nüfus sadece Müslüman ahâliye aittir.

---

⁴⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, II. Baskı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, ss.18-21

⁴¹ A.g.e., s.97 ve s.201

Temettuat defterlerinden elde edilen nüfus verileri sadece hâne reislerinin sayılmasından ibaret olduğu için, dönemin ortalama nüfusunu tespit etmek amacıyla Barkan⁴² ve Faroqhi'nin⁴³ hâne reisleri sayısının toplamının 3, 4 ve 5 katını alma yöntemini kullanılmaktadır. Bu çalışmada da iki öneri çerçevesinde Kirmasti Kazası toplam hâne sayısını 3, 4 ve 5 ile çarpılarak ortalama bir nüfus değeri elde edilmeye çalışılmıştır.

Mahalle	Hâne	X3	X4	X5+%10
Ateri	30	90	120	165
Hamzabey(Kıbtî)	13	39	52	71
Lâlâşahin(Ermeni)	27	81	108	149
Lâlâşahin(Rum)	22	66	88	121
Şeyhmüftü (Müslim)	158	474	632	869
Şeyhmüftü (Rum)	3	9	12	17
Züferbey	67	201	268	369
Toplam	320	960	1280	1761

Tablo VII. Kirmasti Kazası Mahalleleri 1844 Senesi Hâne Sayıları ve Nüfus Tahminleri

1844 senesinde Kirmasti Kazası dâhilinde 5 mahalle bulunmaktadır. Bu 5 mahallenin toplam hâne sayısı 320'dir. Toplam hâne sayısının 3, 4 ve 5 katını alma yöntemini kullanarak hesaplama yapıldığında, Kirmasti Kazası dâhilindeki mahallelerinin nüfusunun en az 960 ve en çok 1761 olduğu tahmin edilmektedir.

Köy	Hâne Sayısı	X3	X4	X5+%10
Ada	45	135	180	248
Ayas	16	48	64	88
Azatlı(Müslim)	7	21	28	39

⁴² Barkan, tahrir defterleri ile ilgili çalışmalarında hâne sayısını 5 ile çarparak, elde edilen bu rakama %10 oranında askeri sınıf ve vergi muafiyeti olanları da dahil etmek suretiyle, toplam tahmini nüfusa ulaşabileceği kanısındadır. Bunun için bkz. Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Cilt 2, Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, İstanbul, 2000, s.1413

⁴³ Faroqhi 19. ve 20. yüzyıla ilişkin asgari ve azami nüfus değerlerine ulaşabilmek için hâne sayısını 3 ve 4 ile çarpma yöntemini önermiştir. Bunun için bkz. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 98

Azatlı (Gayrimüslim)	37	111	148	204
Behram	19	57	76	105
Berathlı	7	21	28	39
Çatallar	4	12	16	22
Çeltikçi	30	90	120	165
Çördük	45	135	180	248
Demireli	30	90	120	165
Derecik	12	36	48	66
Dere-i Kebir	49	147	196	270
Doğancı	14	42	56	77
Dönberiz	7	21	28	39
Durumtay	17	51	68	94
Evcikli	36	108	144	198
Gerede	4	12	16	22
Gönü	8	24	32	33
Güllüce	10	30	40	55
İnadlar	13	39	52	72
Kadı (Müslim)	48	144	192	264
Kadı (Gayrimüslim)	19	57	76	116
Karapürçek	30	90	120	182
Kavaklı	43	129	172	261
Kayıkçı	21	63	84	116
Mudam	25	75	100	138
Paşalar	28	84	112	154
Sarıbey	14	42	56	77
Sünlük	32	96	128	176
Tepecik	48	144	192	264
Uzgun	5	15	20	28
Üçbeyli	28	84	112	154
Yamanlı	7	21	28	39
Yaveyli	13	39	52	72
Yumurcaklı	16	48	64	88
Toplam	777	2331	3108	4213

Tablo VIII. Kirmasti Kazası Köyleri 1844 Senesi Hâne Sayıları ve Nüfus Tahminleri

Tablo VIII'de görüldüğü üzere 1844 senesinde Kirmasti Kazası'na tâbi olan köy sayısı 33'tür ve 33 köye ait hâne sayısı toplan 777'dir. Aynı şekilde hâne sayısının 3, 4 ve 5 katlarını alındığında, 1844 senesi Kirmasti Kazası dâhilindeki köylerin nüfusunun en az 2331 ve en çok 4213 olduğu tahmin edilmektedir.

Köy ve mahallelere ait tahminî nüfus verilerini toplandığında ise Kirmasti Kazası'na dâhil 33 köy ve 5 mahallede toplam 1097 hâne bulunmakta ve nüfusunun en az 3291, en çok ise 5974 olduğu düşünülmektedir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan vilâyet salnâmesi geleneği ise ilk dönemlerinde sadece erkek nüfusun hesaplandığı nüfus verilerini içerirken, yüzyılın sonuna doğru kadın nüfusun da hesaplamalara dâhil edildiği görülmektedir.

Sene	Hâne	Müslim	Gayrimüslim	Toplam
1870/1871	1783	3433	690	4123
1871/1872	1783	3433	690	4123
1872/1873	1783	3433	690	4123
1873/1874	1783	-	-	9170
1874/1875	1783	-	-	9170
1875/1876	1783	3367	680	4047
1876/1877	1783	3367	680	4047
1878/1879	1783	3367	680	4047
1879/1880	1783	3367	681	4048
1880/1881	1783	3433	344 Rum+346 Ermeni	4123 ⁴⁴
1881/1882	1783	3433	344 Rum+346 Ermeni	4123 ⁴⁵
1883/1884	-	8017	826	8843
1884/1885	-	30.914	1839	32.753
1885/1886	4473	-	-	17.948

Tablo IX. Hudâvendigâr Vilâyeti Salnâmelerine Göre 1870-1886 Seneleri Arası Kirmasti Kazası Nüfusu

1869/1870 senesine ait olan ilk Hudâvendigâr Vilâyeti sâlnâmesinde nüfus verilerine rastlanmamıştır. 1870/1871 senesine ait sâlnâmedeki nüfus verilerine göre ise Kirmasti'de 1783 hânedeki, 3433'ü müslim ve 690'ı gayrimüslim olmak üzere 4123 nüfus erkek vardı.⁴⁶ 1870/1871 senesine ait bu nüfus verileri 1871/1872 ve 1872/1873 senelerinde aynen kullanılmıştır.⁴⁷ 1873/1874 senesine gelindiğinde ise hâne sayısında bir

⁴⁴ Sâlnâmede toplam rakam 4002 hesaplanmış

⁴⁵ Sâlnâmede toplam rakam 4002 hesaplanmış

⁴⁶ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1287, s.151

⁴⁷ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 2, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1288 ; **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 3, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1289, s.56

değişme olmamasına rağmen, toplam nüfusun 9170'e çıktığı görülmektedir.⁴⁸ Bu seneye ait nüfus verilerinde müslim-gayrimüslim erkek nüfus ayrımı yapılmamış, yekünde hem kadın hem de erkeklerin dâhil edildiği nüfus verileri işlenmiştir. 1873/1874 tarihindeki veriler aynı şekilde 1874/1875 senesinde de kullanılmıştır.⁴⁹ 1875/1876 senesine gelindiğinde ise tekrar erkek nüfusu üzerinden hesaba gidilmiş, 3687'si müslim ve 680'i gayrimüslim olmak üzere toplam erkek nüfus 4047 olarak hesaplanmıştır.⁵⁰ 1875/1876 senesindeki veriler 1876/1877 ve 1877/1878 senesinde aynen korunmuş⁵¹, ilginç bir şekilde 1878 senesinde gayrimüslim nüfusuna 1 kişi daha eklenerek toplam nüfus 4048 olarak gösterilmiştir.⁵² Dört senelik periyotta sadece 1 kişilik bir nüfus artışı olamayacağından, bu sene de nüfus sayımı yapılmadığı anlaşılmaktadır. 1878/1879 sâlnâmesinde yine hâne sayısı 1783 olmak üzere, Müslüman erkek nüfusu 3433 olarak hesaplanmış, gayrimüslim erkek nüfusu ise ilk olarak Rum ve Ermeni ayrımı yapılarak kayıtlara geçirilmiştir.⁵³ Buna göre 1878/1879 senesinde Kirmasti'de 344 Rum ve 346 Ermeni erkek yaşamaktaydı. 1878/1879 senesi verileri 1879/1880 senesinde de aynen korunmuştur⁵⁴, bu iki senede kullanılan verilerde yekünde bir toplama hatası olduğu tespit edilmiştir, 4002 olarak hesaplanan yekün nüfus esasen 4123'tür. 1880/1881-1881/1882 ve 1882/1883 senelerine ait Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri yayınlanmadığından, arada üç sene gibi bir boşluk oluşmuştur. 1883/1884 senesine gelindiğinde ise 8017'i müslim ve 826'sı gayrimüslim olmak üzere toplam nüfus 8843'tür.⁵⁵ 1884/1885 senesinde Balkan ve Kafkas muhacirlerinin Kirmasti'de nüfusu neredeyse dört katına çıkardığı görülmektedir. Aynı sene Müslüman erkek nüfus 30.914'e yükselirken, gayrimüslim erkek nüfus da 1839'a yükselmiş ve toplam nüfus 32.753'e ulaşmıştır.⁵⁶ Fakat 1885/1886 senesine gelindiğinde toplam erkek nüfusun 17.948'e düştüğü görülmektedir⁵⁷ ki bu durum iki yorumu ortaya çıkarır. Birinci değerlendirme, bir önceki sene hesaplanan nüfus verilerinin

---

⁴⁸ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 4, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1290, s.119

⁴⁹ **HVS.**, H.1291, s. 112

⁵⁰ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 6, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1292, s.148

⁵¹ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 7, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1293, s.139 ; **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 8, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1294, s.136

⁵² **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 9, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1295, s.136

⁵³ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 10, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1296, s.181

⁵⁴ **HVS.**, H.1297, s.173

⁵⁵ **HVS.**, H.1301, s.352

⁵⁶ **HVS.**, H.1302, s.398

⁵⁷ **HVS.**, H.1303, s.89

güvensizliğidir. Sâlnâmelerde gerek matbaadan gerekse hazırlayan memurlardan kaynaklanan hatalara sıkça rastlanmaktadır. İkinci değerlendirme ise muhacirlerin Kirmasti’de kalıcı iskân edilmedikleri, 1885/1886 senesinde Kirmasti sınırlarında olan muhacirlerin de kazada meskûn halk arasına dâhil edilip sayıldığıdır.

1887/1888 ve 1888/1889 senelerine ait sâlnâmelerde nüfus verileri yer almamıştır. 1889/1890 sâlnâmesinde ise müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın toplam kadın ve erkek nüfusu hesaplanmıştır. Sâlnâme verilerine göre 1889/1890 senesinde Kirmasti’de 19.390 erkek ve 17.058 kadın olmak üzere toplam 36.448 nüfus meskûndü.⁵⁸ 1890/1891 senesinde de bir önceki seneye aynı veriler kullanılmıştır.⁵⁹ 1889/1890 senesindeki toplam nüfus verileriyle karşılaştırıldığında, 1884/1885 ve 1885/1886 senesi nüfusları arasındaki büyük farkın sebebinin ikinci değerlendirmeye daha yakın olduğu görülmektedir.

Sene	İslam		Rum		Ermeni		Yahudi	Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		
1891/1892	19.324	17.105	664	484	453	434	80	38.544
1892/1893	21.662	19.088	548	514	409	404	-	42.625
1893/1894	21.124	19.073	540	514	409	411	-	42.071
1894/1895	20.994	19.056	525	515	408	405	-	41.903
1895/1896	20.918	19.004	522	520	400	411	-	41.775
1896/1897	21.205	19.315	527	523	416	434	-	42.420
1897/1898	21.378	19.377	533	523	524	435	-	42.770
1898/1899	21.611	20.125	546	514	409	404	8	43.617
1899/1900	42.162		1086		843		-	44.091

Tablo X. Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmelerine Göre 1891-1900 Seneleri Arası Kirmasti Kazası Nüfusu

1891/1892 senesinden itibaren nüfusun İslâm, Rum, Ermeni ve Yahudi olarak ayrı ayrı verildiği, tüm bu dinlere mensup nüfusun hem kadın hem erkek bireylerinin sayıma dâhil edildiği görülmüştür. 1891/1892 senesinde 36.429 Müslüman ve 2.115 gayrimüslüm olmak üzere toplam 38.544 nüfus yaşıyordu.⁶⁰ 1892-1900 seneleri arasında nüfus verilerinin doğrusal bir değişim gösterdiği Tablo X’de görülmektedir. 1898/1899 senesinde Hudâvendigâr Vilâyeti’ne dâhil tüm birimlerde detaylı bir nüfus sayımı yapılmıştır. Bu

⁵⁸ Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def’a 16, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1306, ss.96-97

⁵⁹ Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def’a 17, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, R.1306, ss.92-93

⁶⁰ Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def’a 18, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, R.1307, s.121

seneye ait sâlnâmede hem köy isimleri hem de köylerde bulunan hâne miktarları ve nüfus sayıları ayrıntılı bir biçimde verilmiştir. Tablo XI'de 1898/1899 senesi Kirmasti Kazası dâhilinde bulunan köyler ve bu köylerin hâne sayıları ile toplam nüfus sayıları görülebilmektedir. 1898/1899 nüfus verilerine göre Kirmasti Kazası dâhilinde 128 köy bulunmaktaydı. Bu köylerin pek çoğu muhacir köyü olarak yeni kurulmuşlardır. 128 köyde toplam 7895 hâne ve 31.346 nüfus bulunmaktaydı.⁶¹

Köy	Hâne	Nüfus
Ada ve yeni mahallesi	145	613
Akarca	32	55
Akçapınar	33	231
Aktaş	12	162
Alayayla	21	55
Alibeyyurdu	12	59
Arılık	114	248
Ayas	92	325
Ayva	18	96
Azatlı	88	366
Bahariye	55	102
Balıbala ve Balı-i Cedid	53	286
Behram	74	372
Bostandere	29	151
Burunca	27	100
Bük	56	108
Camandar (Akhisar)	63	271
Çakallar	28	167
Çaltılıbük	49	219
Çamlıca	62	182
Çardakoluğu	99	408
Çatallar	55	225
Çavuş	45	231
Çeltikçi	213	751
Çiviliçam	28	101
Çördük	128	667
Çömlekçi	27	239
Dallımezarlık	30	123
Delice	62	284
Derecik	65	220
Dere-i Kebir	94	405
Derekadı	66	264
Demirdere (Hamidiye)	115	518

⁶¹ HVS., H.1316, ss.290-292

Demireli	66	368
Devecikonağı	66	273
Doğancı	59	150
Doğanoluğu	18	97
Dorak	39	163
Döllük	46	189
Dönberiz	72	327
Durumtay ve İhsaniye	127	471
Erikli	12	31
Eskibalçık	23	106
Fadılı	33	145
Filibeliler (Eksanlık)	38	104
Garibçetekke	4	14
Gönü	46	189
Gülek	23	111
Güllüce ve Neşetiye	97	533
Gündoğu	62	228
Güvem	154	696
Hacıahmed ve Alacaat	28	104
Hamidiye	72	253
Hayriye (Buzağılık)	30	121
Hırsızpınarı	27	100
Hisaraltı	65	260
İlyasçılar	20	128
İnadlar	11	84
İncealipınarı	17	95
Kabulbaba	41	109
Kadirçeşme	75	260
Kalfa	77	326
Kapaklıoluk	55	212
Karacalar	39	107
Karaçınar	32	118
Karakilise	15	66
Karaköy-i Sincan	22	200
Karaoğlan	168	440
Karapürçek	176	541
Karyağmaz	57	277
Kavakçeşme	32	155
Kavaklı	183	598
Kayabaşı (İnkaya)	50	142
Kayıkçı	59	237
Kestelek	98	363
Kızılelma-i Atik	30	161
Kızılelma-i Cedid	32	128
Kocadere (Gemliye)	19	86
Kocapınar	59	150

Kosova	58	229
Koşuboğazı	115	600
Köleler	33	105
Kömürcü	57	184
Körekem	30	147
Kösehoroz	56	257
Kurşunlu	46	215
Kumkadı	49	159
Lütfiye (Domuzdere)	41	166
Macarlar	27	136
Mahmudiye	14	105
Melik	84	389
Minayva	6	36
Mineyaz	155	651
Mudam	73	283
Muradiye (Sarnıç)	59	154
Oda	40	163
Ormankadı	131	416
Onaç	34	167
Ömeraltı	12	15
Paşalar ve yeni mahallesi	102	317
Rahve (Eskimezarlık)	82	310
Sarıbey	104	339
Sarıbey-i Cedid	42	175
Servi (Keltaş)	69	469
Seyidali	81	372
Sığıcak	54	221
Sincançayırı	2	21
Sincansarnıç	19	82
Soğukpınar	30	138
Söğüdüluğu (Sordalan)	83	226
Sultaniye (Tütünlük)	32	111
Sünlük	147	575
Şapçı	34	168
Şehriman	33	131
Taşköprü	63	265
Tepecik ve yeni mahallesi	208	782
Tırnova	10	49
Tokuşlar (Güreçe)	60	223
Unçukuru	83	389
Üçbeyli	53	291
Voyvoda	185	636
Yamanlı	151	264
Yaveyli	37	127
Yenibalçık	54	254

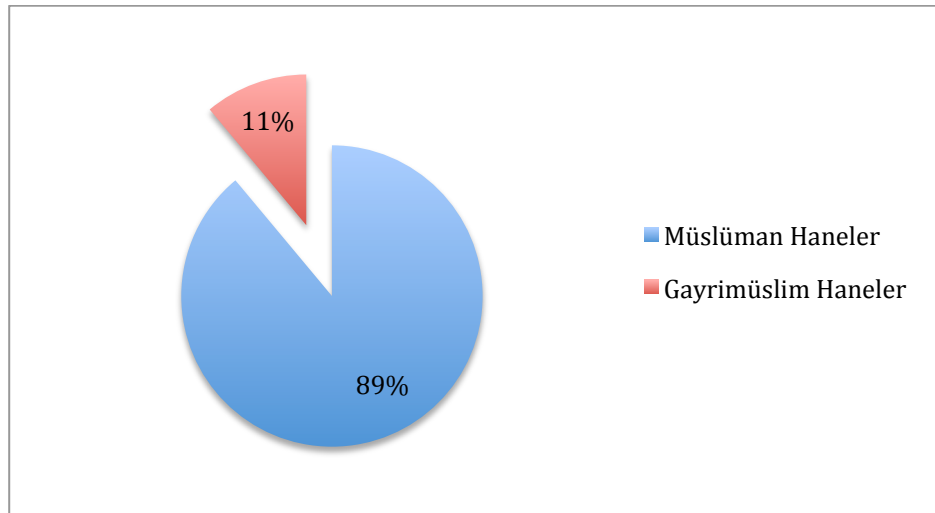
Yenice	74	348
Yoncağaç (Sırasögüd)	55	212
Yumurcaklı	66	500
Yusufizzeddin (Karaköy)	34	154
Toplam	7895	31.346

Tablo XI. 1898/1899 Senesinde Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Köyler

İncelenen dönemin son sâlnâmesi ise 1899/1900 senesine aittir ve bu sâlnâmede kadın ve erkek nüfuslarının ayrı ayrı gösterilmediği görülmüştür. 1899/1900 senesine gelindiğinde Kirmasti’de 42.162’si Müslüman ve 1929’u gayrimüslim olmak üzere toplam 44.091 nüfus yaşamaktaydı.⁶²

2.1.2. Hâne Yapısı

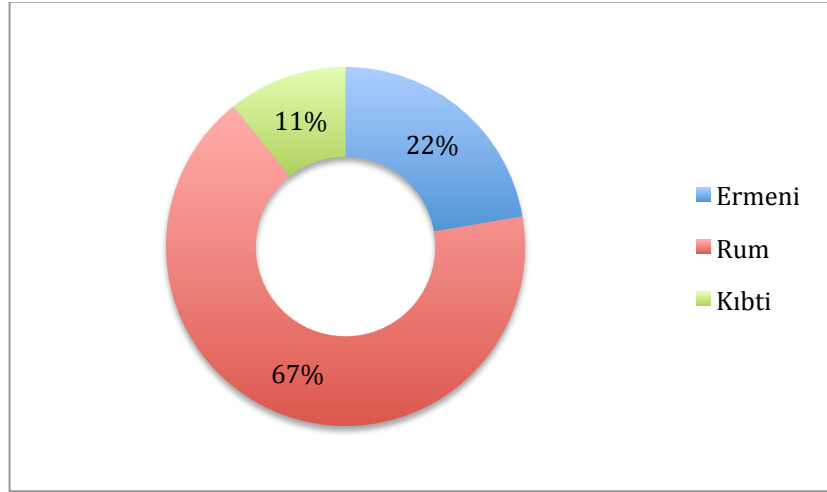
Temettûat defterlerine göre 1844 senesine Kirmasti Kazası’nda bulunan 33 köy ve 5 mahallede toplam hâne sayısı 1097’dir. Bu 1097 hânenin 972’si Müslüman, 121’i ise gayrimüslim idi. 1844 senesi verilerine göre Kirmasti mahallelerinden Hamzabey’de 13 hâne Kıbtî, Lâlâşahin’de 27 hâne Ermeni ve 22 hâne Rum, Şeyhmüftü’de ise 3 hâne Rum yaşamaktaydı.

Grafik I. 1844 Senesi Kirmasti Kazası Nüfus Oranları

⁶² Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def’a 26, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1317, ss.436-437

Ateri ve Züferbey Mahalleleri sadece Müslüman nüfusu hâviydi. Bunun yanında Şeyhmüftü Mahallesi'nde Rumların yanı sıra Türkler de yaşamaktaydı. 1844 senesinde Lâlâşahin Mahallesi'nde hâlihazırda bir mescid olup, faaliyette olmasına rağmen, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, Lâlâşahin Mahallesi ehl-i İslâm nüfusa ait defter bulunamamıştır. Mahallede bir mescidin bulunması ve ibadete açık olması, mahalle bünyesinde Müslüman vatandaşların yaşadığı anlamına gelmektedir. Fakat defterin bulunamamış olması da farklı bir yorum ortaya çıkarır.

Grafik II. 1844 Senesi Kirmasti Kazası Gayrimüslim Hânelerin Etnik Menşelerine Göre Yüzdeleri

Temettûat defterlerine göre 1844 senesinde Kirmasti Kazası dâhilinde sadece Azatlı ve Kadı köylerinde gayrimüslim vatandaşlar yaşamaktaydı ve etnik menşeleri Rum idi. Azatlı Köyü'nde 44 hânedan 37'si Rum iken, Kadı Köyü'de 67 hânedan 19'u Rum idi. Bursa Şeriyeye Sicilleri'nde bulunan 1844 tarihli bir belgede Kumkadı Köyü'ndeki⁶³ Rumların kiliselerini tamir etmek için müracaatta buldukları, bu müracaat sonucu köye bir heyet gönderildiği bilinmektedir.⁶⁴

⁶³ Kadı Köyü'nün bir diğer ismi de Kumkadı'dır.

⁶⁴ Ali İhsan Karataş, "Mustafakemalpaşa'da (Kirmasti) Gayrimüslimler", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, s.46

1844 senesi verilerine göre Kirmasti Kazası mahallelerinde 65, köylerde ise 56 hâne gayrimüslimin yaşadığı görülmektedir. İki sayı hemen hemen birbirine eşit olmakla birlikte, Kirmasti'de gayrimüslimlerin çoğunlukla mahallelerde yaşadıkları söylenebilmektedir. Toplam nüfusun %11'lik bir kısmını oluşturan gayrimüslim vatandaşların %67'si Rum, %22'si Ermeni ve %11'i Kıbtî tâbir edilen çingenelerdir. Çingeneler de gayrimüslim sınıfına dâhil olup, cizye mükellefidirler.

Sâlnâme verilerinde 1870/1871-1877/1878 arası gayrimüslim erkek nüfusun etnik menşei ayrımı yapılmadan hesaplandığı Tablo IX'da görülmektedir. 1870/1871-1877/1878 seneleri arasında Kirmasti'deki gayrimüslim erkek nüfusu 680 ile 690 arasında değişim göstermektedir. 1878/1879 ve 1879/1880 senesi verileri birbiriyle tamamen aynı olup bu senelerde gayrimüslim vatandaşların etnik menşei dikkate alınarak sayım yapılmıştır. Buna göre 1878/1879 -1879/1880 senelerinde Kirmasti'de 344 Rum ve 346 Ermeni erkek yaşamaktaydı. 1883/1884 ve 1884/1885 senelerinde etnik menşeiye göre ayırımın yapılmadığı, gayrimüslim vatandaşların tek kalemde hesaplandığı görülür. 1883/1884 senesi verilerine göre Kirmasti'de 826 gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktaydı, 1884/1885 senesinde de aynı sayımın verileri kullanılmıştır. 1885/1886 senesinde müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın sadece yekün nüfusun verildiği görülmektedir.

1891/1892 sâlnâmesinden itibaren gayrimüslim vatandaşların etnik menşei ayırımının yapılmaya başlandığı görülür. 1891/1892 senesinde 664'ü erkek, 484'ü kadın 1148 Rum, 453'ü erkek ve 434'ü kadın 887 Ermeni, 40'ı erkek ve 40'ı kadın 80 Yahudi Kirmasti'de ikamet etmekteydi. 1892/1893 ve 1897/1898 seneleri arasında bu rakamların pek değişim göstermediği Tablo X'dan izlenebilmektedir. Fakat 1898/1899 senesine kadar Kirmasti'deki Yahudi vatandaşlar hakkında bilgi verilmemiştir, 1898/1899 senesi salnâmesinde ise 4'ü erkek 4'ü kadın olmak üzere 8 Yahudi olduğu kayıtlıdır. 1891/1892'de 80 olan Yahudi sayısı 1898/1899'da 8'e düşmüştür. Bunun sebebini kesin olarak açıklayacak herhangi bir bilgiye rastlanamamış olmakla birlikte, bölgedeki Yahudi vatandaşların göç etmiş olma ihtimali oldukça yüksektir.

2.1.3. Muhacir Unsurlar ve Nüfusa Etkileri

19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında Rumeli ve Kafkaslar'dan Anadolu'ya büyük kitleler halinde göç hareketleri başlamıştı. Hudâvendigâr Vilâyetinin merkez sancağı olan Bursa ve civarı, muhacir iskanı yönünden oldukça önemli bir bölgeydi. 1854-1856 arası gerçekleşen Kırım Savaşı sonrası başlayan göç hareketi⁶⁵ 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrası katlanarak artmıştır.⁶⁶ Kirmasti'ye muhacir iskanı ile ilgili ilk veriler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 16 Mayıs 1861 tarihli bir belgeye dayanmaktadır. Bu belgede Bursa civarında geçici olarak yerleştirilen 100 hâne Kırım muhacirinin, Mihaliç Ovası'nda bulunan Kirmasti Nâhiyesi dâhilindeki Çiftlikât-ı Şâhâne'de ziraat işlerinde çalıştırılmak üzere iskân edilmesi kararı alındığı bildirilmektedir.⁶⁷ Yerleştirilen Kırım muhacirlerinin hâne masraflarının halktan karşılanması için Kirmasti köylerinden toplam 8505 kuruş toplanmıştır.⁶⁸

29 Ocak 1866 tarihli bir belgede Kirmasti Nâhiyesi'ne yerleştirilen muhacirlerin hayvanlarının salgın hastalıktan telef olması sebebiyle ziraat yapamadıkları, muhacirlerin ziraat yapabilmeleri için gerekli olan hayvanların onlara verileceği ve tüm masrafın hazine tarafından karşılanacağı bildirilmiştir.⁶⁹ Devletin yeni topraklara yerleştirilen muhacir vatandaşlarla alâkadar olduğu, ziraat yapmalarına engel olacak her türlü durumun üstesinden gelmeye çalışıldığı görülmektedir. Yeni yerleştirilen muhacirler ziraat yapıp geçimlerini sağlayamazlarsa, yerli ahâli ile aralarında büyük sorunlar çıkabileceğinden endişe edilmektedir. Nitekim bu türden olumsuz durumların yaşandığı da görülmüştür. 28 Şubat 1868 tarihli bir belgede Kirmasti'ye dâhil Dönberiz Köyü'nde meskûn ahâlinin⁷⁰ arazileri ve meralarına zarar veren muhacirlerin, köyün topraklarından ihraç edilmesine yönelik istekte buldukları görülmektedir.⁷¹

---

⁶⁵ Muammer Demirel, "XIX. Yüzyılda Bursa'da Göçmen İskanı", **Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, ss.32-33

⁶⁶ Cafer Çiftçi, "93 Harbi ve Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçler", **Bursa'nın Zenginliği: Göçmenler**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, ss.78-80

⁶⁷ BOA., **A.MKT.MHM.**, 219/37, 06 Zilkâde 1277

⁶⁸ BOA., **MVL.**, 711/62, 29 Şaban 1282 ; BOA., **İ.DH.**, 477/32073, 04 Rabiü'l-evvel 1278

⁶⁹ BOA., **İ.MVL.**, 547/24556, 12 Ramazan 1282

⁷⁰ Muhacirlerin yerleştirildiği köy veya mahallelerde yaşayan yerli halk, belgelerde *ahâli-i kadîme* olarak tanımlanmaktadır.

⁷¹ BOA., **MVL.**, 560/62, 06 Zilkâde 1284

Kirmasti'ye ikinci büyük muhacir kafilesi ise 1885/1886 senesinde yerleştirilmiştir. 1885/1886 sâlnâmesine göre Kirmasti'ye 2534 hâne, 10.374 nüfus Rumeli muhaciri ve 136 hâne, 482 nüfus da Kafkas muhaciri yerleştirilmiştir. Bu büyük muhacir gurupları gerek var olan mahalle ve köylere yerleştirilmiş, gerekse yeni mahalle ve köyler kurularak iskanları sağlanmıştır.

Göç Yeri	Yerleştirilen Mahalle	Hâne	Nüfus
Rumeli	Çırpan	79	285
Rumeli	Dere	129	470
Rumeli	Feyzidede	116	445
Rumeli	Hamidiye	37	141
Rumeli	Hamzabey	179	726
Rumeli	Selimiye	229	956
Rumeli	Şevketiye	37	121
Toplam		806	3144

Tablo XII. 1885/1886 Senesinde Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Mahallelere Yerleştirilen Muhacir Sayıları

Tablo XII'da görüldüğü üzere 1844 senesinde Kirmasti Kazası dâhilinde 5 mahalle bulunuyorken 1885/1886 senesinde toplam mahalle sayısı 11'e ulaşmıştır. 1885/1886 senesinde Kirmasti mahallelerine yerleştirilen muhacirlerin tamamı Rumeli'den gelmiştir. Aynı sene Kirmasti Kazası köylerine yerleştirilen muhacirlerin de büyük çoğunluğu Rumeli'den gelmiş, sadece Söğüdalanı Köyü'ne toplam 44 hâne 145 nüfus Çerkes yerleştirilmiştir. Köylerden bazıları göçmenlerin yerleştirilmesi için yeni kurulmuştur.

Göç Yeri	Yerleştirilen Köy	Hâne	Nüfus
Rumeli	Akarca	13	44
Rumeli	Alayayla	10	56
Rumeli	Arılık	48	313
Rumeli	Bahariye	32	136
Rumeli	Camandar(Akhisar)	44	123
Rumeli	Çavuş	24	113
Rumeli	Çöplüçamboğazı	15	61
Rumeli	Devecikonağı	54	227
Rumeli	Develik	43	161

Rumeli	Erikli	12	36
Rumeli	Fethiye	10	42
Rumeli	Filibeliler	37	144
Rumeli	Gülek	67	282
Rumeli	Gündoğdu	42	198
Rumeli	Hamidiye	79	313
Rumeli	Hantepe	26	86
Rumeli	Hayriye	24	106
Rumeli	Hisaraltı	49	186
Rumeli	Kadirçeşme	24	252
Rumeli	Kapaklıçeşme	37	148
Rumeli	Karapınar	29	97
Rumeli	Karaorman	92	337
Rumeli	Kavakçeşme	31	160
Rumeli	Kayabaşı	29	128
Rumeli	Kocapınar	50	220
Rumeli	Kosova	53	343
Rumeli	Lütfiye	38	162
Rumeli	Rahve	78	305
Rumeli	Sarıbey	39	112
Rumeli	Sarnıçalanı	129	470
Rumeli	Servi	60	229
Rumeli	Seyidali	49	246
Rumeli	Soğukpınar	16	87
Rumeli	Sultaniye	20	84
Rumeli	Tokuşlar	32	133
Rumeli	Unçukuru	23	101
Rumeli	Voyvoda	60	303
Rumeli	Yeniceağaç	37	163
Çerkes	Söğüdalanı	44	145
Toplam		3157	13.053

Tablo XIII. 1885/1886 Senesinde Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Köylere Yerleştirilen Muhacir Sayıları

Muhacir sayısının artması ve yerli ahâliye yakın bölgelere iskân edilmeleri pek çok sorunu peşinden getiriyordu. Tıpkı daha önce Kırım muhacirleriyle yaşananlar gibi 1885/1886 tarihli göçler sonrası da yerli ahâli ile muhacirler arasında problemler ortaya çıkmıştır. 29 Mayıs 1888 tarihli bir belgeye göre muhacirlerin Uzgur Çiftliği arazisine zarar verdikleri, çiftlik sahibi Mustafa Efendi'nin muhacirlere daha önce verdiği arazinin dışına çıktıkları, zararların tahkikat ettirilmesini ve zarar veren muhacirlerin bölgeden

uzaklaştırılması istenmiştir.⁷² 29 Mart 1889 tarihli bir başka belgeye göre de muhacirlerin meraları sürüp berbat etmeleri sebebiyle, yerli ahâli ile aralarında olumsuz bir olayın vukû bulmaması için önlem alınması yerel idâreden istenmiştir.⁷³

Nisan 1889'da ikinci bir Çerkes göçünün gerçekleştiği görülür. Yeni gelen Çerkeslerin Kirmasti'de Bostanlıdere isimli araziye iskân edilmeleri halinde Karapürçek Köyü ahâlisi ile aralarında bir husûmet çıkacağı düşünülerek, Kurtgeçit ve Domuzdere arasındaki boş araziye iskân edilmeleri teklif edilmiştir.⁷⁴ Aynı sene daha önce Selimiye Mahallesi'ne yerleştirilmiş olan muhacirlerin sekiz sene önce devlet tarafından verilmiş arazilerine, yerli ahâli tarafından zarar verildiği tespit edilmiş ve zarar verenlerin cezalandırılmalarına ilişkin karar çıkarılmıştır.⁷⁵

Muhacir unsurlar ile yerli ahâli arasındaki uyuşmazlıklar uzun bir dönem devam etmiştir. Zaman zaman muhacirler yerli ahâlinin arazilerine zarar vermiş, zaman zaman da yerli ahâli muhacirlerin verilen arazilere zarar vermişlerdir. Buradan yerli ahâli ile muhacirlerin iyi geçinemedikleri sonucu çıkartılabilmektedir. Yerli ahâli, bölgeye sonradan gelen ve kendi arazilerinden toprak alınarak muhacirlere arazi verilmesinden rahatsızlık duymuşlar ve muhacir unsurları uzunca bir süre dışlamışlardır. Muhacirler de yerli ahâlinin arazi sınırlarına riayet etmeyerek, onların ekinlerine zarar vermekten geri kalmamışlardır. 29 Nisan 1890 tarihli bir belgeye göre Kirmasti merkez kasabasında iskan edilmiş olan muhacirlerin, daha önce yerli ahâliye saldırıda buldukları tespit edilmiş ve tebligatla uyarılmış olmalarına rağmen, aynı olumsuz faaliyetlerini devam ettikleri görülmektedir.⁷⁶

İlk göçlerden, 1891/1892 senesine kadar Kirmasti Kazası'na yerleştirilen muhacir sayısı 19.161'e ulaşmıştır.⁷⁷ 1892/1893 senesinde ise 394 muhacirin daha yerleştirilmiştir. 1896/1897 senesi verilerine göre ise Kirmasti'ye o seneye kadar toplam 6011 hânede 23.142 muhacir yerleştirildiği kaydedilmiştir.⁷⁸

---

⁷² BOA., **DH.MKT.**, 1510/1, 18 Ramazan 1305

⁷³ BOA., **DH.MKT.**, 1611/47, 27 Receb 1306

⁷⁴ BOA., **DH.MKT.**, 1616/57, 14 Şaban 1306

⁷⁵ BOA., **DH.MKT.**, 1632/91, 29 Şevval 1306

⁷⁶ BOA., **DH.MKT.**, 1721/50, 09 Ramazan 1307

⁷⁷ **HVS.**, R.1307, s.236

⁷⁸ A.g.e., s.305

İdâri açıdan muhacirlerle ilgilenen Muhacirîn Komisyonu, Kirmasti Kazası'nda 1899/1900 senesinde oluşturulmuştur.

2.2. EĞİTİM KURUMLARI

2.2.1. Medrese

Kirmasti Kazası dâhilinde merkez kasabada bir medresenin olup olmadığı konusu uzun senelerdir tartışılmaktadır. Lâlâ Şahin Paşa'nın Haziran 1348 tarihli vakfiyesinde Kirmasti dâhilinde bir medreseden bahsedilmemesi ve medrese yapısının günümüze ulaşmaması sebebiyle, var olup olmadığına dair şüpheler halen mevcuttur.⁷⁹ Buna rağmen Kirmasti Kazası'nda bir medresenin var olduğunu kanıtlayan ilk belge 20 Şubat 1710 tarihine aittir. Bu belgeye göre *Kirmasti'de vâki' Şahin Lâlâ Paşa Medresesi'nin halen müderrisi Mehmed Efendi ve ondan mukaddem müderris olan Abdullah Efendi ve ondan mukaddem müderris olan Salih Mehmed Efendi'den* bahsedilmektedir.⁸⁰ Bu belgeden Kirmasti'de bir medrese olduğu, Şubat 1710 tarihi itibarıyla müderrisinin Mehmed Efendi olduğu ve Mehmet Efendi'den önce görev yapan iki müderrisin daha isimlerinin sayıldığı görülmektedir. Buna karşılık 1 Eylül 1861 ve 16 Mart 1879 tarihli iki belgede de *Kirmasti'de Lâlâ Şahin Paşa Camii ve Bursa'da Lâlâ Şahin Paşa Medresesi'nin tamirlerine dâir* ifadeleri yer almaktadır.⁸¹ Bu iki belgeden yola çıkan Prof. Dr. Mefail Hızlı, Kirmasti'de bir medrese olmadığını, Bursa'da Hisar içinde bulunan Lâlâ Şahin Paşa Medresesi ile karıştırıldığını savunmaktadır.⁸² Fakat 20 Şubat 1710 tarihli bir diğer belgede *Kirmasti'de bulunan Şahin Lâlâ Paşa Medresesi* ifadesi açık bir şekilde Kirmasti'de de bir

⁷⁹ Sevim ve Öcalan, a.g.e., ss.27-31

⁸⁰ BOA., AE.SAMD.III., 82/8202, 29 Zilhicce 1121

⁸¹ BOA, İ.MVL., 423/18553, 20 Rabiü'l-evvel 1276 ; BOA., A.MKT.UM., 496/24, 25 Safer 1278

⁸² Mefail Hızlı, "20. Yüzyıl Başlarında Kirmasti'de Eğitim-Öğretim", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss. 142-143

medrese olduğunu ortaya koymaktadır. Zîra aynı şekilde 1 Eylül 1861 ve 16 Mart 1879 tarihli belgeler de Bursa'da bulunan Lâlâ Şahin Medresesi'ni açık bir dille ifade etmiştir.⁸³

M. Hızlı'nın Kirmasti'de medrese olmadığına dair bir diğer yaklaşımı ise Mevlânâ Kirmastî'nin İstanbul'da yaptırdığı medrese ile Kirmasti'deki medresenin karıştırıldığıdır. Fakat 19 Mayıs 1673 tarihli başka bir belgede *Kirmastî Medresesi müderrisliğine* ifadesi kullanıldığı görülmektedir. Yani İstanbul'da bulunan ve Mevlânâ Kirmastî'nin yaptırdığı medresenin adı Kirmastî Medresesi'dir.⁸⁴ Kirmasti Kazası'nda bulunan medresenin ismi ise Lâlâ Şahin Paşa Medresesi'dir.

Kirmasti'de bir medrese olduğuna yönelik diğer bulgular sâlnâmelerden izlenebilmektedir. 1884/1885 senesine ait Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi'nde Kirmasti'de *Lâlâ Şahin Paşa'nın bir medresesi mâmûr ve gûşâdedir* ifadesi yer almaktadır.⁸⁵ Yine 1889/1890 senesi sâlnâmesinde Kirmasti'de Lâlâ Şahin Cami-i Şerifi yakınında bir medrese bulunduğu ve bu medresede rüşdiye eğitimi verildiği kayıtlıdır.⁸⁶

Medresenin varlığına dair gösterilebilecek bir başka belge ise yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 15 Kasım 1915 tarihli bir evrekdir. Bu belgeye göre Kirmasti'de Şahin Lâlâ Paşa Camii ve Medresesi yakınında nehir kenarına inşâ edilmek istenen rihtımın yapımı esnasında, cami ve medresenin de üzerinde bulunduğu kale duvarlarına zarar geleceği, zaten kale duvarlarının nehrin kuvvetli akışından dolayı çok zarar gördüğü, cami ve medresenin temellerine zarar gelmemesi için buraya taş setler yapılacağı ve masraflarının maliye nezaretince karşılanacağı ifade edilmektedir.⁸⁷ Set duvarları ile ilgili problemlerin daha eskiye gittiği, 18. yüzyıldan itibaren bu duvarların oldukça yıpranmış bir halde olduğu da bilinmektedir.⁸⁸ Lâlâ Şahin Paşa tarafından yaptırılan cami ve medrese birbiriyle yan yana iki yapıdır. Set duvarlarının zarar görmesi bu iki yapıda da büyük tahribata sebep olmuştur. Nitekim Kirmasti'deki Lâlâ Şahin Paşa Camii ve Medresesi günümüze ulaşamayan yapılar arasındadır.

---

⁸³ BOA, İ.MVL., 423/18553, 20 Rabii'l-evvel 1276 ; BOA., A.MKT.UM., 496/24, 25 Safer 1278

⁸⁴ BOA., İE.TCT., 2/252, 02 Safer 1084

⁸⁵ HVS., H.1303, s. 398

⁸⁶ HVS., H.1306, s.72

⁸⁷ BOA., DH.UMVM., 73/34, 08 Muharrem 1334

⁸⁸ M. Safiyüddin Erhan, "Şihabüddin Lâlâ Şahin Paşa Hayatı, Vakıfları ve Külliyesi", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, s.72

Sonuç olarak Kirmasti’de bir medresenin var olduğu söylenebilmektedir. M. Hızlı’nın savunduğu gibi Kirmasti Lâlâ Şahin Paşa Medresesi’nin, Bursa’daki Lâlâ Şahin Paşa veya İstanbul’daki Kirmastî Medreseleri ile karıştırılması da pek mümkün değildir. Vesikalarda her üç medresenin de açık bir şekilde tanımlanıyor olması karıştırılma problemini ortadan kaldırmaktadır.

2.2.2. İbtidâî ve Rüşdiye Mektepleri

Kirmasti’de bir medrese yapısının var olduğu ve 18. yüzyılda aktif eğitime devam ettiği bir önceki bölümde ele alınmıştır. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde Kirmasti’de medresenin aktif eğitime devam edip etmediğine dair herhangi bir ipucu olmadığı görülmektedir.

İncelenen dönemde Kirmasti’de aktif olarak eğitim veren kurumlar ibtidâî ve rüşdiye mektepleridir. 1875/1876 senesinde Kirmasti’de 22 öğrencisi olan bir mektep mevcuttur, fakat bu mektebin muallim kaydının olmadığı görülmektedir.⁸⁹ 1876/1877 senesinde ise mektebe, muallim olarak Ali Efendi atanmıştır.⁹⁰ 1878 senesinde ise hala 22 öğrencisi olan mektebin muallimi İmadeddin Efendi olmuş, ayrıca mektebe bevab⁹¹ olarak Emin Efendi tâyin edilmiştir.⁹² 1878/1879 eğitim öğretim senesinde Kirmasti Mektebi muallimi Hafız Mehmed Efendi’dir.⁹³ 9 Eylül 1879 tarihli bir belgeye göre Kirmasti Rüşdiye Mektebi’nin öğrencilerinin mektebe devam etme hususunda rehâvet gösterdikleri, bu konuda velilerine tembihatta bulunularak öğrencilerin mektebe devam ettirilmesi istenmiştir.⁹⁴

1883/1884 sâlnâmesine göre Kirmasti mahalleleri ve köylerine toplam 128 mektep bulunmaktaydı.⁹⁵ Fakat bu mekteplerin nitelikleri belirtilmemiştir. 1884/1885 senesi

---

⁸⁹ HVS., H.1292, s.122

⁹⁰ HVS., H.1293, s. 120

⁹¹ Okul hademesi, Bkz. Mehmet Kanar, a.g.e., s. 140

⁹² HVS., H.1295, s.112

⁹³ HVS., H.1296, s.170

⁹⁴ BOA., MF.MKT., 61/13, 22 Rabiü’l-evvel 1296

⁹⁵ HVS., H.1301, s.353

sâlnâmesinde ise Kirmasti Kasabası'nda 1 rüşdiye ve 8 ibtidâî mektebi olduğu kayıtlıdır.⁹⁶ Aynı sene rüşdiye muallimi Ramazan Efendi, rik'a muallimi ise Salim Efendi'dir. 1885/1886 sâlnâmesinde rüşdiye ve rik'a muallimleri yanında ibtidâî muallimi olan Osman Efendi de sayılmıştır. Bir önceki sene 8 ibtidâî mektebi olduğu belirtilmiş olmasına rağmen sadece 1 ibtidâî muallimi olması dikkat çekici bir husustur.

Kaza idâresi dâhilinde bulunan Maarif Komisyonu, Kirmasti'de 1887/1888 senesinde kurulmuştur. Bu komisyonun bir başkanı, bir kâtibi ve azâları bulunmaktaydı.

1889/1890 senesinde Kirmasti'de Lâlâ Şahin Medresesi binasında olan 63 öğrencili bir rüşdiye mektebi ile Şeyhmüftü Mahallesi'nde 106 öğrencili bir ibtidâî mektebi vardı.⁹⁷ Ayrıca Kirmasti'ye bağlı köylerde sayıları 150'yi bulan husûsi mektepler de bulunuyordu.⁹⁸ 1891/1892 senesinde ise rüşdiye mektebi öğrencilerinin sayısı 49'a, ibtidâî mektebi öğrencilerinin sayısı ise 75'e düşmüştür. Bunların yanında gayrimüslim öğrencilere eğitim vermek amacıyla toplam 122 öğrencisi bulunan iki ibtidâî daha kurulmuştur.⁹⁹

1893/1894 senesinde rüşdiye mektebine ikinci bir muallim daha tâyin olmuştur. Aynı sene rüşdiye birinci muallimi Abdullah Efendi, ikinci muallimi Ali Efendi, rik'a muallimi ise Yusuf Tayfur Efendi'dir. Aynı sene zarfında Kirmasti'ye ikinci bir rüşdiye ve ibtidâî inşaatına da başlanmış ve hatta inşaatın bir an önce tamamlanması için Mudanya İnas Rüşdiye Mektebi için toplanan 5000 liranın, Kirmasti'de açılacak olan rüşdiye ve ibtidâî mekteplerinin mefruşatı için harcanmasına karar verilmiştir.¹⁰⁰ 10 Nisan 1895 tarihli başka bir belgede Kirmasti'de inşâ edilen rüşdiye ve ibtidâî mekteplerinin, ihtiyaç doğrultusunda kız öğrencilerin eğitim göreceği bir okul olarak kullanılması kararı alındığı kayıtlıdır. Fakat okullar tamamlanmasına rağmen bir muallime tâyin olmadığından eğitime başlanamamıştır. Bu eksikliğin giderilmesi için 400 kuruş maaşla Mihriye Hanım

---

⁹⁶ HVS., H.1302, s.398

⁹⁷ HVS., H.1306, s.72

⁹⁸ A.g.e., ss.92-93

⁹⁹ HVS., R.1307, ss.238-239

¹⁰⁰ BOA., MF.MKT., 192/90, 07 Receb 1311

muallime olarak tayin edilmiştir.¹⁰¹ 1894/1895 senesinde rüşdiyede kayıtlı 70, ibtidâide ise 145 öğrenci vardır.¹⁰²

1895/1896 sâlnâmesine göre Kirmasti'de rüşdiye öğrencileri sayısı 81 idi. İbtidâiler ise yeni usûl ve eski usûl olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İbtidâilerin 144'ü eski usûlle eğitim verirken, sadece 1'i yeni usûlle eğitim veriyordu.¹⁰³ 1896/1897 senesinde Şeyhmüftü Mahallesi'nde bulunan ibtidâiye mahallelinin yardımlarıyla bir salon, iki dersihâne ve bir yemekhâne olarak yeniden inşâ edilmiştir.¹⁰⁴ Yine aynı sene içerisinde rüşdiye öğrencilerinin sayısı 52'ye düşmüş, eski usûl ibtidâî sayısı 162'ye, yeni usul ibtidâî sayısı ise 4'e yükselmiştir.¹⁰⁵

1898/1899 senesinde kız rüşdiyesine Mukaddes Hanım muallime olarak tâyin olunmuştur. 1898/1899 sâlnâmesine göre kasabada mevcut müslim ve gayrimüslim mekteplerin adedi 14'e ulaşmıştır. Bu 14 mektebe devam eden 490'ı erkek, 330'u kız toplam 820 öğrenci vardır.¹⁰⁶ Yine bu seneye ait verilerde kız rüşdiyesinde bulunan öğrenci sayısı 80 olarak verilmiştir. Kirmasti'de 1819 senesinde kurulmuş olan Rum Rüşdiye Mektebi'ne ise 13 Ekim 1895'de Rum cemaati nâmına ruhsat verilmiştir. Bu okulun da 60'ı erkek, 35'i kız olmak üzere toplam 95 öğrencisi mevcuttur.¹⁰⁷

---

¹⁰¹ BOA., MF.MKT., 254/61, 11 Şevval 1312

¹⁰² Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 21, Matbaa-i Vilâyet, Bursa , H.1312, s.359

¹⁰³ Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 22, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1313, ss.129-132

¹⁰⁴ Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 23, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1314, s.297

¹⁰⁵ A.g.e., s.414

¹⁰⁶ HVS., H.1316, s.290

¹⁰⁷ A.g.e., ss.434-437

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA KİRMASİ KAZASININ EKONOMİK DURUMU

3.1. GELİR KAYNAKLARI

Kirmasti Kazası'nda temel gelir kaynakları ziraat, kozacılık, bağcılık, hayvancılık ve ormancılıktır. 19. yüzyılın sonuna doğru bu gelir kaynakları arasına kısıtlı da olsa maden işletimi de dâhil olacaktır. Kaza dâhilinde yapılan kozacılık, senelik geliri yüksek bir geçim kaynağıdır. Hayvancılık ise diğer bölgelere nazaran daha az gelişmiştir ve çoğunlukla büyükbaş hayvan ve at yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kazanın en önemli gelir kalemlerinden birisi de ormancılıktır. 1844 tarihli temettûat defterlerinden ormancılıkla ilgili gelir miktarlarını tespit edilemiyor olmasına rağmen, pek çok belgede ormancılığın Kirmasti için ne kadar önemli olduğu görülebilmektedir.

Kirmasti'de 1844 senesi verilerine göre geliri en düşük mahalle 5548 kuruşla Hamzabey Mahallesi'dir. Çünkü burada yaşayan 12 hâne Kıbtî nüfus geçimlerini tarım veya hayvancılıktan değil demircilik, davulculuk ve zurnacılık gibi faaliyetlerden temin ediyorlardı. Kaza dâhilindeki köylerden en az geliri olan ise 4070 kuruşla Gerede'dir. Gerede'nin senelik gelirinin bu kadar düşük olmasını sebebi ise hâne sayısının az olması ve tarımsal üretimin düşük olması ile ilişkilendirilebilir.

Temettûat defterlerinden elde edilen verilere göre 1844 senesinde Kirmasti'de geliri en yüksek mahalle 173.661 kuruşla Şeyhmüftü'dür. Şeyhmüftü Mahallesi diğer mahallelere nazaran en geniş tarımsal araziye, dutluğa ve en çok hayvana sahip mahalledir. Geliri en yüksek köy ise 126.092 kuruşla Tepecik'dir. Tepecik Köyü aynı zamanda en çok hâne sayısına sahip köylerden birisidir, bunun yanında tarımsal toprakları, dutlukları ve hayvan miktarı da en yüksek köydür.

3.1.1. Geliri 10.000 Kuruş Üzerinde Olan Hâneler

Kirmasti'de geliri 10.000 kuruş üzerinde olan toplam 7 hâne vardır. Bu hânelerin tamamı köylerde bulunmaktadır. Tablo XIV'de 1844 senesinde Kirmasti Kazası dâhilindeki en zengin hâneler, senelik gelirleri ve ödedikleri vergi miktarları görülmektedir. Buna göre Kirmasti Kazası'nın en zengin hânesinin reisi Tepecik Köyü'nden Karpuzcuoğlu Süleyman'dır. Karpuzcuoğlu Süleyman'ın senelik toplam geliri 17.153 kuruştur, buna karşın devlete bir senede ödediği toplam vergi miktarı 2575 kuruş idi.

Köy	Hâne Reisi	Vergi-i Mahsûsa (Kuruş)	A'şâr Vergisi (Kuruş)	Âdet-i Ağnam (Kuruş)	Toplam Vergi (Kuruş)	Toplam Gelir (Kuruş)
Çatallar	Çelebizâde Mehmed Ağa	1110	1171	58	2339	13.575
Güllüce	Kılıç İsmail	970	1562	21	2553	16.110
Kadı	Abdullah Kamil Bey	500	1470	-	1970	14.870
Kavaklı	İbrahim Ağa	-	1751	16	1767	11.524
Mudam	Çırağoğlu Hacı Ali	-	2274	41	2315	15.672
Tepecik	Hacı Mustafa	915	830	-	1745	10.030
Tepecik	Karpuzcuoğlu Süleyman	900	1673	2	2575	17.153
Toplam		4395	10.731	138	15.402	98.934

Tablo XIV. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Geliri 10.000 Kuruşu Aşan Hâneler

Karpuzcuoğlu Süleyman'ın 200 dönüm ekili tarlası ve 10 dönüm dutluğu bulunmaktadır. Bunun yanında 95 büyükbaş ve 7 küçükbaş, 24 adet de binek hayvanı ile toplam 25 arı kovanı vardır.

Kirmasti Kazası dâhilinde geliri ne yüksek ikinci hâne ise Güllüce Köyü'nden Kılıç İsmail'dir. Kılıç İsmail'in 100 dönümü ekili, 100 dönümü nadasta toplam 200 dönüm

tarlası, 5 dönüm dutluğu, 2 bönüm bağı, 49 büyükbaş ve 70 küçükbaş besi hayvanı, 17 binek hayvanı ve 5 arı kovanı vardır.

Üçüncü zengin hânenin reisi Mudam Köyü'nden Çırağoğlu Hacı Ali'dir. Çırağoğlu Hacı Ali'nin 200 dönüm tarlasının yanında 3 dönüm dutluğu, 63 büyükbaş, 118 küçükbaş besi hayvanı, 10 adet binek hayvanı ve 3 arı kovanı bulunmaktaydı.

Köy	Hâne Reisi	Ekili Tarla (Dönüm)	Nadasa Bırakılmış Tarla (Dönüm)	Dutluk (Dönüm)	Bağ ve Bostan (Dönüm)	Arı Kovanı
Çatallar	Çelebizâde Mehmed Ağa	400	400	3	2	20
Güllüce	Kılıç İsmail	100	100	5	2	5
Kadı	Abdullah Kamil Bey	200	200	1	100	-
Kavaklı	İbrahim Ağa	150	100	5	1	3
Mudam	Çırağoğlu Hacı Ali	120	80	3	3	-
Tepecik	Hacı Mustafa	50	50	7	1	-
Tepecik	Karpuzcuoğlu Süleyman	200	-	10	-	25
Toplam		1220	930	34	109	53

Tablo XV. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Geliri 10.000 Kuruğu Aşan Hânelere Ait Tarımsal Veriler

Kazanın diğer zenginleri Çatallar Köyü'nden Çelebizâde Mehmed Ağa, Kadı Köyü'nden Abdullah Bey, Kavaklı Köyü'nden İbrahim Ağa ve Tepecik Köyü'nden Hacı Mustafa'dır.

Köy	Hâne Reisi	Koşum Hayvanları	Büyükbaş Besi Hayvanları	Küçükbaş Besi Hayvanları	Binek Hayvanları	Yük Hayvanları
Çatallar	Çelebizâde Mehmed Ağa	12	29	180	10	3
Güllüce	Kılıç İsmail	12	49	70	17	3
Kadı	Abdullah Kamil Bey	6	13	-	18	-
Kavaklı	İbrahim Ağa	10	20	40	18	3

Mudam	Çırağoğlu Hacı Ali	8	63	118	10	3
Tepecik	Hacı Mustafa	4	44	-	-	-
Tepecik	Karpuzcu oğlu Süleyman	12	95	7	24	-
Toplam		64	313	415	97	12

Tablo XVI. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Geliri 10.000 Kuruşu Aşan Hânelere Ait Hayvan Miktarları

Geliri 10.000 kuruş üzerindeki 7 hâneden en düşük geliri olan hânenin reisi Tepecik Köyü'nden Hacı Mustafa'dır. Hacı Mustafa'nın tarımsal arazi miktarı az olmasına rağmen, sahip olduğu 7 dönüm dutluk miktarı ile kaza ortalamasının üstündedir. Buna rağmen hayvancılıkla da çok ilgilenmemesi sebebiyle senelik geliri 10.030 kuruşta kalmıştır.

3.2. TARIMSAL YAPI

3.2.1. Tarımsal Arazi Miktarları ve Kullanımı

1844 senesi verilerine göre Kirmasti Kazası dâhilindeki mahallelerdeki hânelere ait toplam 3616 dönüm tarımsal arazi vardır. Bu arazinin 1429 dönümü aktif bir şekilde tarımsal faaliyette kullanılıyorken, 2187 dönümü nadasa bırakılmıştır. Ekili ve nadasta olmak üzere tarımsal arazisi en çok olan mahalle 2410 dönümle Şeyhmüftü'dür. Şeyhmüftü Mahallesi'ni 926 dönüm arazi ile Züferbey Mahallesi takip etmektedir. Tarımsal arazi miktarı en düşük mahalle ise Hamzabey'dir.

Mahalle	Ekili Tarla (Dönüm)	Nadasa Bırakılmış Tarla (Dönüm)	Dutluk (Dönüm)	Bağ ve Bostan (Dönüm)	Arı Kovanı
Ateri	91	54	60	33	20
Hamzabey(Kıbtı)	1	-	14	6	-
Lâlâşahin(Ermeni)	24	49	93	83	90
Lâlâşahin(Rum)	61	-	38	20	-
Şeyhmüftü (Müslim)	862	1548	492	248	105
Şeyhmüftü (Rum)	-	-	14	6	-
Züferbey	390	536	214	110	134
Toplam	1429	2187	925	506	349

Tablo XVII. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası Mahallelerinde Tarımsal Arazi Dağılımı

Kirmasti Kazası'na bağlı 33 köye ait toplam 20.973 dönüm tarımsal arazinin 12.193 dönümü aktif bir şekilde ekilmekte, 8780 dönümü ise nadasa bırakılmış halde idi. Köylere ait tarımsal arazi miktarlarına çiftliklere ait arazi miktarları dâhil edilmemiştir. Çiftlikler ayrı bir bölümde değerlendirilecektir.

Köy	Ekili Tarla (Dönüm)	Nadasa Bırakılmış Tarla (Dönüm)	Dutluk (Dönüm)	Bağ ve Bostan (Dönüm)	Arı Kovanı
Ada	661	661	23	43	32
Ayas	235	180	18	3	80
Azathı(Müslim)	135	95	48	3	38
Azathı (Gayrimüslim)	230	130	112	4	60
Behram	307	140	15	17	-
Berathı	130	55	7	-	30
Çatallar	35	65	4	2	-
Çeltikçi	427	435	22	19	15
Çördük	405	257	44	37	-
Demireli	440	180	44	38	6
Derecik	235	75	18	13	-
Dere-i Kebir	785	430	39	39	-
Doğancı	228	146	6	12	-
Dönberiz	235	265	10	6	-
Durumtay	157	368	16	28	-

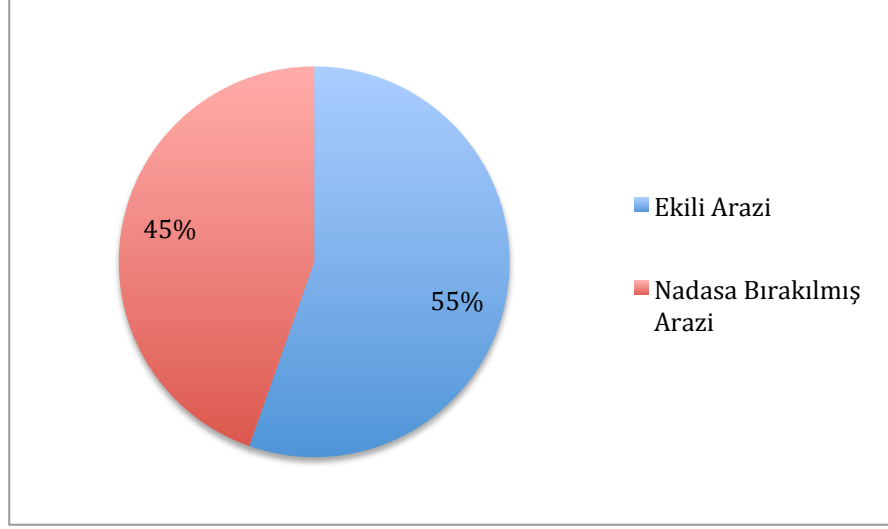
Evcikli	459	308	68	55	3
Gerede	60	30	6	4	-
Gönü	95	130	-	2	-
Güllüce	153	195	15	2	5
İnadlar	118	144	22	14	16
Kadı (Müslim)	788	303	86	209	32
Kadı (Gayrimüslim)	153	-	23	37	15
Karapürçek	612	405	38	38	10
Kavaklı	400	583	86	41	19
Kayıkçı	430	274	48	25	16
Mudam	390	470	15	20	-
Paşalar	187	200	26	23	42
Sarıbey	430	455	14	6	75
Sünlük	217	218	36	3	30
Tepecik	884	488	88	6	65
Uzgun	10	-	-	-	-
Üçbeyli	418	280	61	38	-
Yamanlı	130	57	7	1	26
Yaveyli	265	230	10	5	15
Yumurcaklı	342	528	21	19	20
Toplam	12.193	8780	1096	812	650

Tablo XVIII. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası Köylerinde Tarımsal Arazi Dağılımı

1844 senesinde Kirmasti Kazası'na dâhil köylerden tarımsal arazi miktarı en fazla olanı 1373 dönüm ile Tepecik'tir. Bu arazinin 884 dönümü ekili, 488 dönümü ise nadasa bırakılmıştır. Tarımsal arazi miktarı en düşük köy ise Uzgun'dur. Bunun sebebi ise Uzgun Köyü'nde bulunan 5 hâneden 4'ünün Uzgun Çiftliğinde karaişçi¹⁰⁸ olarak çalışıyor olmasıdır.

¹⁰⁸ Kirmasti ve Mihaliç bölgesinde, büyük toprak sahipleri ve çiftliklerde yevmiye ile çalışan köylülere verilen ad. Bkz. Kaplanoğlu, a.g.m, s.169

Grafik III. 1844 Senesi Kirmasti Kazası Dâhilinde Bulunan Tarımsal Arazi Yüzdeleri

Köy ve mahallelerdeki toplam arazi miktarı 24.589 dönümdür. Bu arazinin 13.622 dönümü ekiliyorken, 10.967 dönümü ise nadasa bırakılmıştır. 1844 senesinde Kirmasti kazasında hâne başına düşen arazi miktarı ortalama 22 dönümdür. Toplam tarımsal arazi içinde nadasa bırakılmış arazi miktarı %45'tir. Bu oldukça yüksek bir orandır.

Kirmasti'de yetiştirilen tarımsal ürünler çoğunlukla hubûbat türleridir. Yaygın olarak yetiştirilen hubûbatlar buğday, mısır, arpa, çavdar, yulaf, burçak, nohut, fasulye, mercimek ve darıdır.

Temettûat defterlerinden tespit edilen zengin tarımsal ürün çeşitliliği, sâlnâmelerde bulunamamaktadır. Sâlnâmelerde tarımsal verilerden çok, vergi türleri ve miktarları üzerinde durulmuştur. 1872/1873 tarihli sâlnâmeye göre Kirmasti'de 272.052 dönüm tarımsal arazi bulunmaktadır.¹⁰⁹ Fakat bu arazinin kaç dönümünün ekili, kaç dönümünün nadasa bırakılmış olduğu bilinmemektedir. 1884/1885 senesinde Kirmasti'de 8371 dönüm arazide hubûbat ekilidir. Ayrıca 501.494 dönüm mera ve çayır da bulunmaktadır.¹¹⁰ Sâlnâmedeki verilere göre kaza dâhilinde kenevir ve susam yetiştirildiği de bilinmektedir.

111

¹⁰⁹ HVS., H.1289, ss.57-58

¹¹⁰ HVS., H.1302, s.398

¹¹¹ A.g.e., s.398 ; HVS., H.1307, s.233 ; HVS., H.1312, s.330

3.2.2.Kozacılık

Kirmasti Kazası için en önemli gelir kaynaklarından birisi de kozacılıktır. Kozacılık faaliyetini gerçekleştirmek için en temel gereksinim ise dut ağacıdır. Kirmasti’de hemen hemen her hânenin en az bir dönüm dutluğu bulunmaktaydı. Temettûat defterlerinde dutluklar *harir bahçesi* olarak adlandırılmaktadır.

Koza üretimi özellikle Kirmasti mahallelerinde temel geçim kaynaklarında birisidir. Mahalle hânelerinin ziraat yapılan arazilerden çok dut bahçeleri olduğu görülmektedir. Kirmasti mahalleleri dâhilinde bulunan hânelere ait toplam 925 dönüm dut bahçesi bulunmaktaydı. Dut bahçesi en çok olan mahalle 492 dönüm ile Şeyhmüftü’dür. Dutluğu en az olan mahalle ise 14 dönüm ile Hamzabey idi.

Kirmasti Kazası köylerinde ise toplam 1.096 dönüm dutluk vardır. Köyler arasında en çok dutluğa sahip olan Azatlı idi. Azatlı’da gayrimüslimlere ait 112, Müslümanlara ait ise 48 dönüm dutluk bulunmaktaydı. Çatallar Köyü’nde ise sadece 4 dönüm dutluk bulunuyordu.

1883/1884 sâlnâmesinde Kirmasti’de 574 kilosu kuru ve 73 kilosu yaş olmak üzere toplam 647 kilo koza üretildiği kaydedilmiştir.¹¹² Üretilen 647 kilo kozadan ise 11.321 kuruş harir öşrü¹¹³ alınmıştır. 1891/1892 sâlnâmesinde ise Kirmasti’de ipek böceği yetiştirerek koza üretildiğinden, dutluklara mümkün olduğunca özen gösterilmekte olduğu belirtilmiştir.

1894/1895 sâlnâmesinde ise kozacılık ile ilgili oldukça önemli bir noktaya değinilmiştir. Böcek hastalığı ortaya çıkmadan önce Kirmasti’de dut bahçeleri bulunduğunu, fakat hastalığın ortaya çıkması ile tahminen 1000 dönüm kadarının kalmışken Pastör usulü ilaçların temin edildiği ve bu ilaçların kullanılması ile bahçelerin 2500 dönüme ulaştığı ve iyi ziraatle her sene bu miktarın daha da artacağı 1894/1895 sâlnâmesinde kayıtlıdır.¹¹⁴ 1896/1897 sâlnâmesinde ise Kirmasti’de bulunan dutlukların

---

¹¹² HVS., H.1301, s.296

¹¹³ Temettûat defterlerinde *öşr-i harir* olarak geçen bu vergi türü kozadan alınmaktaydı.

¹¹⁴ HVS., H.1312, s.309

3.000 dönüm kadar olduğu, burada üretilen kozalar ile Gemlik'te üretilen kozaların Bursa Mizân-ı Hariri'ne dâhil olduğu için tam miktarının hesaplanmadığından bahsedilmiştir.¹¹⁵

1894/1895 sâlnâmesinde bahsedilen ve dut ağaçlarını etkileyen böcek hastalığı bu tarihten önce olmuş olmalıdır. Bu sâlnâmeden önce dut ağaçlarını etkileyen böcek hastalığı hakkında bir bilgi olmadığı için tam tarihini tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, 1894/1895 sâlnâmesinde belirtildiği gibi hastalıkla mücadelede başarı sağlanmış ve yok olan dutluklar yerine yeni dutluklar yetiştirilmeye başlanmıştır.

3.2.3. Bağcılık ve Bostancılık

Kirmasti'de 1844 senesine ait veriler incelendiğinde kaza dâhilinde toplam 1318 dönüm bağ ve bostan bulunduğu görülmektedir. Bu bağ ve bostanların 506 dönümü mahalle hânelerine, 812 dönümü ise köy hânelerine aittir. Kirmasti'de en fazla bağ ve bostanı bulunan mahalle 254 dönüm ile Şeyhmüftü'dür. En az bağ ve bostana sahip mahalle ise 6 dönümle Hamzabey'dir. Köylerde ise en fazla bağ ve bostana sahip olanı 246 dönüm ile Kadı Köyü'dür. Bunun yanında Yamanlı Köyü'nde 1 dönüm bağ bulunuyorken, Uzgur'da hiç bağ ve bostan olmadığı görülmüştür.

1872/1873 tarihli sâlnâmeye göre Kirmasti'deki bağ ve bostan miktarı 12.044'e ulaşmıştır. Bağcılık ve bostancılığın zamanla daha da önemli hale gelmesiyle miktarlarının arttığı görülmektedir.

Bağlarda üzüm yetiştiriliyorken, bostanlarda ise sebze ve meyveler yetiştirilmekteydi. Kirmasti'de kiraz, erik, vişne, badem, ceviz, üzüm, patlıcan, ayva, nar ve bilumum sebze yetiştirilmekteydi. Kirmasti'nin en meşhur bostan ürünleri şüphesiz karpuz, kavun ve patlıcandır.¹¹⁶ Özellikle kavun Kirmasti için oldukça önemlidir. Her yerde tane ile satılan kavun, Kirmasti'de kilo ile satılmaktaydı. Hatta sarayın kavun ihtiyacının Kirmasti'den karşılandığı bilinmektedir.¹¹⁷

---

¹¹⁵ HVS., H.1314, s.307

¹¹⁶ HVS., R.1307, s.122 ; HVS., H.1312, s.330 ; HVS., H.1316, s.291

¹¹⁷ Kirmasti kavunu için Bkz. Kamil Kepecioğlu, **Bursa Kütüğü**, Cilt III, Haz. Hüseyin Algül ve diğerleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, s.28

3.2.4. Arıcılık

Tarımsal üretime dâhil edilen arıcılık Kirmasti'de özellikle mahallelerde oldukça yaygın bir üretim koludur. Arı kovanlarından üretilen bal pazarlandığında, kovan sahibinden *kovan öşrü* alınmaktaydı. Kirmasti mahallelerinden Ateri'de 20, Lâlâşahin'de 90, Şeyhmüftü'de 105, Züferbey'de 134 arı kovani bulunuyorken, Hamzabey'de hiç arı kovani bulunmamaktadır.

Arıcılık Kirmasti Kazası köylerinde mahallelerde olduğu kadar yaygın değildir. Köyler dâhilinde toplam 650 arı kovani bulunmaktadır. En çok arı kovani bulunan köy ise Ayas'tır.

3.3. HAYVANCILIK

Bu bölümde Kirmasti Kazası dâhilinde bulunan hayvan varlığı hakkında 1844 senesi temettuat defterlerine dayalı tespitlerde bulunulacaktır. İncelenecek hayvan türleri beş kısımda toplanmıştır. Bu kısımlar koşum hayvanları, büyükbaş besi hayvanları, küçükbaş besi hayvanları, binek hayvanları ve yük hayvanları. Koşum hayvanları kısmına dâhil olan hayvanlar, camış öküzü ve kara sığır öküzüdür. Büyükbaş besi hayvanları kısmına dâhil olanlar sağmal camış ineği, dölsüz camış, camış düvesi, camış danası, sağmal kara sığır, dölsüz kara sığır, kara sığır düvesi, kara sığır danası, kara sığır tosunudur. Küçükbaş besi hayvanları kısmına sağmal ağnam, yoz ağnam, sağmal keçi ve yoz keçi dâhildir. Binek hayvanları kısmına döllü kısarak, dölsüz kısarak, dişi tay, erkek tay ve aygır dâhil edilmiştir. Yük hayvanları kısmına ise merkep ve beygir dâhildir.

Mahalle	Koşum Hayvanları	Büyükbaş Besi Hayvanları	Küçükbaş Besi Hayvanları	Binek Hayvanları	Yük Hayvanları
Ateri	37	79	-	6	13
Hamzabey(Kıbtı)	-	-	-	3	16
Lâlâşahin (Ermeni)	4	55	2	13	29

Lâlâşahin(Rum)	14	22	322	12	8
Şeyh Müftü (Müslim)	231	458	14	75	75
Şeyh Müftü (Rum)	-	5	10	1	-
Züferbey	64	304	45	48	31
Toplam	350	923	393	158	172

Tablo XIX. 1844 Senesi Kirmasti Kazası Mahallelerinde Bulunan Hayvan Miktarları

Kirmasti Kazası'na dâhil olan 5 mahallede toplam 350 koşum hayvanı bulunmaktaydı. Hâne başına düşen ortalama koşum hayvanı sayısı 2'dir. Ortalama değerin 2 olması neredeyse her hânenin ziraatle uğraşabileceğini göstermektedir. Kirmasti mahallelerinde en çok yük hayvanı Şeyhmüftü Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Tarımsal arazileri geniş olan bu mahallede koşum hayvanına olan ihtiyaç oldukça fazladır. Hamzabey Mahalesi'nde ise ziraatle uğraşan hiçbir hâne olmadığı için koşum hayvanı da bulunmamaktadır.

Kazaya dâhil köylerde ise toplam 1.344 baş koşum hayvanı bulunmaktaydı. Hâne başına düşen ortalama büyükbaş hayvan miktarı ise 1,7 gibi küsuratlı bir rakamdır. Bunun nedeni ise karaişçiliğin köylerde yaygın olmasına bağlanabilir. Karaişçi olarak çalışan hânelerde ziraat yapılacak toprak bulunmadığından, koşum hayvanına da ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir. 1844 senesinde Kirmasti'ye bağlı köylerde en fazla koşum hayvanı Kadı Köyü'nde bulunmaktaydı. Zirai faaliyetin yoğun olduğu bu köyde koşum hayvanına olan ihtiyaç da fazlaydı. Uzgur Köyü'nde bulunan çiftlik dışındaki 5 hânedeki ise toplam 6 koşum hayvanı bulunmaktaydı. Bu köydeki hâneler çoğunlukla Uzgur Çiftliği'nde karaişçi olarak çalışıyor olmalarına rağmen az da olsa tarımsal araziye sahip oldukları ve bu araziyi işledikleri anlaşılmaktadır. Çatallar Köyü'nde ise hiç koşum hayvanı bulunmadığı görülür. Çatallar'da bulunan 4 hânedeki birisi Çelebizâde Mehmed Ağa'ya aittir, diğer hâneler de Çelebizâde'nin yanında karaişçi olarak çalışmaktadır. Uzgur'daki örneğe nazaran bu köyde karaişçilik yapan hânelerin topraklarının bulunmadığı görülmektedir.

Köy	Koşum Hayvanları	Büyükbaş Besi Hayvanları	Küçükbaş Besi Hayvanları	Binek Hayvanları	Yük Hayvanları
Ada	65	195	66	25	23
Ayas	20	115	35	33	1
Azatlı(Müslim)	13	41	-	15	4
Azatlı (Gayrimüslim)	40	154	270	41	12
Behram	31	140	160	22	5
Berathlı	14	79	-	21	-
Çatallar	-	8	-	1	1
Çeltikçi	42	137	180	19	6
Çördük	48	208	100	11	17
Demireli	45	150	85	36	12
Derecik	16	94	-	3	4
Dere-i Kebir	71	173	42	33	32
Doğancı	31	174	115	34	-
Dönberiz	18	59	20	-	4
Durumtay	28	87	-	26	2
Evcikli	70	201	20	44	10
Gerede	12	20	-	8	-
Gönü	18	81	5	20	2
Güllüce	24	69	70	18	3
İnadlar	29	45	38	8	12
Kadı (Müslim)	112	380	93	104	8
Kadı (Gayrimüslim)	34	153	470	26	1
Karapürçek	60	170	112	36	22
Kavaklı	97	339	150	92	20
Kayıkcı	25	76	170	11	14
Mudam	46	206	190	40	8
Paşalar	30	125	-	9	11
Sarıbey	36	193	75	39	1
Sünlük	38	94	17	2	-
Tepecik	99	680	520	186	9
Uzgur	6	18	-	1	-
Üçbeyli	46	177	35	34	10
Yamanlı	13	80	-	21	-
Yaveyli	36	144	10	34	-
Yumurcaklı	31	126	18	23	3
Toplam	1344	5191	3066	1076	253

Tablo XX. 1844 Senesi Kirmasti Kazası Köylerinde Bulunan Hayvan Miktarları

Kirmasti'de büyükbaş hayvan besiciliği oldukça yaygındır. Kaza dâhilindeki 5 mahallede toplam toplam 923 büyükbaş hayvan olduğu bilinmektedir. Mahalleler dâhilinde hâne başına düşen ortalama büyükbaş hayvan miktarı 2,8'dir. Büyükbaş hayvanların sağmal olanlarından süt elde edilirken, dölsüz olanlar ise et ihtiyacını karşılamak için kullanılıyordu. Kirmasti'de süttten elde edilen peynir, yoğurt ve yağ gibi ürünler de oldukça meşhurdur. Nitekim 1889/1890 sâlnâmesinde kasaba ahâlisinin ürettiği yağların çok lezzetli olduğu fakat miktarının fazla olmadığı belirtilmiştir.¹¹⁸

Diğer oranlarda olduğu gibi büyükbaş hayvan miktarında da birinci mahalle Şeyhmüftü idi. Hamzabey'de ise hiç büyükbaş besi hayvanı bulunmamaktaydı.

Köyler dâhilinde toplam 5191 büyükbaş besi hayvanı bulunmaktaydı. Hâne başına düşen ortalama büyükbaş hayvan miktarı 6,6 idi. Kirmasti'de en çok büyükbaş hayvana sahip olan köy Tepecik idi. En az büyükbaş hayvan olan köy ise Çatallar'dır.

Kirmasti Kazası dâhilinde küçükbaş besi hayvanı üretimi, büyükbaş besi hayvanı üretimine oranla oldukça azdır. Kaza ahâlisi küçükbaş hayvan besiciliği ile çok ilgili değildir. Daha çok gayrimüslim hânelerin küçükbaş hayvan beslediği görülmüştür.

Kazaya dâhil mahallelerde toplam 393 küçükbaş hayvan olduğu görülmektedir. Bu küçükbaş hayvanların pek çoğu da Lâlâşahin'de yaşayan Rum hânelere aittir. Lâlâşahin'de yaşayan Rumların toplam 322 küçükbaş hayvanı bulunmaktaydı. Buna karşın Ateri ve Hamzabey Mahallelerinde hiç küçükbaş hayvan beslenmediği görülmektedir.

Kaza köylerinde toplam 3066 küçükbaş hayvan olduğu ve bunun 520 adedinin Tepecik köyünde yetiştirildiği bilinmektedir. Bunun yanında Kadı Köyü'nde yaşayan gayrimüslimlere ait toplam 470 küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Beratlı, Çatallar, Derecik, Durumtay, Gerede, Paşalar, Uzgur ve Yamanlı'da ise hiç küçükbaş hayvan beslenmediği görülmüştür.

Kirmasti'de at yetiştiriciliği oldukça gelişmiştir. Her mahallede ve her köyde at yetiştiriciliği yapılmaktadır. Mahalleler dâhilinde toplam 158 binek hayvanı olduğu görülmektedir. Köyler dâhilinde ise toplam 1076 binek hayvanı vardır. Kaza dâhilinde toplam 1234 binek hayvan beslenmektedir. Bu ihtiyacın üzerinde bir rakamdır. Buradan

---

¹¹⁸ HVS., R.1307, s.122

yola çıkararak Kirmasti’de at yetiştiriciliği yapılıp, yetiştirilen atların satıldığı yorumu yapılabilmektedir.

Kirmasti’de taşımacılık da önemli bir meslektir ve bunu gerçekleştirebilmek için merkep ve beygir gibi yük hayvanlarına ihtiyaç vardır. Taşımacılık bir meslektir ve gelir kalemine *hamûle taşımacılığı* olarak kaydedilmektedir. Kirmasti Kazası dâhilinde toplam 425 yük hayvanı bulunmaktaydı.

Temettûat defterleri haricinde 19. yüzyıl boyunca Kirmasti’deki hayvancılık faaliyetleri ilgili tek bilgi ise 1883/1884 sâlnâmesinde bulunmaktadır. 1883/1884 sâlnâmesine göre Kirmasti’de 7212 büyükbaş besi, 36.422 küçükbaş besi ve 2050 yük hayvanı bulunmaktadır.¹¹⁹ 1844 senesi verilerine nazaran 1883/1884 senesinde büyükbaş besiciliği önemini kaybetmiş, küçükbaş besiciliği ise büyük oranda artmıştır.

3.4. ORMANCILIK

Kirmasti, bulunduğu coğrafya itibariyle ovaya yayılmış bir kaza gibi gözükse de özellikle güney bölgelerinde tepelik ve ormanlık alanları oldukça fazladır. Bu özelliğiyle pek çok köyü orman kıyısında kurulmuştur. Orman kıyısında bulunan köylerin en önemli geçim kaynaklarından birisi de ormancılıktır. 19. yüzyılın ikinci yarısında kaza dâhilinde 1.253.460 dönüm ormanlık alan olduğu bilinmektedir.¹²⁰ Bu ormanların bir kısmı hazine arazisi sayılıyorken, bir kısmı ise özel mülkiyete tabiydi. 5 Ekim 1895 tarihli bir belgeye göre Sünlük Köyü ahâlisinden Akçaşehirli Halil ve Şürekâsı tarafından Corci Braconi’ye satılan biçkinin ve ormanlık alanın sınırlarının belirlenmesi için Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti’ne başvuruda bulunulduğu görülmektedir.¹²¹

Tespit edebildiği kadarıyla Kirmasti’de bulunan orman bölgelerine verilen isimler şöyledir; Bozağaç, Burhandağı, Çatalca, Emiralidede, Kadıbıçkısı, Karakaş, Karyağmaz,

¹¹⁹ HVS., H.1301, ss.344-345

¹²⁰ A.g.e., s.313 ; HVS, H.1302, s.398 ; *Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi*, Def’a 19, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1310, s.333

¹²¹ BOA., *BEO.*, 689/51635, 15 Rabiü’l-ahire 1313

Kozağaç, Sofrakaya ve Torka. Bu özel orman isimleri haricinde Dereköy, Kayıkçı, Kösehoroz, Ömeraltı ve Şehriman köyleri arazilerinde de ormanlar bulunmaktaydı.

Kirmasti ormanları ağaç türleri yönünden oldukça zenginlik göstermekteydi. Burhandağı, Çatalca, Karyağmaz, Kozağaç ve Torka ormanlarında akçam, karaçam, kızılçam, meşe, gürgen, ıhlamur, alıç, ardıç, çınar, kızılağaç, akkavak, dişbudak, karaağaç ve akçaağaç bulunmaktaydı. Bozağaç, Ömeraltı ve Sofrakaya ormalarında ise meşe, köknar ve çam ağaçları bulunuyordu.

Ormanlardan elde edilen ağaçlar çeşitli bölgelerde bulunan kereste bıçkılarında yarı işlenmiş orman mamulü haline getiriliyordu. Ağaç bıçkıları dere yataklarında bulunmaktaydı. Karadere, Paşalar, Hamamderesi ve Kocadere'de ağaç bıçkıları vardı ve buralarda çam ağaçları kesiliyordu.¹²² Çatalca ve Sofrakaya ormanlarında 9 adet bıçkı bulunmaktaydı ve bu bıçkılarda senelik toplam 59.500 adet meşe ve gürgen ağacı kesiliyordu. Aynı ormanlarda köylüler tarafından da senelik toplam 14.300 adet meşe ve gürgen kerestesi üretilmekteydi. Bozağaç ve Ömeraltı ormanlarında 3 adet bıçkı vardı ve bu bıçkılarda senelik 25.000 kütük işlenmekteydi. Bozağaç ve Ömeraltı köylüleri ise 4000 adet meşe kerestesi üretiliyorlardı.¹²³

Kirmasti ormanlarında keresteden başka yine yarı işlenmiş orman ürünlerinden olan *hatâb* da üretilmektedir. Çatalca, Karakaş, Şehriman, Kızılelma ve Bozağaç ormanlarında üretilen hatâblar, Akçapınar taraflarındaki Apolyont İskelesi vasıtasıyla Mihaliç, Bandırma, Susurluk ve Sultançayırı Madenlerine sevk edilmekteydi. Bozağaç ormanları bölgesinde yaşayan köy ahâlisinin ürettiği *dûgân*¹²⁴ da yine Apolyont İskelesi vasıtasıyla Rumeli taraflarına gönderilmektedir.¹²⁵ Bunlardan başka Kirmasti köylerinde üzümleri ezmek için kullanılan büyük ağaç tekneler yapılmaktaydı. Bu teknelere *şaraphana* adı verilmektedir. Özellikle Bük Köyü'nde şaraphana üretimi yapıldığı bilinmektedir.¹²⁶ Orman köylerinde odun kömürü üretimi de yapılmakta ve gerek Kirmasti dâhilinde gerekse Apolyont İskelesi vasıtasıyla yakın çevrelere pazarlanmaktaydı.

¹²² HVS., H.1302, s. 398 ; HVS., H.1310, s.333

¹²³ HVS., H.1314, ss.311-312

¹²⁴ Tarımsal üretimde kullanılan bir alet.

¹²⁵ A.g.e., s. 312

¹²⁶ Kaplanoğlu, a.g.m., s.170

Kirmasti'de ormancılık faaliyetlerinde yarı işlenmiş ürünlerden başka İstanbul'da bulunan Cephâne-i Âmire ve Baruthâne-i Âmire'ler için aksöğüt çubuğu ve kürek imali de yapılmaktaydı. Özellikle kürek imalatı oldukça önemliydi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 15 Nisan 1807 bir belgede İznikmid ve Kirmasti Kasabaları'ndan 13.400'er ağaç küreğin imal edilerek İstanbul'daki Cephâne-i Âmire'ye gönderilmesi istenmiştir.¹²⁷ 22 Kasım 1811 tarihli bir başka belgeye göre ise öteden beri Cephâne-i Âmire'nin kürek ihtiyacının İznikmid ve Kirmasti'den karşılanageldiği, Kirmasti'den istenen ve ücreti Baş Muhasebe'ce ödenecek olan 30.000 adet ağaç küreğin Kirmasti Gölü'nden¹²⁸ tombazlarla¹²⁹ Mihaliç'e, oradan da ticari gemilerle İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir.¹³⁰ Üretilen kürekler yine İstanbul'dan gönderilen görevlilerin denetiminde İstanbul'a taşınmaktaydı. Kasım 1811'de talep edilen 30.000 adet ağaç küreğin İstanbul'a taşınması esnasında küreklere göz kulak olması için Cephâne-i Âmire'den iki çorbacı gönderilmiştir.¹³¹

19. yüzyıl boyunca pek çok defa Kirmasti'den kürek talebinde bulunulmuştur.¹³² Cephâne-i Âmire için kürek üretimi Kirmasti için önemli bir gelir kaynağı olmakla beraber, donanma için yapılan bu üretim aynı zamanda üreticilere büyük bir sorumluluk da yüklüyordu. Nitekim 11 Temmuz 1830 tarihli bir belgede daha önce Kirmasti'den talep edilen 12.500 ağaç küreğin, 1250 adedinin pahası değerinde üretilmediği, çalı-çırpı olduğu, bu sebeple 10.000 adedi ücretsiz olmak üzere toplam 17.500 adet kürek gönderilmesi istenmiştir.¹³³ Bu durum küreklerin standart dışı üretilmesinin, merkez tarafından cezalandırılmasına bir örnektir. Standart dışı üretilen 1250 ağaç küreğe karşın 10.000 ağaç küreğin ücretsiz olarak üretilmesi cezası verilmiş ve uygulanmıştır.

Cephâne-i Âmire için kürek üretiminden başka, Baruthâne-i Âmire için aksöğüt çubuğu üretilmekteydi. Aksöğüt çubuğu, barut imalatında kullanılan odun kömürünün ham maddesidir. Kirmasti'de imal edilen aksöğüt çubukları, Baruthâne-i Âmire bünyesinde odun kömürüne dönüştürülerek, barut imalatında kullanılmaktaydı. 17 Mart 1866'da

¹²⁷ BOA., C.AS., 854/36555, 06 Safer 1222

¹²⁸ Apolyont Gölü, bu belgede Kirmasti Gölü olarak kaydedilmiştir.

¹²⁹ Tombaz, nehir ve göl taşımacılığında kullanılan tabanı düz küçük gemilerdir.

¹³⁰ BOA., C.AS., 496/20736, 06 Zilkade 1226

¹³¹ BOA., C.AS., 881/37840, 13 Zilkade 1226

¹³² Farklı örnekler için Bkz. BOA., C.SM., 45/2276, 29 Receb 1237 ; BOA., C.AS., 246/10319, 29 Rabiü'l-ahire 1241

¹³³ BOA., C.AS., 924/39971, 20 Muharrem 1246

Baruthâne-i Âmire için Kirmasti, İnegöl, Mihaliç ve Yenişehir'den kestirilen 1500 çeki¹³⁴ aksöğüt çubuğunun İstanbul'a nakledilmesi istenmiştir.¹³⁵ 21 Haziran 1866'da ise daha önce 1500 çeki olarak istenen aksöğüt çubuğunun ihtiyaçtan dolayı 3500 çekiye çıkarılması istenmiş ve bedelinin Baş Muhasebe'ce ödeneceği bildirilmiştir.¹³⁶

3.5. ESNAF TEŞEKKÜLLERİ

Kirmasti Kazası dâhilinde bulunan esnaf teşekkülleri 1844 tarihli temettuat defterlerinden tespit edilebilmektedir. Esnaf teşekkülleri dâhilinde incelenen meslek grupları ise sadece mesleğini dükkânlarda sürdürenler olmuştur. Dükkân bazlı yapılan bu inceleme, daha çok Kirmasti Kazası mahalleleri üzerinden yapılmıştır. Çünkü köylerde esnaf teşekküllerine ait dükkânlar olmadığı görülmektedir.

1844 senesi temettuat defterlerinde Kirmasti Kazası dâhilinde bulunan mahallelerden olan Ateri'de 4 çarıkçı(Tyg. 1.575 kuruş), 2 terzi(Tyg. 660 kuruş), 1 şerbetçi(Tyg. 400 kuruş), 2 demirci(Tyg. 550 kuruş), 2 hamamcı(Tyg. 600 kuruş), 2 eskici(Tyg. 510 kuruş), 1 dülgere(Tyg. 350 kuruş), 1 basmacı(Tyg. 350 kuruş), 1 kazancı(Tyg. 300 kuruş), 1 çakmakçı(Tyg. 210 kuruş), 3 kahveci(Tyg. 1.150 kuruş) vardır.¹³⁷

Lâlâşahin Mahallesi'nde 1844 senesinde 10 dükkân, 10 odalı bir han, senelik geliri 700 kuruş olan 2 su değirmeni, 3 aktar, 3 terzi, 2 nalbant, 1 kuyumcu, 1 çerçi, 1 eskici, 1 berber ve 1 helvacı vardır. Lâlâşahin Mahallesi'nde bulunan dükkânlar ve han Ermenilere, su değirmenleri ise Rumlara aittir.

Şeyhmüftü Mahallesi dâhilinde Müslümanlara ait kiralanmayan 13 dükkân ve kiralanmayan 28 dükkân bulunmaktadır. Bu 28 dükkânın senelik kira geliri toplam 6740 kuruştur. Bunların yanında Rumlara ait 1 adet kiralanmayan dükkân bulunmaktadır. Yine

¹³⁴ 1 çeki 225.789 kiloya tekâbül etmektedir.

¹³⁵ BOA., A.MKT.MHM., 351/21, 29 Şevval 1282

¹³⁶ BOA., A.MKT.MHM., 358/73, 07 Safer 1283

¹³⁷ Raif Kaplanoğlu, "1844 Yılında Temettuat Defterlerine Göre Kirmasti/Mustafakemalpaşa'nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, s.158

Şeyhmüftü'de Müslümanlara ait senelik toplam geliri 6800 kuruş olan 9 su değirmeni, kira geliri 940 kuruş olan 3 kahvehâne, kiralanan 66 hâne odası ve kira geliri 360 kuruş olan 6 hâne odası vardı.

Şeyhmüftü Mahallesinde taşınmazlardan elde edilen gelirlerden başka 2 berber(Tyg. 400 kuruş), 4 bakkal(Tyg. 2.200 kuruş), 2 aktar(Tyg. 1000 kuruş) ve 1 helvacı(Tyg. 500 kuruş) vardı.

Züferbey Mahallesi'nde 2 kiralanan dükkân, senelik toplam kira geliri 660 kuruş olan 10 dükkân ve 2 debbağhâne vardı. Bunlardan başka mahallede 2 bıçakçı, 1 demirci, 1 terzi, 1 kahveci, 1 saraç, 1 çerçi, 4 berber bulunuyordu.

3.6. DİĞER GELİR KAYNAKLARI

3.6.1. Madenler

Günümüzde Mustafakemalpaşa İlçesi sınırları dâhilinde pek çok maden türü olduğu ve bunların işletildiği bilinmektedir. 19. yüzyıl sürecinde ise madenler yeni yeni keşfediliyor ve neredeyse hiçbiri işletilmiyordu.

Kirmasti Kazası dâhilindeki maden varlıkları 19. yüzyıl sürecinde keşfedilmeye başlanmıştır. 1883/1884 sâlnâmesinde Sincan Nâhiyesi'nde bulunan kömür, demir ve manganez madenlerinden bahsedilmektedir. Fakat bu üç madenin henüz işletilmediği de belirtilmiştir.¹³⁸

1898/1899 sâlnâmesinde ise Hudâvendigâr Vilâyeti dâhilinde krom madeninin bolca bulunduğu, vilâyet dâhilinde en çok krom madeninin özellikle de Kirmasti'de olduğundan bahsedilmektedir.¹³⁹

Kirmasti dâhilinde işletmeye verilen ilk maden Sönlük Köyü'ndeki simli kurşun madenidir. Bu madenin işletmesi 1891 senesinde Ahmed Efendi'ye ait bir şirkete

---

¹³⁸ HVS., H.1301, s.322

¹³⁹ HVS., H.1316, s.354

verilmiştir. Fakat bu maden işletmesine aynı sene Erzurum valisi Haydar Paşa ile Draç mutasarrıfı Rifat Bey'in de talip olduğu ve işletmeyi alamadıkları görülmüştür. 12 Aralık 1893 tarihli belgeden edinilen bilgilere göre iki sene sonra Ahmed Efendi'nin işletme süresi dolduğundan, simli kurşun madeninin 1 sene boyunca işletme ve üretim hakkı Haydar Paşa ve Rifat Bey'e verilmiştir.¹⁴⁰

3.6.2. Kaplıcalar ve Maden Suları

Kirmasti, kaplıca ve maden suları yönünden de oldukça zengin bir bölgedir. Kirmasti Kazası dâhilinde kasabaya iki saat mesafede bulunan Akarca Köyü'nde Tümbüldek adı verilen kükürtlü bir sıcak su yeryüzüne çıkmaktadır. Tümbüldek suyunun üzerine 1883/1884 senesinde belediye tarafından soğukluğu, havuzu ve odaları bulunan bir hamam inşâ edilmiştir. Tümbüldek ılıcasına yakın ve "Akarca" adı verilen bir sıcak suyun daha olduğu ve üzerinin açık olduğu aynı seneye ait sâlnâmede belirtilmiştir.¹⁴¹ Akarca ılıcasının üzerine 1898/1899 senesinde bir hamam yapılmıştır. Tümbüldek hamamının geliri belediyeye, Akarca hamamının geliri ise maarif müdürlüğüne aittir.¹⁴²

Tümbüldek ve Akarca suları civarında soğuk ve ekşi bir maden suyu da çıkmaktadır. Akarca Köyü'ndeki ekşi maden suyu hazmı kolaylaştırıcı etkiye sahiptir ve İnegöl'de bulunan Çitli maden suyu ile eşdeğer görülmüştür.¹⁴³ Kirmasti Kasabasına yarım saat mesafedeki Mineviz Köyü'nde ise *acı su* adı verilen bir maden suyu, Dere-i Kebir Köyü'nde ise dağ içinde ayazma şeklinde *ekşi su* olarak tabir edilen bir maden suyu vardır.¹⁴⁴ Dere-i Kebir Köyü'nde bulunan maden suyu ile ilgili bir harita çalışması dahi yapılmıştır. Bu harita EK 8'de görülmektedir.

---

¹⁴⁰ BOA., **DH.MKT.**, 144/33, 03 Cumade'l-ahire 1311

¹⁴¹ **HVS.**, H.1301, s. 333 ; **HVS.**, H.1302, s. 399

¹⁴² **HVS.**, H.1316, s. 291

¹⁴³ **HVS.**, R.1307, s. 122 ; **HVS.**, H.1316, s. 291

¹⁴⁴ **HVS.**, H.1301, s. 325 ; **HVS.**, H.1316, s. 291

3.6.3. Değirmenler

Suları bol bir coğrafyada bulunan Kirmasti Kazası dâhilinde mahalle ve köylerde su değirmenlerine de rastlanmaktaydı. Kirmasti’de sadece su değirmeni değil, hayvanla çalışan değirmenler ve buharla çalışan ateş değirmenleri de bulunmaktaydı. Bu değirmenler hubûbat öğütmekte kullanıldığından, gelir kalemine dâhil edilmekteydi.

1844 senesinde Kirmasti mahallelerinden Lâlâşahin’de Rum ahâliye ait senelik geliri 700 kuruş olan iki su değirmeni bulunmaktaydı. Şeyhmüftü Mahallesi’nde de 9 senelik geliri toplam 6800 kuruş olan dokuz su değirmeni ve yıllık geliri 500 kuruş olan bir hayvan değirmeni bulunmaktaydı. Aynı yıl kaza dâhilindeki köylerde ise Çatallar’da yıllık geliri 2600 kuruş olan bir su değirmeni, Durumtay’da yıllık geliri 4.000 kuruş olan bir su değirmeni, Karapürçek’de ise yıllık geliri 800’er kuruş olan iki su değirmeni bulunmaktaydı.

Kızılelma-i Atik Köyü 1844 senesinde Sincan’a tâbi olsa da, bu köyde değirmen taşı üreten bir hâne olduğu dikkat çekmektedir. Kızılelma-i Atik’li Çakmaktaşçı Hasan oğlu Mustafa’nın değirmen taşı ürettiği ve bu işten yılda 350 kuruş gelir elde ettiği bilinmektedir.¹⁴⁵

1889/1890 tarihine gelindiğinde Kirmasti Kasaba’sında 2 ateş değirmeni ve 1 hayvan değirmeni bulunmaktaydı.¹⁴⁶ 1894/1895 senesinde ise su ile çalışan iki un fabrikası kurulmuştu. Aynı yıl kasabada 1 su değirmeni de bulunmaktaydı.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Kaplanoğlu, a.g.m., s. 169

¹⁴⁶ HVS., H.1301, s. 121

¹⁴⁷ HVS., H.1312, s. 291

3.7. ÇİFTLİKLER

3.7.1 1844 Senesi Temettûat Defterlerine Göre Kirmasti Çiftlikleri

Temettûat defterlerine göre 1844 senesinde Kirmasti Kazası dâhilinde 10 adet çiftlik bulunmaktaydı. Bu çiftliklerin arazileri Ada, Azatlı, Derecik, Durumtay, Güllüce, Kepsut, Tepecik ve Uzgur Köylerindedir. Kirmasti'de bulunan bu 10 çiftlik dâhilinde toplam 12.108 dönüm tarımsal arazi, 33 dönüm dutluk, 26 dönüm bağ ve bostan ile 106 koşum hayvanı, 348 büyükbaş ve 1188 küçükbaş hayvan, 132 binek ve 23 yük hayvanı bulunmaktaydı. Bunun yanında Kirmasti mahalle ve köylerinde pek çok arı kovanı bulunuyorken, çiftliklerin hiç birisinde arı kovanı olmadığı görülmüştür.

Köy	Çiftlik Adı	Çiftlik Sahibi	Vergi-i Mahsûsa (kuruş)	A'şâr Vergisi (kuruş)	Âdet-i Ağnam (kuruş)	Toplam Vergi (kuruş)	Toplam Gelir (Kuruş)
Ada		Manyaslı Osman Bey	500	5	-	505	950
Azatlı		İstanbulu Sadullah Bey	-	602	-	602	6020
Derecik		İstanbulu Sadullah Bey	-	46	-	46	610
Durumtay	Durumtay	İstanbulu İsmail İsmet Efendi	700	965	105	1770	13.825
Güllüce		İstanbulu Sadullah Bey	3000	1437	18	4455	14.765
Kepsut	Kepsut		1500	1303	92	2895	14.252
Kepsut	Haremağıl	Kangalzâde Süleyman Bey	240	232	-	472	2.375
Tepecik	Tepecik	Mehmed Arif Efendi	280	122	-	402	1.440
Tepecik		Süleyman Ağa	652	1627	97	2376	18.000

Uzgun	Uzgun	Reşid Efendizâde Şakir	400	509	39	948	5.720
Toplam			7272	6848	351	14.471	77.957

Tablo XXI. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Köylerde Bulunan Çiftlikler

Çiftliklerin özel bir isimleri varsa, temettuat defterlerinde özel isimleriyle anılmaktadır. Çiftlik isminin olmadığı durumlarda ise çiftlik sahibinin adına göre bir isimlendirme yapılmaktadır. 1844 senesinde Kirmasti çiftliklerinden beşinin özel ismi vardı. Bunlar; Durumtay Çiftliği, Kepsut Çiftliği, Haremağıl Çiftliği, Tepecik Çiftliği ve Uzgun Çiftliği'dir. Diğer çiftlikler ise sahiplerinin ismi ile anılmaktadırlar.

Ada Köyü'nde bulunan çiftliğin sahibi Manyaslı Osman Bey idi. Manyaslı Osman Bey'e ait 90 dönümü ekili, 300 dönümü ise nadasa bırakılmış toplam 390 dönüm ziraat yapılacak tarla ve 9 dönüm bağ ve bostan bulunmaktaydı. Bunların dışında Osman Bey'e ait iki adet büyükbaş besi hayvanı olduğu ve bunlardan başka hiçbir şeyi olmadığı görülmektedir. Bu özelliğiyle Osman Bey Çiftliği, Kirmasti'de bulunan çiftlikler içerisinde en az gelire sahip olan ikinci çiftliktir. Yıllık geliri 950 kuruş olan bu çiftlik, sıradan bir hânedan farksızdır.

Azatlı Köyü'nde bulunan İstanbullu Sadullah Bey'e ait çiftlik dâhilinde ise 25 dönüm ekili arazi, 16 dönüm dutluk ve dört koşum hayvanı bulunmaktaydı. Azatlı Köyü'nde bulunan bu çiftliğin yıllık geliri 6020 kuruştur. Tarımsal arazisi az olmasına rağmen, gelirinin fazla olmasının sebebi ise kozacılık faaliyeti ile uğraşılıyor olmasıdır.

Derecik Köyü'nde bulunan ve Sadullah Bey'e ait ikinci çiftlik dâhilinde ise 20 dönüm ekili, 220 dönüm nadasa bırakılmış tarımsal arazi, 2 dönüm bağ ve bostan ile bir çift koşum hayvanı bulunuyordu. Derecik Köyü'ndeki Sadullah Bey Çiftliği'nin yıllık geliri 610 kuruştur. Bu rakamla Kirmasti'de en düşük yıllık gelire sahip olan çiftliktir.

Köy	Çiftlik	Ekili Tarla (Dönüm)	Nadasa Bırakılmış Tarla (Dönüm)	Dutluk (Dönüm)	Bağ ve Bostan (Dönüm)	Arı Kovanı
Ada	Osman Bey	90	300	-	9	-

	Çiftliği					
Azatlı	Sadullah Bey Çiftliği	25	-	16	-	-
Derecik	Sadullah Bey Çiftliği	20	220	-	2	-
Durumtay	Durumtay	120	450	-	6	-
Güllüce	Sadullah Bey Çiftliği	200	3	5	-	-
Kepsut	Kepsut	400	3000	4	1	-
Kepsut	Haremağıl	140	5800	-	3	-
Tepecik	Tepecik	10	150	2	3	-
Tepecik	Süleyman Ağa Çiftliği	120	60	6	14	-
Uzгур	Uzгур	100	400	-	-	-
Toplam		1225	10.883	33	26	-

Tablo XXII. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Köylerde Bulunan Çiftliklere Ait Tarımsal Veriler

Durumtay Köyü'nde bulunan Durumtay Çiftliği ise İstanbullu İsmail İsmet Efendi'ye aittir. Durumtay Çiftliği dâhilinde 120 dönüm ekili, 450 dönüm nadasa bırakılmış tarımsal arazi, 6 dönüm bağ ve bostan ile 13 koşum hayvanı, 5 büyükbaş besi hayvanı, 300 küçükbaş besi hayvanı, 23 binek ve 6 yük hayvanı bulunmaktadır. Bunlardan başka Durumtay Çiftliği'ne ait yıllık geliri 400 kuruş olan bir su değirmeni de bulunmaktadır. Durumtay Çiftliği'nin toplam yıllık geliri 13.850 kuruştur.

Sadullah Bey'e ait olan üçüncü çiftlik ise Güllüce köyü'nde bulunmaktadır. Bu çiftlik dâhilinde 200 dönüm ekili, 3 dönüm nadasa bırakılmış tarım arazisi, 5 dönüm dutluk, 16 koşum hayvanı, 45 büyükbaş ve 61 küçükbaş besi hayvanı ile 45 yük ve 3 binek hayvanı bulunmaktadır. Güllüce Köyü'ndeki Sadullah Bey Çiftliği'nin yıllık geliri 14.765 kuruştur.

Kepsut'da bulunan iki çiftliğe ait temettuat defterine düşülen nota göre, bu iki çiftlik 1844 sayımına kadar Mihaliç Kazası'na bağlı ve vergilerini oraya ödüyor iken, 1844 senesinden itibaren Kirmasti Kazası'na bağlanmış ve vergilerini bu kazaya ödemeye

başlamıştır.¹⁴⁸ Kepsut dâhilinde bulunan ilk çiftlik, aynı adla Kepsut Çiftliği'dir. Kepsut Çiftliği'nin sahibi temettuat defterlerine kaydedilmemiştir. Kepsut Çiftliği dâhilinde 400 dönüm ekili, 3.000 dönüm nadasa bırakılmış tarım arazisi, 4 dönüm dutluk, 1 dönüm bağ, 26 koşum hayvanı, 80 büyükbaş ve 317 küçükbaş besi hayvanı ile 18 binek ve 9 yük hayvanı bulunmaktadır. Kepsut Çiftliği'nin yıllık geliri 14.252 kuruştur.

Köy	Çiftlik	Koşum Hayvanları	Büyükbaş Besi Hayvanları	Küçükbaş Besi Hayvanları	Binek Hayvanları	Yük Hayvanları
Ada	Osman Bey Çiftliği	-	2	-	-	-
Azatlı	Sadullah Bey Çiftliği	4	-	-	-	-
Derecik	Sadullah Bey Çiftliği	2	-	-	-	-
Durumtay	Durumtay	13	5	300	23	6
Güllüce	Sadullah Bey Çiftliği	16	45	61	45	3
Kepsut	Kepsut	26	80	317	18	9
Kepsut	Haremağıl	9	6	-	2	2
Tepecik	Tepecik	2	6	-	5	2
Tepecik	Süleyman Ağa Çiftliği	12	80	380	30	-
Uzгур	Uzгур	12	18	130	9	1
Toplam		106	348	1188	132	23

Tablo XXIII. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'na Dâhil Köylerde Bulunan Çiftliklere Ait Hayvan Miktarları

Kepsut'da bulunan ikinci çiftlik ise Kangalzâde Süleyman Bey'e ait Haremağıl Çiftliği'dir. Haremağıl Çiftliği dâhilinde 140 dönüm ekili, 5800 dönüm nadasa bırakılmış tarım arazisi, 4 dönüm dutluk, 3 dönüm bağ ve bostan ile 9 koşum hayvanı, 6 büyükbaş

¹⁴⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 08503

besi hayvanı, 2 binek ve 2 yük hayvanı bulunmaktadır. Haremağıl Çiftliği'nin yıllık geliri 2375 kuruştur.

Tepecik Köyü'nde bulunan Tepecik Çiftliği, Mehmed Arif Efendi'ye aittir. Tepecik Çiftliği dâhilinde 10 dönüm ekili, 150 dönüm nadasa bırakılmış tarım arazisi, 2 dönüm dutluk, 3 dönüm bağ ve bostan ile 2 koşum hayvanı, 6 büyükbaş besi hayvanı ile 5 binek ve 2 yük hayvanı bulunmaktadır. Tepecik Çiftliği'nin yıllık geliri 1.440 kuruştur.

Tepecik Köyü'nde bulunan ikinci çiftlik ise Süleyman Ağa'ya aittir. Tepecik Köyü'nde bulunan Süleyman Ağa Çiftliği dâhilinde toplam 120 dönüm ekili, 60 dönüm nadasa bırakılmış tarımsal arazi, 6 dönüm dutluk, 14 dönüm bağ ve bostan ile 12 koşum hayvanı, 80 büyükbaş besi ve 380 küçükbaş besi hayvanı ile 30 binek hayvanı bulunmaktaydı. Süleyman Ağa Çiftliği'nin yıllık geliri 18.000 kuruştur. Bu rakamla Tepecik'teki Süleyman Ağa Çiftliği Kirmasti dâhilinde en yüksek gelire sahip çiftliktir.

Kirmasti'deki son çiftlik ise Uzgur Köyü'nde bulunan Uzgur Çiftliği'dir. Uzgur Çiftliği'nin sahibi Reşid Efendizâde Şakir'dir. Uzgur Çiftliği dâhilinde 100 dönüm ekili, 400 dönüm nadasa bırakılmış tarımsal arazi ile 12 koşum hayvanı, 18 büyükbaş ve 130 küçükbaş hayvan, 9 binek ve 1 yük hayvanı bulunmaktadır. Uzgur Çiftliği'nin yıllık geliri 5720 kuruştur.

3.7.2 Kirmasti'de Padişah Çiftlikleri

Kirmasti Kazası sınırlarına dâhil olan padişah çiftlikleri, Mihaliç Kazası sınırlarında olan Çiftlikât-ı Hümâyûn İdâresi'ne bağlı idi.¹⁴⁹

Kirmasti Kazası dâhilinde 1884/1885 senesinde beş adet padişah çiftliği bulunmaktaydı. Bunlar Orta, Kayseriye, Gönü, Çörekli ve Haremağıl çiftlikleridir. Çiftlikler toplam 13.066 dönüm mezra ve 63.402 dönüm meraya sahiptirler.¹⁵⁰ Bu çiftlikler arasında 1844 yılı temettûat defterlerinde geçen tek çiftlik Haremağılı idi.

---

¹⁴⁹ Cafer Çiftçi, "19. Yüzyılda Kirmasti'de Padişah Çiftlikleri", **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, s.146

¹⁵⁰ HVS., H.1302, s.401

Kirmasti dâhilindeki padişah çiftliklerinde tarımsal üretimin yanı sıra hayvansal üretim daha ön planda tutulmuştur. Sarayın canlı hayvan ve et-süt ürünleri ihtiyacı bu çiftliklerden karşılanmıştır. Bu çiftliklerde hayvancılık faaliyetlerini daha verimli bir hale getirebilmek için yurt dışından getirilen yeni tür hayvanların üretimi ve bakımı üzerinde çalışmalar yapılmıştır.¹⁵¹ Yurt dışından gelen yeni türde hayvanları yetiştirebilmek için Filibe ve Pazarcık'tan işinin ehli olan çoban ve ırgatlar dahi getirilmiştir.¹⁵²

3.8. 19. YÜZYILDA KİRMASİ KAZASI'NDAN TOPLANAN VERGİ TÜRLERİ VE MİKTARLARI

3.8.1. VERGİ-İ MAHSÛSA

Tanzimat Fermanı'nın ilanı kadar toplanan ve sayıları oldukça fazla olan tekâlif-i örfiyye vergilerin yerine *vergi*, *vergi-i mahsûsa*, *ancemaatin vergi* isimleri verilen yeni ve tek kalemde tahsil edilen vergi türü ortaya çıkmıştı.¹⁵³ Vergi-i mahsûsa sancak ölçeğinde belirlenerek, sancağa dâhil kaza ve nâhiyelere paylaştırılıyordu. Her kaza ve nâhiye bünyesinde bulunan köylerde, hânelerin yıllık gelirlerine ve servetlerine oranla alınacak vergi miktarı tespit ediliyor ve tahsilatı gerçekleştiriliyordu.

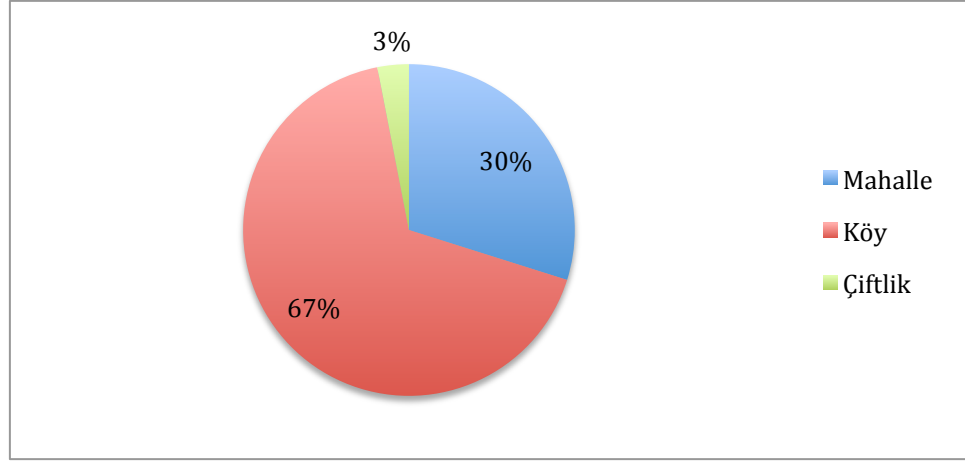
İncelenen süreçte Kirmasti Kazası'na ait ilk vergi türleri temettûat defterlerinden öğrenilmektedir. 1844 senesi temettûat defterlerine göre Kirmasti Kazası mahalle, köy ve çiftliklerine ait senelik vergi-i mahsûsa miktarı toplam 237.305 kuruştur. Kazaya ait 237.305 kuruşluk vergi-i mahsûsa'nın %30'u mahallelere, %67'si köylere, %3'ü ise çiftliklere aittir.

---

¹⁵¹ Çiftçi, a.g.m., s.147

¹⁵² A.g.m., ss.149-150 ; BOA., A.MKT.UM., 144/85-1, 20 Muharrem 1270 ; BOA., A.MKT.UM., 209/80, 11 Muharrem 1272

¹⁵³ Çakır, a.g.e., s. 49

Grafik IV. 1844 Senesi Kirmasti Kazası Vergi-i Mahsûsa Oranları

Kirmasti Kazası mahallelerinden 1844 senesinde toplanan vergi-i mahsûsa toplam 70.879 kuruştur. Toplam miktar içerisinde en büyük pay ise Şeyhmüftü Mahallesi'ne aittir. Yıllık toplam geliri 173.661 olan Şeyhmüftü Mahallesi'nin ödediği vergi-i mahsûsa miktarı 36.565 kuruştur. Kirmasti mahallelerinden en düşük vergi-i mahsûsa miktarı ise Hamzabey'de ödenmiştir. Yıllık toplam geliri 5548 kuruş olan Hamzabey Mahallesi'nin ödediği vergi-i mahsûsa miktarı 1525 kuruştur.

Mahalle	Hâne	Vergi-i Mahsûsa (kuruş)	A'sâr (Kuruş)	Âdet-i Ağnam (Kuruş)	Toplam Vergi (Kuruş)	Toplam Gelir (Kuruş)
Ateri	30	4115	1205	-	5320	16.790
Hamzabey(Kıbtî)	13	1525	130	-	1655	5548
Lâlâşahin(Ermeni)	27	11.281	3866	-	15.147	53.241
Lâlâşahin(Rum)	22	4319	1920	-	6239	22.803
Şeyhmüftü (Müslim)	158	35.340	12.169	4	47.513	167.742
Şeyhmüftü (Rum)	3	1225	519	-	1744	5919
Züferbey	67	13.074	5587	95	18.756	74.206
Toplam	320	70.879	25.396	99	96.374	346.249

Tablo XXIV. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası Mahallelerine Ait Vergi Miktarları

Kirmasti Kazasına dâhil köylerden toplanan vergi-i mahsûsa miktarı ise 159.163 kuruştur. Kirmasti'de en çok vergi-i mahsûsa ödeyen köy Tepecik'tir. Yıllık geliri 126.092 kuruş olan Tepecik Köyü toplam 13.092 kuruş vergi-i mahsûsa ödemiştir. Tepecik

Köyünü Kadı Köyü takip etmektedir. Kadı Köyü dâhilinde toplanan vergi-i mahsûsa 12.373 kuruştur. Kirmasti köylerinden en düşük miktar vergi-i mahsûsa ödeyen ise 400 kuruş ile Gerede'dir. Yıllık geliri 4070 olan Gerede, 1844 senesinde Kirmasti Kazası'nın en düşük gelirli köyüdür.

Köy	Hâne Sayısı	Vergi-i Mahsûsa (Kuruş)	A'şâr Vergisi (Kuruş)	Âdet-i Ağnam (Kuruş)	Toplam Vergi (Kuruş)	Toplam Gelir (Kuruş)
Ada	45	9980	4490	19	14.353	47.628
Ayas	16	2140	1100	10	3250	23.860
Azathı(Müslim)	7	1735	1860	-	3595	19.075
Azathı (Gayrimüslim)	37	10.085	5513	94	15.692	60.505
Behram	19	3840	3038	46	6884	32.772
Beratlı	7	1400	920	-	2320	9700
Çatallar	4	1380	1365	-	2754	15.880
Çeltikçi	30	5665	3635	48	9348	40.476
Çördük	45	10.305	7915	29	18.244	86.005
Demireli	30	5765	4736	26	10.526	51.312
Derecik	12	2330	1626	-	18.310	18.310
Dere-i Kebir	49	7790	4938	8	12.736	59.418
Doğancı	14	3060	1960	36	4014	21.558
Dönberiz	7	1280	1754	4	3038	18.054
Durumtay	17	2790	2585	105	5481	31.390
Evcikli	36	5.754	4852	-	10.606	55.296
Gerede	4	400	850	-	1250	4070
Gönü	8	1600	840	1	2241	8900
Güllüce	10	1650	1984	39	3673	20.865
İnadlar	13	1750	1153	5	2905	14.945
Kadı (Müslim)	48	9223	8501	117	17.841	94.175
Kadı (Gayrimüslim)	19	3150	2616	46	5812	29.422
Karapürçek	30	6888	5168	30	12.086	56.202
Kavaklı	43	12.250	10.240	64	22.554	98.360
Kayıkçı	21	3366	1431	81	4878	18.093
Mudam	25	5200	4515	155	9870	52.685
Paşalar	28	3245	1565	-	4805	19.500
Sarıbey	14	2400	2795	22	5212	29.385
Sünlük	32	5870	2535	-	8405	36.044
Tepecik	48	13.092	11.607	136	24.835	126.092

Uzgun	5	650	635	39	1324	8060
Üçbeyli	28	5650	5069	10	10.729	58.141
Yamanlı	7	1400	920	-	2320	9695
Yaveyli	13	2675	1858	3	4536	20.325
Yumurcaklı	16	3405	2772	5	6182	29.522
Toplam	777	159.163	119.341	1178	279.682	1.325.720

Tablo XXV. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası Köylerine Ait Vergi Miktarları

1844 senesinde Kirmasti Kazası'na dâhil çiftlikler Tablo XXI'da görülmektedir. Bu çiftliklerden en yüksek vergi-i mahsûsa ödeyen Güllüce Köyü'ndeki Sadullah Bey'e ait çiftliktir. Güllüce'deki Sadullah Bey Çiftliği 1844 senesinde toplam 3000 kuruş vergi-i mahsûsa ödemiştir. En az vergi-i mahsûsa ödeyen çiftlik ise Kepsut'daki Haremağıl Çiftliği'dir. Haremağıl Çiftliği'nin 1844 senesine ait vergi-i mahsûsası toplam 240 kuruştur. Kirmasti çiftliklerinden Sadullah Bey'e ait olan Derecik ve Azatlı çiftlikleri ise vergi-i mahsûsa'dan muafır.

Temettûat defterlerinden sonra 19. yüzyıl boyunca Kirmasti Kazası'ndan toplanan vergi miktarlarının görülebileceği bir diğer kaynak sâlnâmelerdir. Hudâvendigâr Vilâyeti sâlnâmelerinden 1873-1884 arası vergi miktarlarını takip etmek mümkündür. Fakat bundan sonraki dönemde yüzyılın sonuna kadar sâlnâmelerde vergi miktarları belirtilmemiştir.

Sâlnâmelere göre 1873/1874 senesinde Kirmasti Kazası'ndan toplanan vergi-i mahsûsa miktarı 336.269 kuruştur.¹⁵⁴ 1874/1875 senesinde ise bir önceki senenin vergi miktarı yeniden yazılmıştır.¹⁵⁵ 1875/1876 yılında ise toplam vergi-i mahsûsa 325.861 kuruş olarak kaydedilmiştir.¹⁵⁶ Aynı veriler 1876/1877-1878/1879 seneleri arasında da kullanılmıştır.¹⁵⁷ 1879/1880 senesinde ise vergi-i mahsûsa yerine *mal vergisi* adı altında 211.154 kuruş toplandığı görülmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ HVS., H.1290, s.122

¹⁵⁵ HVS., H.1291, s.116

¹⁵⁶ HVS., H.1292, s.152

¹⁵⁷ HVS., H.1293, s.143 ; HVS., H.1294, s.140 ; HVS., H.1295, s.140

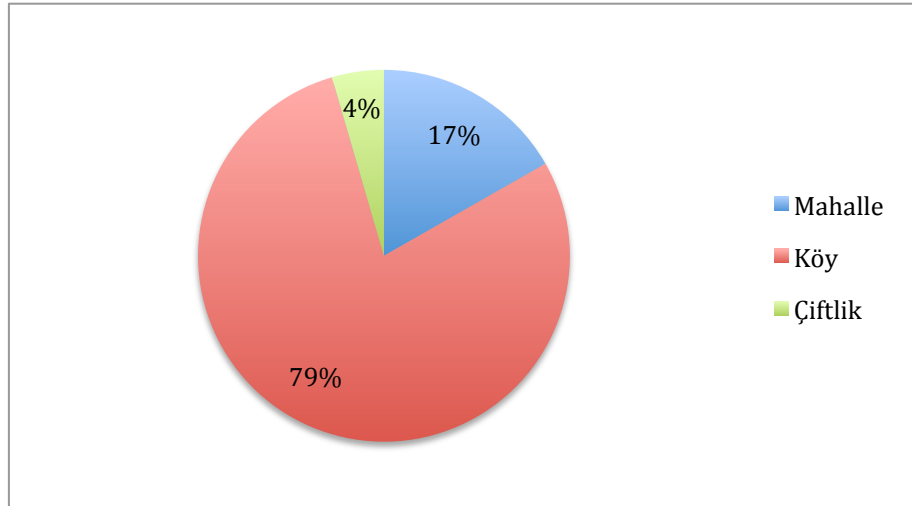
¹⁵⁸ HVS., H.1296, s.179

3.8.2. A'ŞÂR

Şer'î vergiler sınıfına dâhil olan a'şâr, onda bir anlamına gelen öşür kelimesinin çoğuludur. İslâm devletlerinde tarımsal üretimden alınan %10 oranında vergiyi ifade eden a'şâr, Osmanlı'da da uygulanmış, fakat diğer İslâm devletlerinden farklı bir özellik kazanmıştır. Ürünlerin çeşitliliğine göre isimlendirilen öşür vergileri, a'şâr adı altında tek bir kalemde toplanırdı. Fakat hesaplamalarda ayrı ayrı miktarlarının belirtildiği görülür. A'şâr vergisine dâhil; öşr-i hâsıl, öşr-i bostan, öşr-i bağ, öşr-i harir, öşr-i kovan gibi daha pek çok tarımsal ürün için ayrı ayrı adlandırılan vergiler bulunmaktadır. A'şâr vergisi uygulaması Tanzimat'a kadar uygulama gereği herkesten eşit oranda alınmaz, toprağın verimi alınacak a'şâr miktarında belirleyici olurdu.¹⁵⁹ Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber a'şâr oranları toprağın verimine bakılmaksızın %10 oranında sabitlenmiştir.¹⁶⁰

Kirmasti'de 1844 senesi toplanan a'şâr miktarı toplam 151.585 kuruştur. Bu miktarın %17'si mahallelere, %79'u köylere, %4'ü ise çiftliklere aittir.

Kirmasti Kazası mahallelerinde 1844 senesinde toplam 25.396 kuruş a'şâr toplanmıştır. Aynı sene en çok a'şâr ödeyen mahalle 12.688 kuruşla Şeyhmüftü iken en az ödeyen mahalle ise 130 kuruş ile Hamzabey'dir. Kıbtî'lerin yaşadığı Hamzabey'de tarımsal üretim olmadığından a'şâr miktarı da oldukça azdır.

Grafik V. 1844 Senesi Kirmasti Kazası A'şâr Oranları

¹⁵⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", TDVİA, Cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s.101

¹⁶⁰ Şener, a.g.e., s.129

Kazaya dâhil köylerden toplanan a'şâr vergisi ise toplam 119.341 kuruştur. 1844 senesinde Kirmasti köylerinden Tepecik 11.607 kuruşla en yüksek a'şârı ödeyen köy olmuştur. Kadı Köyü ise 11.117 kuruşla Tepecik'i takip etmektedir. Köyler dâhilinde en az a'şâr ödeyen ise 840 kuruşla Gönü Köyü idi.

Kirmasti çiftliklerinden 1844 senesinde toplam 6848 kuruş a'şâr vergisi toplanmıştır. En fazla a'şârı ödeyen çiftlik Tepecik Köyü'nde bulunan Süleyman Ağa'ya aittir. Süleyman Ağa çiftliği için 1627 kuruş a'şâr ödemiştir. A'şâr miktarı en az olan çiftlik ise 46 kuruşla Derecik Köyü'nde bulunan Sadullah Bey'e ait çiftliktir.

Temettûat defterlerinden sonra sâlnâmelerde de a'şâr vergisi ile ilgili veriler bulunmaktadır. 1873/1874 senesinde Kirmasti'ye dâhil mahalle ve köylerden toplanan a'şâr miktarı 319.500 kuruştur.¹⁶¹ Ertesi sene yine aynı veriler kullanılmıştır.¹⁶² 1875/1876 senesine ait a'şâr miktarı ise 689.866 kuruştur.¹⁶³ Bu seneye ait veri de 1878/1879 senesine kadar kullanılmıştır.¹⁶⁴ 1879/1880-1880/1881 senelerine ait a'şâr miktarı belirtilmemiştir. Sâlnâmelerde verilen son a'şâr miktarı ise 1881/1882 senesine aittir. 1883/1884 senesine ait sâlnâmeye göre Kirmasti Kazası'nın 1881/1882 a'şârı toplam 286.650 kuruştur.¹⁶⁵

3.8.3. ÂDET-İ AĞNAM / AĞNAM RÜSÛMU

Tıpkı a'şâr gibi şer'î vergi gurubuna dâhil olan âdet-i ağnam veya ağnam rüsûmu, İslam devletlerinde küçükbaş hayvandan alınan vergiyi ifade eder. Osmanlı'da âdet-i ağnam, miri arazide beslenen koyun ve keçiden alınan vergidir.¹⁶⁶ Tanzimat sonrasında da bu uygulama devam etmiş, koyun ve keçi başına 5,5 kuruş olarak belirlenen sabit miktarla âdet-i ağnam vergisi alınmıştır.¹⁶⁷ Bu uygulama 1858/1859 senesine kadar devam etmiş,

---

¹⁶¹ HVS., H.1290, s. 122

¹⁶² HVS., H.1291, s. 116

¹⁶³ HVS., H.1292, s. 152

¹⁶⁴ HVS., H.1293, s.143 ; HVS., H.1294, s. 140 ; HVS., H.1295, s. 140

¹⁶⁵ HVS., H.1301, ss.344-345

¹⁶⁶ Erdoğan Öner, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, 2. Baskı, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.148

¹⁶⁷ Çakır, a.g.e., s.52

1858/1859 senesi itibariyle âdet-i ağnam veya ağnam rüsûmu hayvan sayısı üzerinden değil, hayvanlardan elde edilen gelir üzerinden alınmaya başlanılmıştır.¹⁶⁸

Kirmasti'de 1844 senesinde toplanan âdet-i ağnam miktarı 1628 kuruştur. Bu miktarın %6'sı mahallelere, %72'si köylere, %22'si ise çiftliklere aittir.

Kaza dâhilindeki mahallelerden toplam 99 kuruş âdet-i ağnam toplanmıştır ki bunun 95 kuruşu Züferbey'e, 4 kuruşu ise Şeyhmüftü'ye aittir. Diğer mahallelerde ise küçükbaş yetiştiriciliği yapılmamaktadır.

Kirmasti köylerinden ise 1844 senesinde toplam 1178 kuruş âdet-i ağnam toplanmıştı. En çok âdet-i ağnam 163 kuruş ile Kadı Köyü'nden toplanırken ikinci sırada 155 kuruşla Mudam vardı. 1844 senesinde Kirmasti'ye dâhil 33 köyden 9'unda küçükbaş hayvan besiciliği hiç yapılmıyordu.

1844 senesi Kirmasti Kazası çiftliklerinde toplam 351 kuruş âdet-i ağnam ödeniyordu. Çiftlikler içerisinde en çok âdet-i ağnam ödeyen 105 kuruşla Durumtay idi. Tepecik, Haremağıl, Derecik, Azatlı ve Ada Köylerinde bulunan çiftliklerde ise hiç küçükbaş hayvan beslenmiyordu.

3.8.4. CİZYE

İslâm hukukuna göre zimmî statüsünde olan gayrimüslim vatandaşlar, askere gitmemeleri karşılığında devlete cizye adı verilen vergiyi ödemekle yükümlüydüler.¹⁶⁹ Cizye eli ayağı tutan, geçimini sağlayabilen, buluş çağına erişmiş erkek vatandaşlardan alınmaktaydı. Bunun haricinde kalan kadın, çocuk, hasta, yaşlı ve sakatlardan cizye vergisi alınmamaktadır. Osmanlı Devleti tebaası olan gayrimüslim vatandaşlar da cizye ödemekle yükümlüydüler. Osmanlı'da cizye mükellefleri âlâ, evsat ve ednâ olmak üzere üç gruba

¹⁶⁸ Süleyman Sûdi, **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesîd)**, Haz. Mehmet Ali Ünal, Fakülte Kitabevi, İstanbul, 2008, s.115

¹⁶⁹ Ali İhsan Karataş, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı-Bursa Örneği**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2009, ss.28-29

ayrılmaktaydı. Herkes gelirine göre dâhil olacağı bu üç gruptan birinin daha önceden belirlenen standart cizye bedelini ödüyordu.¹⁷⁰

Cizye tahsilatları hâne hesabı üzerinden yapıldığı için bu durum pek çok yolsuzluğa yol açmaktaydı.¹⁷¹ Tanzimat'la beraber bu durumun engellenmesi için hâne hesabı yerine, bir bölgeye düşen toplam cizye miktarını cemaat liderleri vasıtasıyla tahsil etme yöntemi uygulamaya konulmuştur.¹⁷²

Cizye, 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tebaası olan Müslüman ve gayrimüslim unsurların eşitlik ilkesi gereğince, gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapma yükümlülükleri ortaya çıkmıştı. Fakat bu durum gayrimüslim tebaa arasında huzursuzluk yaratmıştır. Gayrimüslimlerin yeniden askerlikten muaf tutulmaları için *bedel-i askerî* isimli yeni bir vergi ihdas edilmiştir.¹⁷³ Askerlik yapmak istemeyen Müslüman vatandaşlar da ömür boyu bu vergiyi ödemek koşuluyla askerlikten muaf tutulabiliyorlardı.¹⁷⁴

Mahalle ve Köy	Hâne Sayısı	Cizye
Hamzabey (Kıbtî)	13	895
Lâlâşahin (Ermeni)	27	-
Lâlâşahin (Rum)	22	-
Şeyhmüftü (Rum)	3	-
Azatlı (Rum)	37	1615
Kadı (Rum)	19	970
Toplam	121	3480

Tablo XXVI. 1844 Senesinde Kirmasti Kazası'nda Yaşayan Gayrimüslimlere Ait Cizye Vergisi Miktarları

1844 senesinde Kirmasti Kazası'nda toplam hâne sayısının %11'ini gayrimüslim hâneler teşkil ediyordu. Bu %11'lik gayrimüslim hâne dilimi ise kendi içinde %67 Rum, %22 Ermeni ve %11 Kıbtî olmak üzere üç etnik gruba ayrılıyordu.

¹⁷⁰ Halil İncılık, "Cizye", **TDVİA**, Cilt 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.46

¹⁷¹ Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergah Yayınları, İstanbul, s.137

¹⁷² Çakır, a.g.e., s. 51

¹⁷³ İncılık, a.g.m., s. 48

¹⁷⁴ Öner, a.g.e., ss. 302-303

Kirmasti'de yaşayan gayrimüslimlerin 65 hânesi kaza merkezi olan Kirmasti Kasabası'ndaki mahallelerde, 56 hânesi ise kaza dâhilinde bulunan Azatlı ve Kadı Köylerinde yaşamaktaydı. 1844 tarihli temettuat defterlerinden sadece Azatlı ve Kadı Köylerinde yaşayan Rumlara ve Hamzabey Mahallesinde yaşayan Kıbtî'lere ait cizye miktarları tespit edilebilmiştir. Bunların haricinde kalan Lâlâşahin ve Şeyhmüftü Mahallelerinde yaşayan gayrimüslimlere ait cizye miktarları temettuat defterlerinde bulunamamıştır. Bu sebeple Kirmasti'de 1844 senesine ait cizye miktarını tespit etmede kesin bir sonuca ulaşamadığı belirtilmelidir.

Tespit edilebildiği kadarıyla Kirmasti'de 1844 senesinde toplanan cizye miktarı 3480 kuruştur. Bu miktarın 895 kuruşu Hamzabey Mahallesi'nde yaşayan Kıbtî'lere, 1615 kuruşu Azatlı Köyü Rumlara, 970 kuruşu ise Kadı Köyü Rumlara aittir.

Islahat Fermanı'nın ilanından sonra kaldırılan cizye vergisi yerine konulan *bedel-i askerî* vergisi, vilâyet sâlnâmelerinde yer alan vergi verilerinden takip edilebilmektedir. Kirmasti Kazası dâhilinde ödenen bedel-i askerî vergilerine ait oranlar, sâlnâmelerden elde edilen diğer vergi oranları gibi sadece 1878/1879 senesine kadardır.

Sâlnâmelerde bedel-i askerî vergisine dair ilk veri 1873/1874 senesine aittir. Kirmasti Kazasından 1873/1874 senesinde toplam 14.062 kuruş bedel-i askerî vergisi toplanmıştır.¹⁷⁵ Tıpkı diğer vergilerde olduğu gibi, bedel-i askerî vergisi de 1874/1875 senesinde bir önceki sene ile aynı oranda gösterilmiştir.¹⁷⁶ 1875/1876 senesinde ise bedel-i askerî miktarı 14.337 kuruşa çıkmıştır.¹⁷⁷ 1878 senesine kadar 1875/1876 verileri kullanılmış olsa da¹⁷⁸, 1878/1879 senesinde bedel-i askerî miktarı güncellenerek 20.043 kuruş olarak kaydedilmiştir.¹⁷⁹

---

¹⁷⁵ HVS., H.1290, s.122

¹⁷⁶ HVS., H.1291, s.116

¹⁷⁷ **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 6, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1292, s.152

¹⁷⁸ HVS., H.1293, s.143 ; HVS., H.1294, s.140 ; HVS., H.1295, s.140

¹⁷⁹ HVS., H.1296, s.179

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK DURUMU ETKİLEYEN OLAYLAR

4.1. DOĞAL AFETLER

Kirmasti, coğrafi konumu ve jeolojik yapısı sebebiyle sık sık su taşkınlarına, sellere ve depremlere maruz kalan bir kazadır. 19. yüzyıl sürecinde de Kirmasti’de pek çok doğal afet yaşanmıştır. Kazaya dâhil köylerden bazılarının Apolyont Gölü kıyısına yakın olması ve özellikle de tarım arazilerinin bu bölgede bulunması büyük bir sorun teşkil ediyordu. Çünkü göl kış ve bahar mevsimlerinde diğer mevsimlere nazaran 5-6 metre kadar yükselmekteydi. Bazı seneler yoğun yağışlar sebebiyle bu seviye daha da artmaktaydı. Yoğun yağışlı senelerde kaçınılmaz olarak göl taşmakta ve kıyısındaki araziler bataklık haline gelmekteydi. Su taşkınlarını önlemek amacıyla Apolyont Gölü kıyılarına setler yapıldığı bilinmektedir. Bu setler suyun yıpratıcı etkisi sebebiyle sık sık tamir edilmek zorundaydı. 25 Nisan 1843 tarihli bir belgeye göre göl setlerinin yaklaşık on senedir tamir edilmediği, gölün taşarak setleri aştığı ve bu sebeple Mihaliç ve Kirmasti’ye dâhil kırk kadar köyün tarla ve meralarının zarar gördüğü, göl setlerinin acilen tamir edilmesi ve zararların karşılanması gerektiği belirtiliyordu.¹⁸⁰

18 Mart 1887 tarihli başka bir belgeye göre ise göl yeniden taşmış, kıyısındaki Çördük, Demireli ve Üçbeyli köyelerine ait araziler bataklık haline gelmiş, oluşan bu bataklıklardan hastalık yayılmasından korkulduğu için, yol işçilerinin bataklığın kurutulması için görevlendirilmeleri istenmiştir.¹⁸¹ Mart 1888 tarihinde ise karların birden erimesi ve yağın yağmurlar sebebiyle zarar gören ahâli için *kâht-zedegân îâne-i*

¹⁸⁰ BOA., C.NF., 6/262, 25 Rabiü'l-evvel 1259

¹⁸¹ BOA., DH.MKT., 1405/70, 22 Cumade'l-ahire 1304

umûmîyesinden 35.000 kuruş istenmiştir. Yine Mart 1889 tarihinde Kirmasti’de nehir taşkınları sebebiyle oluşan ve birçok hastalığa sebep olan bataklıkların bir an önce kurutulması için çalışmaların başlatılması talebinde bulunulmuştur.¹⁸²

Örneklerde de görüldüğü gibi özellikle ilkbahar mevsiminde artan su miktarı sebebiyle göl ve nehir taşmaları yaşanmakta, arazileri bataklığa dönen ahâli zor durumda kalmaktaydı. 22 Şubat 1893 tarihli bir arzuhâlde Kirmasti’nin Durumtay Köyü’nde 128, Dönberiz Köyü’nde 79, Güvem Köyü’nde 55 ve Çatallar Köyü’nde 70 muhacirin göl taşması sebebiyle ekinlerini kaybettiği, ihtiyaçları için gerekli olan 498 kilo mısırın çevre köy ahâlisinden temin edildiği, bedelinin ise mal sandıklarından ödenmesine ilişkin başvuruda bulunulmuştur.¹⁸³ Taşkından zarar gören ahâlinin mağdur olmaması, yiyecek ihtiyacının karşılanması ve bedellerinin mal sandığından ödenmesine yönelik bu izin talebi 3 gün zarfında kabul edilmiştir.¹⁸⁴

Kirmasti’de sosyo-ekonomik durumu olumsuz etkileyen diğer doğal afet ise depremlerdir. Bursa ve çevresinde büyük yıkımlara yol açan meşhur 1855 depremi, Kirmasti’de de etkisini göstermiş ve pek çok kayba sebep olmuştur. 4 Temmuz 1855 tarihli bir belgeye göre Bursa Merkez, Kite, Mihaliç ve Kirmasti Kazalarının hisselerine düşen asker sayısında indirim yapılması talebinde bulunulmuş¹⁸⁵, 14 Temmuz 1855 tarihinde ise bu istek kabul edilerek, bir yıl süreliğine belirtilen kazalardan asker alımı durdurulmuştur.¹⁸⁶ 1855 depreminin olumsuz etkileri hem Bursa’da hem de Kirmasti’de uzun süre devam etmiştir. Ekim 1855’de, yıkılan Çiftlikât-ı Hümâyûn binalarının yeniden inşası için dülger ve amele gönderilmesi talebinde bulunulmuştur.¹⁸⁷ 1855 depreminde neredeyse tamamen yıkılan Lâlâ Şahin Paşa Camii için ancak Eylül 1861’de tamir talebi yapılmıştır.¹⁸⁸ Fakat yapının tamirden çok yeniden inşaya muhtaç olduğu bilinmektedir. Yeniden inşa edilmediğinden minaresi haricinde, günümüze ulaşamayan yapılar arasındadır.

Mayıs 1866 tarihinde Kirmasti ve Mihaliç’i etkileyen depremde Kirmasti Kazası dâhilinde 282 hâne yıkılmış, hayvanları zarar görmüş ve tarım aletleri ile ellerinde olan

---

¹⁸² BOA., **Y.PRK.UM.**, 14/49, 19 Receb 1306

¹⁸³ BOA., **DH.MKT.**, 2054/122, 05 Şaban 1310

¹⁸⁴ BOA., **MV.**, 74/5, 08 Şaban 1310

¹⁸⁵ BOA., **A.MKT.NZD.**, 153/40, 18 Şevval 1271

¹⁸⁶ BOA., **A.MKT.NZD.**, 154/77, 28 Şevval 1271

¹⁸⁷ BOA., **A.MKT.UM.**, 212/6, 03 Safer 1272

¹⁸⁸ BOA., **A.MKT.UM.**, 496/24, 25 Safer 1278

tarımsal ürünleri iş göremez hale gelmiştir. Bu sebeple depremden zarar gören hânelere yardım yapılması ve 1866 senesinde ait vergilerden muaf olmalarına karar verilmiştir.¹⁸⁹

4.2. SALGIN HASTALIKLAR

4.2.1. İnsanları Etkileyen Salgın Hastalıklar

Kirmasti’de insanları etkileyen salgın hastalıkların pek çoğunun su taşkınları sonrası oluşan bataklıklardan yayıldığı görülmektedir. Haziran 1889 tarihinde Tepecik ve Üçbeyli köylerinde ateşli humma hastalığı çıktığı ve yayıldığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Mihaliç ve Kirmasti Belediye tabipleri olay yerine gönderilmiş ve hastalıklar hakkında inceleme yapmaları istenmiştir.¹⁹⁰ Yapılan incelemeler sonucu Tepecik ve Üçbeyli’de görülen hastalığın humma değil, sıtma olduğu tespit edilmiş ve tedavisine başlanılmıştır.¹⁹¹ Tepecik ve Üçbeyli Köylerinde yapılan sıtmanın sebebinin ise göl taşması sonrası oluşan bataklıklar olduğu tespit edilmiş, bataklıkların kurutma çalışmalarının derhal başlatılması istenmiştir.¹⁹² Hastalığın tedavisi başlamış olsa da tamamen sonlandırılması uzun sürmüştür. Eylül 1889’da hastalığın tedavi edilebilmesi için gerekli ilaç ve teçhizatın gönderilmesi talebinde bulunulmuştur.¹⁹³ Uygulanan tedaviler sonrası 9 Ekim 1889 tarihinde Tıbbiye Nezâreti’ne gönderilen bir raporda, tedavilerin yapıldığı ve hastalığın sonlandırıldığı bildirilmiştir.¹⁹⁴ Tedavi sürecinde gösterdiği başarılarından dolayı Kirmasti memleket tabibi Zahari Hürmüzyadi Efendi Tıbbiye Nezâreti’nce taltife layık görülmüştür.¹⁹⁵

---

¹⁸⁹ BOA., A.MKT.MVL., 27/62, 04 Receb 1266

¹⁹⁰ BOA., DH.MKT., 1644/107, 03 Zilkade 1306

¹⁹¹ BOA., DH.MKT., 1646/60, 08 Zilhicce 1306

¹⁹² BOA., DH.MKT., 1651/7, 28 Zilhicce 1306

¹⁹³ BOA., DH.MKT., 1656/44, 16 Muharrem 1307

¹⁹⁴ BOA., DH.MKT., 1665/33, 13 Safer 1307

¹⁹⁵ BOA., DH.MKT., 1686/92, 10 Cumade’l-ahire 1307

Kirmasti Belediye Dairesi'ne bağılı olarak çalışan memleket tabibi Zahari Efendi 1889 senesinde göreve başlamış olup, 1895 senesine kadar görevini srdrmştir.¹⁹⁶ Zahari Efendi'den sonra ise Kirmasti memleket tabipliğine Osman Niyazi Efendi tayin edilmiştir. 1896 senesinde göreve başlayan Osman Niyazi Efendi, 1900'lere kadar görevini srdrmştir.¹⁹⁷

Kirmasti'yi vuran ikinci büyük salgın ise koleradır. Ekim 1894'de Bursa'da ortaya çıkan kolera, hızla Kite, Mihaliç ve Kirmasti bölgesine de yayılmıştır.¹⁹⁸ Kolera salgını uzun süre Bursa ve çevresini etkilemiştir.¹⁹⁹ Ağustos 1895 tarihine gelindiğinde Kirmasti'de kolera salgınının hala devam ettiği görülmektedir. Bu sebeple memleket tabibinin yanında kolera hastalığında hususunda daha tecrübeli olan tabip Aram Boşnakyan Efendi 20.000 kuruş maaşla tayin edilmiştir.²⁰⁰

Salgın hastalıkları tedavi için harcanan abalarn yanı sıra yeni hastalıkların yayılmasını engellemek için de çocuklara aşı yapıldığı bilinmektedir. Kirmasti'de ilk defa 29 Ekim 1893 tarihinde 560 çocuğa aşı yapılmıştır.²⁰¹ İkinci aşılama ise 30 Ekim 1898'de yapılmıştır.²⁰² Bir sene sonra 8 Mayıs 1899 tarihinde ise 190 çocuğa iek aşısı yapılmıştır.²⁰³

19. yüzyıl süresince Kirmasti'de iki büyük salgın hastalık baş göstermiş ve bununla mücadele için devlet elinden geleni yapmıştır. Yüzyılın sonuna doğru ise hastalıklara önlem almak amacıyla ocuk aşılaması başlatılmıştır.

---

¹⁹⁶ HVS., R.1307, s.294 ; HVS., H.1310, s.109 ; **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 20, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1311, s.155 ; HVS., H.1312, s. 124 ; HVS., H.1313, s.319

¹⁹⁷ HVS., H.1314, s.174 ; **Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi**, Def'a 24, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1315, s.97 ; HVS., H.1316, s.105 ; HVS., H.1317, s.129

¹⁹⁸ BOA., **A.MKT.MHM.**, 554/45, 29 Rabi'l-ahire 1312 ; BOA., **Y.A.HUS.**, 312/14, 01 Cumade'l-ahire 1312

¹⁹⁹ Bursa'da 1894 senesinde ortaya çıkan kolera salgını hakkında detaylı bilgi için bkz. Nursal Kumaş, "Bursa'da Kolera Salgını ve Alınan Karantina nlemleri (1890-1895)", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.12, S.21, Bursa, 2011, ss.218-219

²⁰⁰ BOA., **DH.MKT.**, 411/9, 21 Safer 1313 ; BOA., **A.MKT.MHM.**, 565/10, 01 Rabi'l-evvel 1313

²⁰¹ BOA., **DH.MKT.**, 159/15, 18 Rabi'l-ahire 1311

²⁰² BOA., **DH.MKT.**, 2125/96, 14 Cumade'l-ahire 1316

²⁰³ BOA., **DH.MKT.**, 2199/5, 27 Zilhicce 1316

4.2.2. Hayvanları Etkileyen Salgın Hastalıklar

Kirmasti’de 19. yüzyılda görülen hayvan hastalıklarına dair ilk belge 16 Şubat 1856 tarihlidir. Bu belgede Kepsut’da bulunan ve sahibinin Hamdi Beyefendi olduğu çiftlikten bir İngiliz tüccara satılan hayvanların hastalıklı olması sebebiyle, bu çiftlikten hayvan alım-satımının durdurulması ve çiftliğin satın alınarak Çiftlikât-ı Hümâyûn’a dâhil edilebileceği hususlarından bahsedilmektedir.²⁰⁴ Fakat belgede hayvanların ne tür bir hastalığa yakalandığına dair bir bilgi verilmediği de görülmektedir. Bu çiftliğin Kepsut’da bulunan Haremağıl Çiftliği olması muhtemeldir. Çünkü 1884/1885 sâlnâmesinde Haremağıl Çiftliği, Çiftlikat-ı Hümâyûn’a dâhil gözükmektedir.²⁰⁵

Kirmasti’de Şubat 1890 tarihinden itibaren ise büyük bir sığır vebâsı²⁰⁶ salgını başlamıştır. Hastalığın ilk olarak Kadı Köyü’nde görüldüğü bilinmektedir.²⁰⁷ Hastalık kısa sürede Kirmasti ve Mihaliç sahasında yayılım göstermiştir. 11 Temmuz 1890’da yayılan hastalığın engellenmesi için baytar memurları talebinde bulunulmuştur.²⁰⁸

Tüm engelleme çalışmalarına rağmen Ağustos 1891’e gelindiğinde hastalığın hala devam ettiği, yayılmasının hayvan leşlerinin gömülmeyle ortada bırakılıyor olmasından kaynaklandığı ve hastalığın Çiftlikât-ı Hümâyûn etrafındaki köylere de yayılması sebebiyle, Çiftlikât-ı Hümâyûn dâhiline hayvan ve insan giriş çıkışlarının yasaklandığı bildirilmiştir.²⁰⁹ Tüm bu önlemlere rağmen bir ay içinde sığır vebâsı Çiftlikât-ı Hümâyûn hayvanlarına da sirâyet etmiştir.²¹⁰ Alınan tedbirlere rağmen Çiftlikât-ı Hümâyûn hayvanlarına bu hastalığın sirâyet etmesinin sebebinin açıkta bırakılan hayvan leşlerini yiyen vahşi hayvanlar olduğu tespitinde bulunulmuştur.²¹¹

7 Ekim 1891’de devam eden sığır vebâsının diğer kazalara da yayılmasının önlenmesi için Sıhhiye-i Hayvaniye zabıtarınca bir talimatnâme hazırlanmış ve derhal yürürlüğe konulmuştur.²¹² Bu talimatnâmenin en önemli noktası ortalıkta bırakılan

²⁰⁴ BOA., **A.MKT.UM.**, 218/72, 09 Rabiü’l-ahire 1272

²⁰⁵ **HVS.**, H.1302, s.401

²⁰⁶ Belgelerde *vebâ-i bakari* olarak geçmektedir.

²⁰⁷ BOA., **DH.MKT.**, 1702/84, 04 Receb 1307

²⁰⁸ BOA., **DH.MKT.**, 1741/36, 23 Zilkade 1307 ; BOA., **DH.MKT.**, 1746/24, 07 Zilhicce 1307

²⁰⁹ BOA., **DH.MKT.**, 1861/6, 14 Muharrem 1309

²¹⁰ BOA., **DH.MKT.**, 1865/102, 03 Safer 1309 ; BOA., **DH.MKT.**, 1869/43, 13 Safer 1309

²¹¹ BOA., **DH.MKT.**, 1871/83, 20 Safer 1309

²¹² BOA., **DH.MKT.**, 1875/56, 03 Rabiü’l-evvel 1309

hayvan leşlerinin gömülmesinin gerekliliği idi. Talimatnâmenin uygulanabilmesi için pek çok baytar memuru tayin edilmiş ve kazada göreve başlamışlardır.²¹³

Talimatnâmenin yayınlanması ve sıkı bir şekilde uygulamaya konulmasından sonra 28 Şubat 1892 tarihli bir raporda sığır vebâsının azalmaya başladığı belirtilmektedir.²¹⁴

İki seneyi aşkın bir süreyle Kirmasti'de devam eden sığır vebasası, büyükbaş hayvan besiciliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Tarımsal üretimde kullanılan koşum hayvanlarının da bu hastalıktan etkilenmesi sebebiyle, tarımdan elde edilen gelirden de bir düşüş yaşanmıştır.

---

²¹³ BOA., **DH.MKT.**, 1887/57, 05 Rabiü'l-ahire 1309

²¹⁴ BOA., **DH.MKT.**, 1927/16, 29 Receb 1309

SONUÇ

Tanzimat ile beraber başlayan büyük değişimler döneminin kaza perspektifinden izlenmesi, yeni uygulamaların nasıl tatbik edildiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Tez çalışmasının temel problemi çerçevesinde Kirmasti Kazası ile ilgili pek çok tespit yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Kirmasti-Sincan ayrımı üzerinde durulmuştur. Pek çok yerel tarih araştırmacısı tarafından kabul edilen Kirmasti'nin esasen Sincan Nâhiyesi olduğu ve Mihaliç'e bağlı bulunduğu yorumları, çalışmanın birinci bölümünde açıklığa kavuşturulmuştur. Yapılan tespitler neticesinde, Kirmasti'nin Sincan Nâhiyesi olmadığı, iki birimin farklı olduğu, 19. yüzyılın ilk yarısında Kirmasti Hudâvendigâr Eyâleti'ne bağlı bir kaza iken, Sincan'ın ise Hudâvendigâr Eyâleti'ne dâhil Mihaliç Kazası'na bağlı bir nâhiye olduğu sonucuna varılmıştır. Kirmasti tarihin hiçbir sürecinde Sincan'a bağlanmamıştır. Aksine Sincan, 19. yüzyılın ikinci yarısında Kirmasti'ye bağlı bir nâhiye statüsündedir.

Kirmasti Kazası'nın sosyal durumunu belirleyen demografik yapı, 19. yüzyıl sürecinde pek çok nüfus sayımı verisine dayalı olarak incelenmiştir. Bu çerçevede kazanın zaman içinde sınırlarının ne denli genişlemiş olduğu da izlenebilmektedir. Yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve Anadolu dışındaki coğrafyalardan yapılan göçlerin Kirmasti Kazası idâri ve sosyal yapısına etkileri oldukça önemlidir. Günümüzde Mustafakemalpaşa İlçesi'nin demografik yapısının anlamlandırılmasında, 19. yüzyılda Kirmasti Kazası'na yerleştirilen muhacirlerin büyük etkisi bulunmaktadır.

Gayrimüslimlerin yerleşmek için yaygın olarak seçtikleri su kenarı alanına sahip olmasına rağmen, Kirmasti Kazası'nda gayrimüslimlerin sayısının fazla olmadığı görülmüştür. 1844 senesinde toplam hâne sayısının %11'ini teşkil eden gayrimüslimlerin sayısı, yüzyıl boyunca doğrusal bir değişim göstermiştir. Gayrimüslim ahâli arasında dönemsel olarak keskin nüfus artışı veya azalışı olmadığı tespit edilmiştir.

Lâlâ Şahin Paşa tarafından vakfedilen araziler temelinde gelişme göstermiş olan Kirmasti Kazası ile ilgili bir başka spekülâtif konu da Kirmasti Lâlâ Şahin Paşa Medresesi ile ilgilidir. Lâlâ Şahin Paşa'nın vakfiyesinde Kirmasti'de bir medreseden bahsedilmemesi ve yapının günümüze ulaşmaması sebebiyle, Kirmasti'de medrese olmadığına dair iddiaların temelsiz olduğu, döneme ait pek çok arşiv kaydından izlenebilmektedir. Kirmasti Kazası merkez kasabasında Lâlâ Şahin Camii yanında yine Lâlâ Şahin Paşa Evkafı'na dâhil bir medrese olduğu bilinmektedir.

Kirmasti Kazası'nda temel ekonomik yapı tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri çerçevesinde gelişmiştir. Kazanın tarımsal üretiminde hubûbat, koza ve bostan ürünleri yetiştiriciliği oldukça büyük bir gelir kalemi oluşturmaktadır. Hayvancılık alanında ise büyükbaş besi ve binek hayvanı yetiştiriciliği önemli bir yer tutmaktadır. Ormancılık faaliyetlerinden ise özellikle Cephâne-i Âmire ve Baruthâne-i Âmire için kürek ve aksöğüt çubuğu üretimi askeri bakımdan oldukça önemlidir. Kaza dâhilinde bulunan pek çok özel mülkiyete tâbi çiftlik ve Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûn'una tâbi padişah çiftlikleri, bölgenin tarımsal ve hayvansal üretim açısından ne kadar verimli olduğunu göstermektedir. Özellikle sarayın tarımsal ve hayvanî ürünlerinin temini noktasında Çiftlikât-ı Hümâyûn'un ve Kirmasti'nin önemi büyüktür.

Kirmasti Kazası ahâlisinden toplanan vergi türleri örfî ve şer'î olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Örfî vergi olarak *vergi*, *vergi-i mahsûsa*, *ancemaatin vergi* gibi isimler verilen ve senelik olarak tek kaleme toplanan vergiler alınmaktaydı. Şer'î vergi olarak ise pek çok tarımsal ürüne ait öşür vergilerinin toplamı olan ve %10 oranında toplanan *a'sâr* vergisi, küçükbaş hayvandan alınan ve Tanzimat sonrası 5,5 kuruşa sabitlenen *âdet-i ağnam* veya *ağnam rûsûmu* vergisi ile Islahat Fermanı'nın ilanına kadar gayrimüslim vatandaşların ödediği *cizye* vergisi ve 1856 sonrası askerlikten muaf olmak için ödenen *bedel-i askerî* isimli vergiler toplanmaktaydı.

Sosyo-ekonomik durumu olumsuz yönde etkileyen ve 19. yüzyıl sürecinde meydana gelen pek çok doğal afet ve salgın hastalıklar Kirmasti Kazası köy ve kasaba ahâlisini de etkilemiştir. Yağışların fazlalığı sebebiyle yaşanan göl ve nehir taşkınları özellikle tarımsal üretimi büyük ölçüde etkilemekteydi. Bu taşkınlar sebebiyle üretilen tarımsal ürünlerin çoğu zaman daha tarladan toplanmadan iş göremez hale geldikleri görülmektedir. Su taşkınlarının bir başka olumsuz boyutu da, meydana gelen

bataklıklardan yayılan salgın hastalıklardır. Bu hastalıkların tedavi süreçleri uzun sürdüğünden, yayılması oldukça hızlı olmaktadır. İnsanları etkileyen hastalıklardan başka, özellikle Kirmasti'yi vuran sığır vebâsı salgını hem hayvansal üretimi hem de tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemiştir. Hayvancılığın büyük bölümünü büyükbaş besiciliği oluşturan Kirmasti'de sığırların ölmesi sonucu et ve süt ürünleri üretimi sekteye uğramış, koşum hayvanlarının da hastalıktan etkilenmesiyle tarımsal üretimde de büyük oranda düşüş gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Malzemeleri

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Diyânet İşleri Reisliği, Nu.51..0.0.0/8.65..28..

1.2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mâliye Nezâreti Vâridat Muhasebesi Temettâat Defterleri .(ML.VRD.TMT.d.) , Nu.
8512, 8518, 8478, 8508, 8507, 8484, 8479, 8502, 8516, 8494, 8509, 8489, 8492,
8504, 8515, 8510, 8520, 8514, 8496, 8491, 8499, 8495, 8483, 8503, 8500, 8501,
8513, 8497, 8481, 8511, 8486, 8485, 8482, 8517, 8519, 8487, 8480, 8493, 8505,
8488, 8490

Ali Emirî Ahmed III (AE.SAMD.III.) 82/8202

Bâbiâli Evrâk Odası Evrâkı (BEO.) 689/51635

Cevdet Askeriye (C.AS.) 246/10319, 924/39971, 854/36555, 496/20736, 881/37840

Cevdet Mâliye (C.ML.) 17/787, 596/24552

Cevdet Nâfiâ (C.NF.) 6/262

Cevdet Saray (C.SM.) 45/2276

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.) 1721/50, 2454/104, 2444/99, 1510/1,
1611/47, 1616/57, 1632/91, 1721/50, 144/33, 1405/70, 2054/122, 1644/107,
1646/60, 1651/7, 1656/44, 1665/33, 1686/92, 159/15, 2125/96, 2199/5, 1702/84,
1741/36, 1746/24, 1861/6, 1865/102, 1869/43, 1871/83, 1875/56, 1887/57,
1927/16, 411/9

Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdürlüğü Evrâkı (DH.UMVM.)
73/34

Haritalar (HRT.h.) 1221, 1599, 1775, 2291, 2108, 547

Hatt-ı Hümayûn (HAT.) 1520/38

Îrâde Dâhiliye (İ.DH.) 477/32073

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.) 547/24556, 423/18553

İbnülemin Tevcihat (İE.TCT.) 2/252

Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF.MKT.) 61/13, 192/90, 254/61

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.) 74/5

Meclis-i Vâlâ Evrâkı (MVL.) 711/62, 560/62

Sadâret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrâkı (A.MKT.MHM.) 219/37, 351/21,
358/73, 554/45, 565/10

Sadâret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrâkı (A.MKT.MVL.) 27/62

Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâ'ir Evrâkı (A.MKT.NZD.) 153/40, 154/77

Sadâret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyet Evrâkı (A.MKT.UM.) 144/85-1, 209/80,
496/24, 212/6, 496/24, 218/72

Şûrâ-yı Devlet Evrâkı (ŞD.) 1549/20, 312/29

Yıldız Sadâret Husûsi Mâruzat Evrâkı (Y.A.HUS.) 312/14

Yıldız Perâkende Evrâkı Umûmi (Y.PRK.UM.) 14/49

1.3. Sâlnâmeler

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 1, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1286

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1287

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 2, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1288

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 3, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1289

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 4, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1290

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 5, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1291

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 6, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1292

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 7, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1293

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 8, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1294

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 9, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1295

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 10, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1296

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 11, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1297

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 12, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1301

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 12, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1302

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 13, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1303

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 14, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1304

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 15, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1305

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 16, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1306

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 17, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, R.1306

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 18, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, R.1307

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 19, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1310

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 20, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1311

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 21, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1312

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 22, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1313

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 23, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1314

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 24, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1315

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 25, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1316

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 26, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1317

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 28, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1319

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Def'a 34, Matbaa-i Vilâyet, Bursa, H.1324

2. Kitaplar

- AŞIKPAŞAZÂDE Ahmed Aşiki, **Tevârih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihleri I içinde)**, Haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949
- BARKAN Ömer Lütfi, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Cilt 2, Haz. Hüseyin Özdeğer, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, İstanbul, 2000
- ÇAKIR Coşkun, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001
- DUMAN Hasan, **Osmanlı Sâlnâmeleri ve Nevsâlleri**, Cilt 1, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını, Ankara, 2000
- FAROQHÎ Suraiya, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?**, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009
- HOCA SÂDETTİN Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, Cilt I, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, II. Baskı Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997
- KARATAŞ Ali İhsan, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı-Bursa Örneği**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2009
- KEPECİOĞLU Kamil, **Bursa Kütüğü**, Cilt III, Haz. Hüseyin Algül ve diğerleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009
- Mehmed Neşrî, **Kitâb-ı Cihannûma**, Cilt I, Haz. Faik Reşit Unat ve Mehmed Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995
- ÖNER Erdoğan, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, 2. Baskı, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005
- SEVİM Sezai – ÖCALAN Hasan Basri, **Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2010
- Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası**, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993
- SÛDÎ Süleyman, **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesîd)**, Haz. Mehmet Ali Ünal, Fakülte Kitabevi, İstanbul, 2008
- ŞENER Abdüllatif, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990
- TABAKOĞLU Ahmet, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergah Yayınları, İstanbul

3. Makaleler

- ADIYEKE Nuri, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamnâme Örnekleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.11, Ankara, 2000, ss.769-823
- ÇİFTÇİ Cafer, “93 Harbi ve Kafkasya’dan Osmanlı Devleti’ne Yapılan Göçler”, **Bursa’nın Zenginliği: Göçmenler**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, ss.75-90
- _____, “19. Yüzyılda Kirmasti’de Padişah Çiftlikleri”, **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.145-154
- DEMİREL Muammer, “XIX. Yüzyılda Bursa’da Göçmen İskanı”, **Bursa’nın Zenginliği: Göçmenler**, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2009, ss.31-50
- ERHAN M. Safiyüddin, “Şihabüddin Lâlâ Şahin Paşa Hayatı, Vakıfları ve Külliyesi”, **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.69-94
- HIZLI Mefail, “20. Yüzyıl Başlarında Kirmasti’de Eğitim-Öğretim”, **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.137-144
- KAPLANOĞLU Raif, “1844 Yılında Temettuat Defterlerine Göre Kirmasti / Mustafakemalpaşa’nın Ekonomik ve Sosyal Yapısı”, **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.155-172
- KARATAŞ Ali İhsan, “Mustafakemalpaşa’da Gayrimüslimler”, **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.43-50
- KUMAŞ Nursal, “Bursa’da Kolera Salgını ve Alınan Karantina Önlemleri (1890-1895)”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.12, S.21, Bursa, 2011, ss.213-241
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, C.LIX, S.225, Ankara, 1995, ss.395-418
- MERT İbrahim Hakan, “Kirmasti Bölgesinin Arkeolojik Önemi”, **Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri**, Mustafakemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.207-224

SEVİM Sezai, “Kanuni Devrinde Kirmasti’nin (Mustafakemalpaşa) Durumu”,
Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri, Mustafakemalpaşa
Belediyesi Yayınları, Bursa, 2011, ss.51-68

4. Diğer Kaynaklar

İNALCIK Halil, “Cizye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 8, Türkiye
Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss.42-48

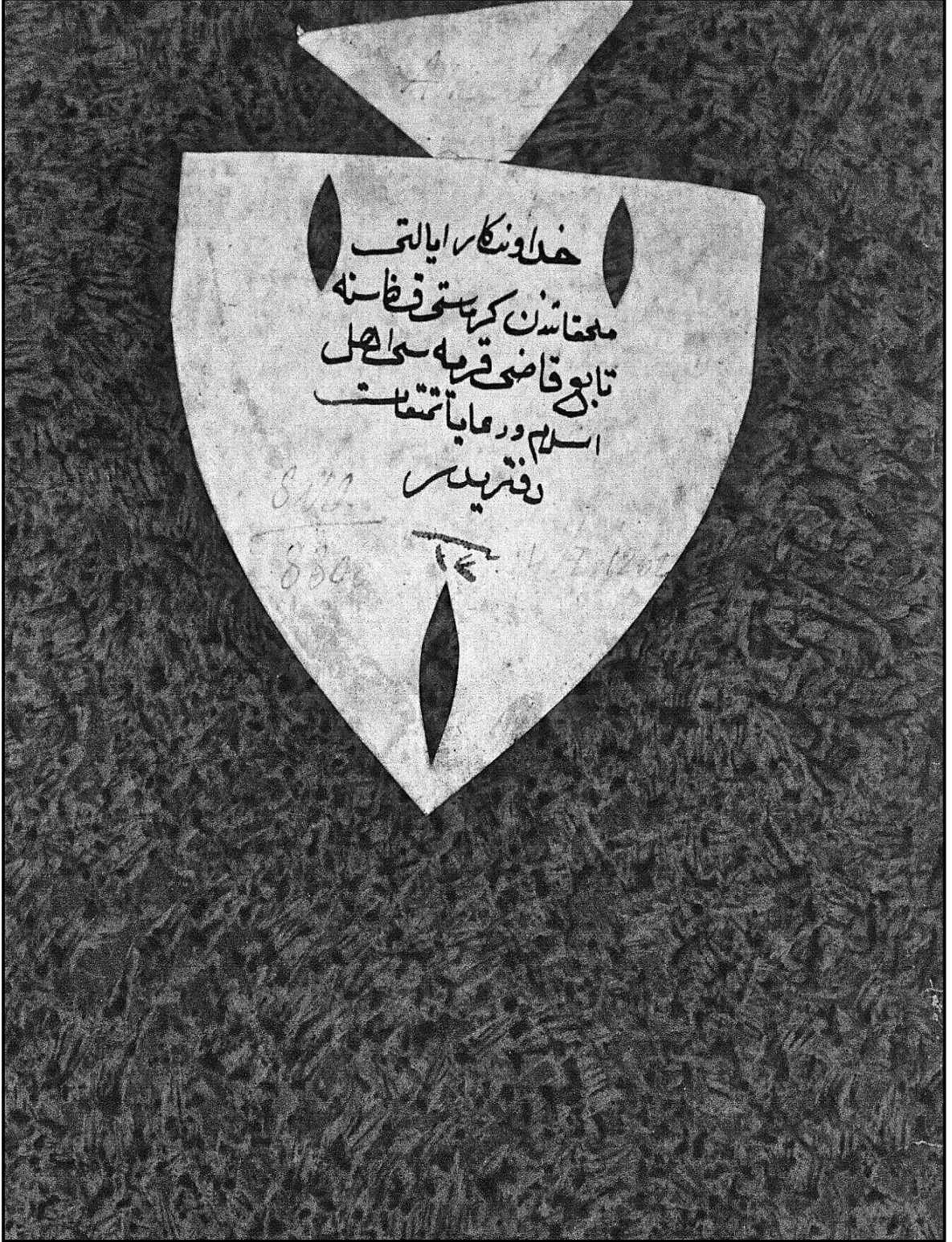
KANAR Mehmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003

“Sâlnâme”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir,
2001, ss.134-136

SAMİ Şemseddin, **Kâmûs-i Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006

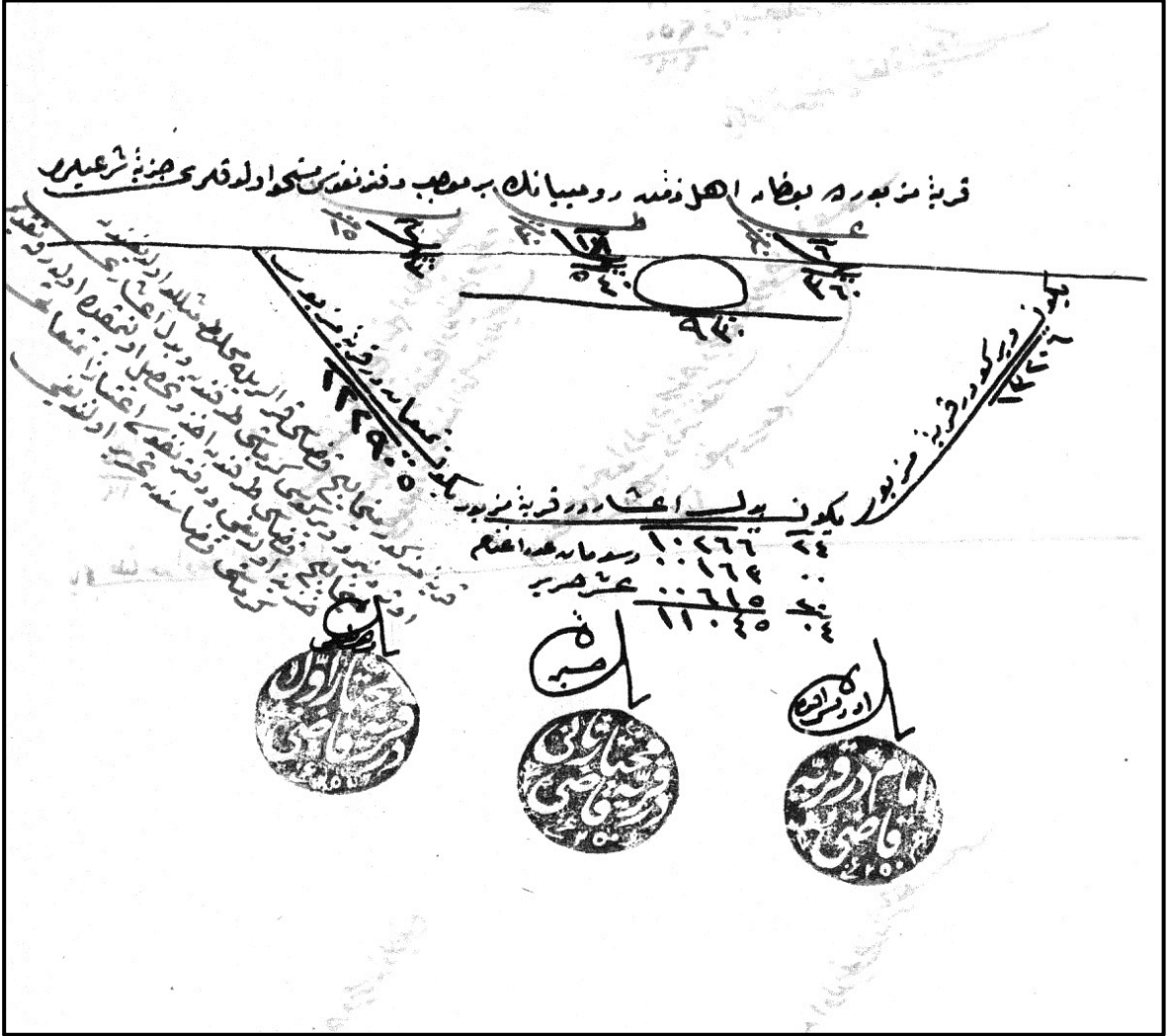
TABAKOĞLU Ahmet , “Öşür”, **TDVİA**, Cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
İstanbul, 2007, ss.97-103

EK 1: Kirmasti Kazası Kadı Köyü'ne Ait 1844 Tarihli Temettûat Defterinin Kapağı
(ML.VRD.TMT.d., 8491)

EK 3: Kirmasti Kazası Kadı Köyü'ne Ait 1844 Tarihli Temettûat Defteri'nin Son Sayfası (ML.VRD.TMT.d., 8491)

EK 5: Kirmasti ve Mihaliç Kazalarına Kıyısı Olan Apolyont Gölü'nün Setlerinin Tamiri Hakkında Belge (BOA., C.NF., 6/262)

میجالیچ سنه ایولوندا کولونیه و انرا یاسانه دیر جیرانه ایدره صولون سده دندری سکروده سته دیر و لغیر دینور اولدیفندی میجالیچ قضاایه کرماسی و ماناسی
 قضاایون کانه فرده یوندر یاره قزان هالین اولدیفن ترلور و فصلکات مرعالتن بره سه تصویبیه تر اعهه کلیه مانع اولق بونور دیوچونله هو
 اهالیلرک هرری برجه بریشنه اولدرله هایت میریک سنوی اوندیک بیک کید قدا عشار حصلاسه کیر و قضاایه ترسب ایلدیکسی خصصه قس و دینور
 سده دندریک لغیری برجه غیمه یوندر بیک غوزین متجاوز هرقله فصل اولور ایله لغیری قضاایه بیشره اوتنسه قراها معاون اهالیسن میجالیچ سده
 میجالیچ قضاایونده سده کانه فصلکات هر یوندر مدیری احمد یان اتری طرفینه عصره و اشعار دیوندره ادم دهجی بونور هر ریوایت و انصاف
 قلم و منافع کتیره یه یویب اولمقیه کار یوندر اولدیفندی بجه قسقه اوله براب قانولاج ایجابیه بالیله و زره اول امره قتلور صولون سده دندری
 خصصه قسده مصافحه حصول بیز اول صیغه قراها ایسی قصونیه ایجه شعر اولدیلرر ایاب و فوندر معینده خصصه و قرا مرینم اهالیسن
 دهجی بالتراضی لغیر بجه و نوبه اولدیه صوبه قرا ایسی سریعاً انرا و اشعار اوتنسه قسده نظیر یوندره قس کانه و یوندره بجه خصصه قسده
 کشف و معینه یوندره دیر عازینه اصول لغت سرب واقف علم مهارتیه عایه بیزیک ایال یوئیس قضاایه قسده قسده قسده قسده قسده قسده قسده قسده قسده
 هرقله طرفینه یا خبرانه انرا اولمقیه تاسی اقصای ایجه فرض مدیری سارنلو اتری و طوبخاته اعانه قریق سارنلو عقوقتو یا شاهرقله قسده
 طرفینه لری الاستلام میجالیچ ایدره سده دوکارک اولدیه کول و انرا صوبه سارنلو لغیری اقصای صفا کندی اولدیفندی اصول و جهله کشف و رای
 وقت و سمن تزفیم و نسیم ایله ایالت مرقوم مشی یا شاهرقله ایبره صنف اولدیفندی صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری
 ایله واقف و مرایا یلو برلقه رندسک نصیبه لاسم قلم و مرندخانه ایبره صنف اولدیفندی صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری
 مقدر یوندر ایدر کندی امثال و اولمقیه اقصای ایدره صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری
 اعینجه یوندر صون و محاسن دیر ایله ایکنه بکونر طفا غوزون و نور و صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری
 یوئیس اعلام اولمقیه منزل اصغه یا لحاب صون و قسده معنی رجه و قسده اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری
 مکتوب یا یلو اوره بقعه علم قسده و بیزیک قسده ایله سارنلو اتری هرقله اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری
 و برلقه برینوان محره مکتوب لغیری قسده مکتوب مایه سارنلو اتری هرقله اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری اولمقیه صفا صفا اتری

۱۵۹
 کینه کتب پایه صفا

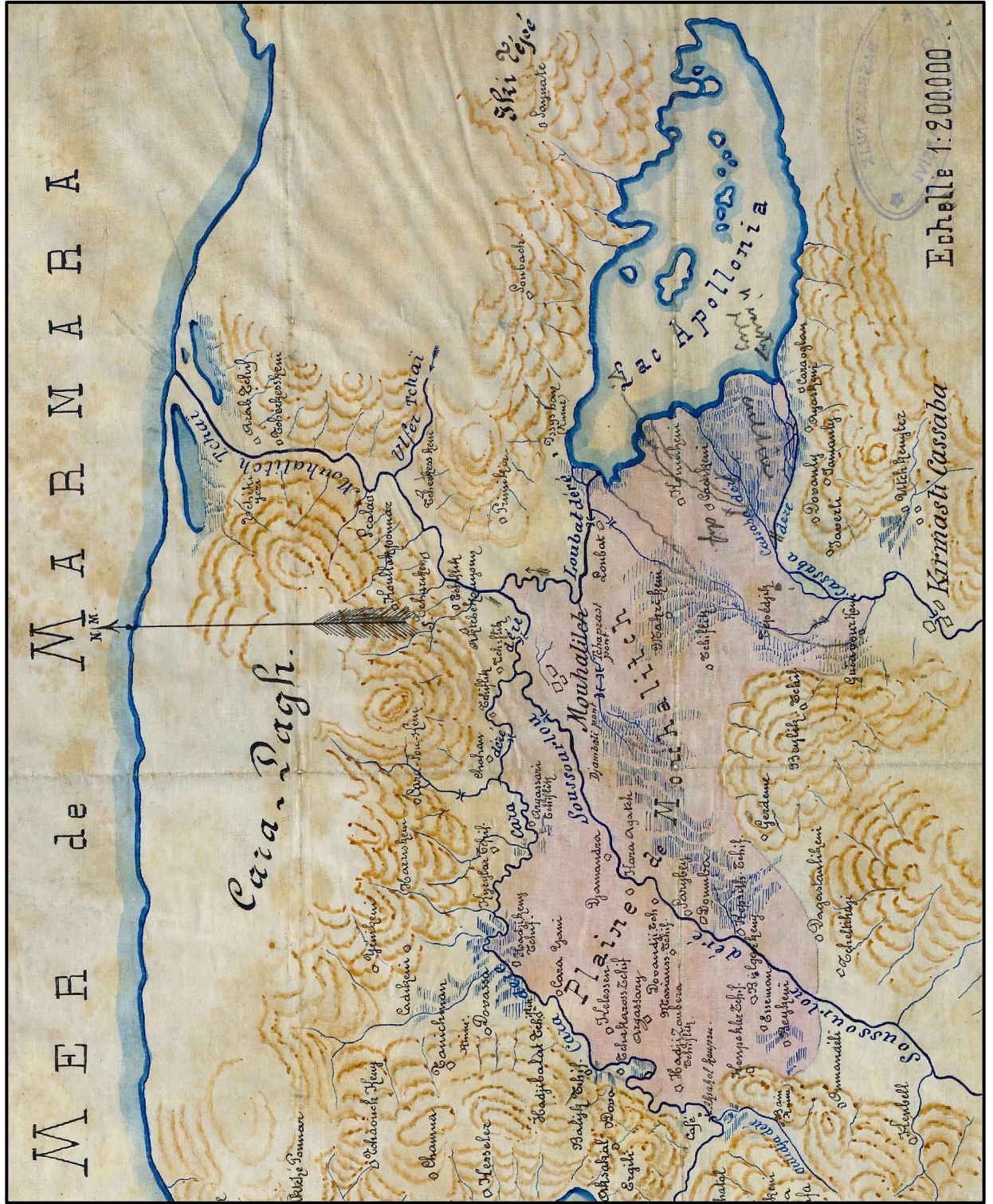
EK 6: Kirmasti Kazası'nda Yaşanan Sıtma Salgını İle İlgili Belge (BOA., DH.MKT., 1651/7)

تاریخ	موردی	تسبیح	تسبیح
۱۰	۱۱	۱۲	۱۳

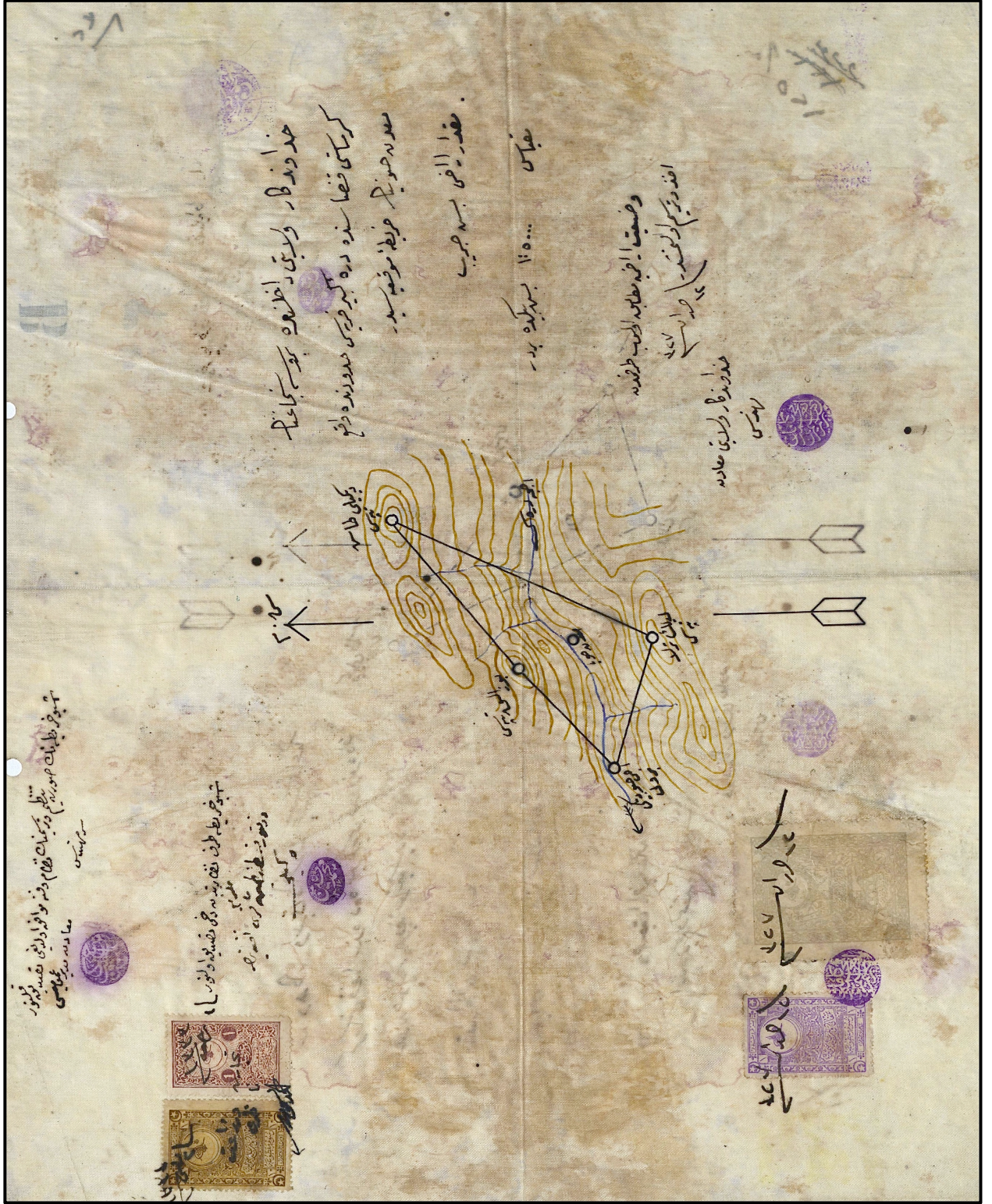
فردینک - مدینه

کرمش قضا شه بعضه کوپورنده ظهور ایندیک اولجه انعام اولونه شه تکلیک هفتوز مجرای
 نظیر ایلیانه کوه دنه لوده هه شه شه تراکم ایله صولوک نطقه ده موله شه ابدوک
 و مکت طینک انعامیله نداینه یخدیق دراپورینه دروست ایلی اولدیف مقام عدلیت
 حیدر زنده نغرافده جوابا انبار اولسی اورینه کیفیت صبه و طیه نطقه زلمینه بدیلر
 صبه نطقه صبه کورنده انعام جوابده مذکور شه تک صفده انعام اولونه شایر صبه و دام
 برابر مکت اولدیف تقدیرم مباح تراکوره موله نطقه شه رفو و اولرس دهان بام
 مؤنوم مال و صحت اوله صفده بونک اسبابک انحصالی دویوباده طیب مؤمن الیه
 طیفده تنظیم اولوجو رایورنه رض ایلا لرهن در مباح اولنجه اولوجو افضله
 ایفا و ایننه لکم علیه دستورده درکار بولورده

EK 7: Kirmasti ve Mihaliç Kazaları Dâhilinde Bulunan Çiftlikât-ı Hümâyûn Haritası (BOA., HRT.h., Nu. 1221)

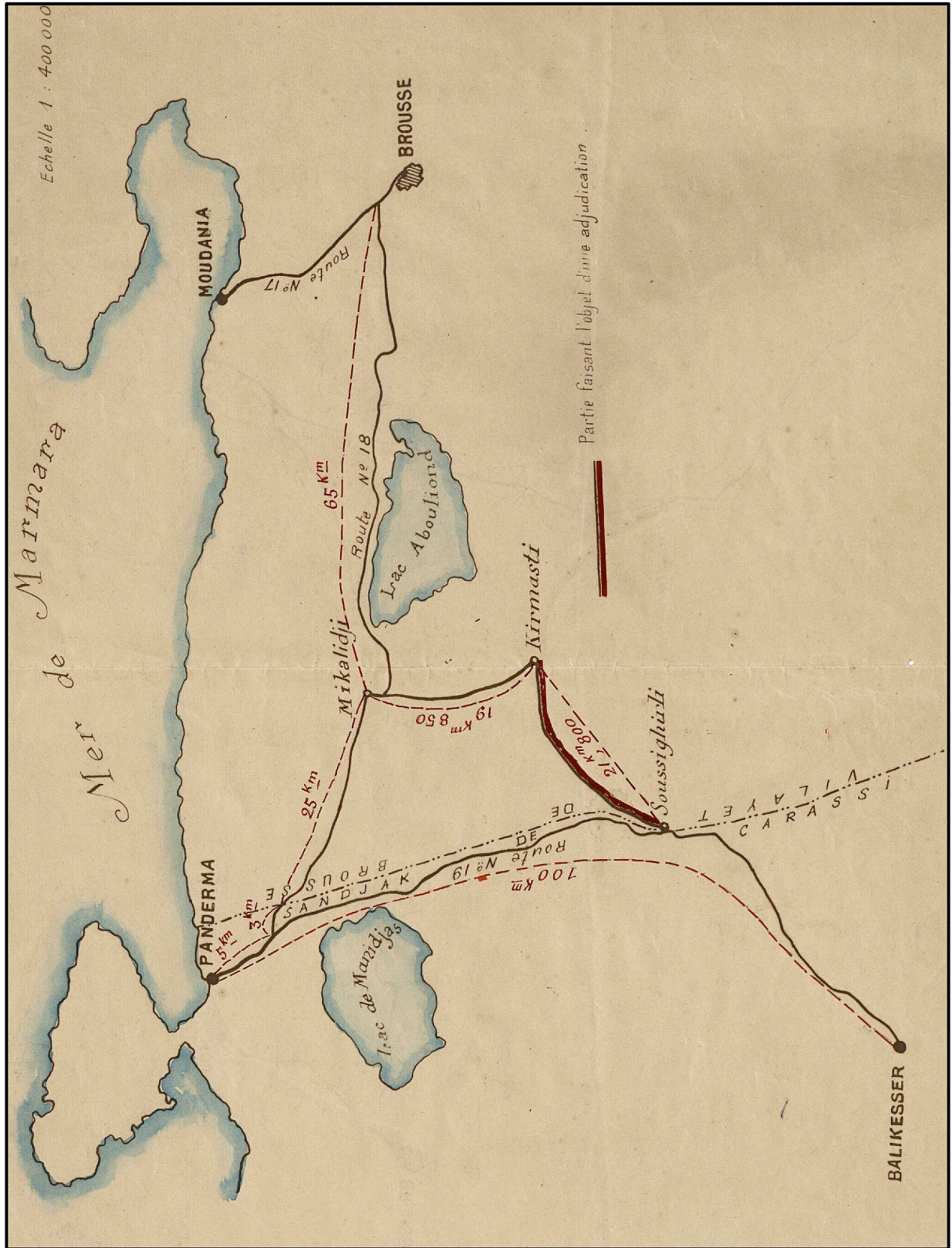
EK 8: Kirmasti Kazası Dere-i Kebir Köyü'nde Bulunan Maden Suyu Kaynaklarına Dair Harita Çalışması (BOA., HRT.h., Nu.1599)

EK 9: 1883 Tarihli Kirmasti ve Susurluk Haritası (BOA., HRT.h., Nu.1775)

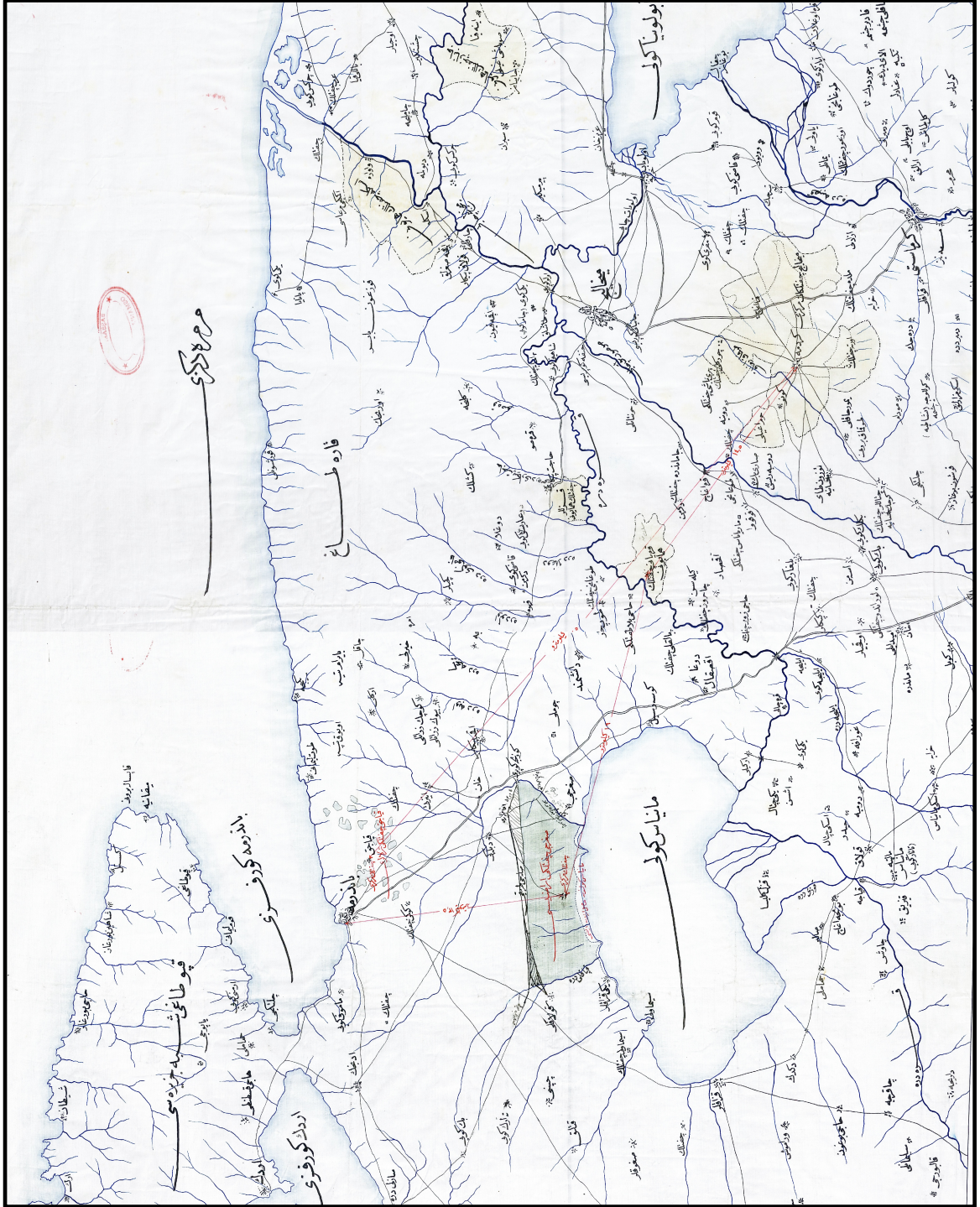
EK 10: Bursa-Mihalıç-Kirmasti- Susurluk Arası Mesafeleri Gösteren Yol Haritası (BOA. HRT.h., Nu. 2291)

EK 11: Apolyont Gölü ve Çevresine Ait Harita (BOA., HRT.h., Nu. 2108)

EK 11: Kirmasti ve Mihaliç Kazalarını Gösteren Harita (BOA., HRT.h., Nu. 547)

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	İsmail YAŞAYANLAR		
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa / 1988		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2002	2005	Bursa Erkek Lisesi
Lisans	2006	2010	Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	2010	2012	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Katıldığı Proje ve Toplantılar	TÜBİTAK SOBAG 111K295 nolu ve “Bursa’da Koza Yetiştiriciliği ve İpekli Dokumacılık Sektöründe Sosyo-Ekonomik Değişim Analizi (1837-1990)” konulu proje.		
Yayınlar:	<p>Yaşayanlar, İsmail, “Üftâde Haziresi”, <i>Bursa Araştırmaları Dergisi</i>, Sayı 29, Yaz/2010, ss.49-54</p> <p>Yaşayanlar, İsmail, “Gölyazı Köyü Mezarlığında Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları”, <i>Bursa Araştırmaları Dergisi</i>, Sayı 30, Güz/2010, ss.46-54</p> <p>Yaşayanlar, İsmail, “Apollonia ad Rhyndacum’dan Gölyazı’ya” <i>Bursa Araştırmaları Dergisi</i>, Sayı 32, Bahar/2011, ss.49-63</p> <p>Yaşayanlar, İsmail, “Mustafakemalpaşa’da Mezar Taşları”, <i>Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu Bildirileri</i>, Bursa: 2011, ss.319-343</p> <p>Yaşayanlar, İsmail, “Bursa Mekteb-i Sultanisi’nin Birinci Eğitim-Öğretim Yılına İlişkin Bazı Bilgiler”, <i>Bursa Araştırmaları Dergisi</i>, Sayı 34, Güz/2011, ss.18-25</p> <p>Yaşayanlar, İsmail, “19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa’da Nerede Kalınırdı?”, <i>Bursa Araştırmaları Dergisi</i>, Sayı 35, Kış/2012, ss. 53-54</p> <p>Yaşayanlar, İsmail, “Tahtalı Köyü Şehitliği”, <i>Bursa Araştırmaları Dergisi</i>, Sayı 36, Bahar/2012, ss.27-30</p>		
Diğer:	Uludağ Üniversitesi tarafından 2012 senesi öğrenci ödülleri “Lisansüstü Başarı Kategorisinde” ödüle layık görülmüştür.		
İletişim (e-posta):	ismailyasayanlar@gmail.com		
	Tarih	23.07.2012	
	İmza	İsmail YAŞAYANLAR	
	Adı Soyadı		